

CELS

2

2. (17.) BURTNICAS SATURS:

	Lpp.
Pēteris Ērmanis, Aiztelpa, dzejolis	49
Vaicājums, dzejolis	49
Aīda Niedra, Dēls, novele	50
Karola Dāle, Jaunais rīts, dzejolis	60
Kārlis Ābele, Viss velti, balāde	61
Pēteris Ērmanis, Es nezinu, dzejolis	62
Rakstu zīmes un skaņas, atmiņas un pārdomas	63
Mirkļi pustumsā, dzejolis	73
Ludis Bērziņš, Stils dzejas mākslā	74
Karola Dāle, Tavs maigums, dzejolis	82

Chronika:

Latviešu skola trimdas apstākļos (Prof. L. Bērziņš) 83, Mūsu grāmatniecības gaitas un likteņi (P. Ērmanis) 88, Olgerta Liepiņa noveles (Ēriks Raisters) 91, Knuta Lesiņa noveles (Anna Dārziņa) 92, Trimdas dzeja (P. Ērmanis, O. Liepiņš) 93, Jāņa Kalmītes ilustrācijas V. Mežezera Trimdas grāmatai (V. Jansons) 94, Ciņa par gara skaidrību (Alvis Palums) 95.

GARA DZIVES MĒNEŠRAKSTS

«CELŠ»

Trešais gada gājums

Abonēšanas maksa par 1947. gada marta un aprīļa mēnešiem RM. 6.—.

Pasūtīnot pa pastu, sūtīšanas izdevumi jāsedz abonentiem. Līdz šim iznākušās divu gada gājumu burtnicas izpārdotas pilnīgi.

Jauni abonenti var reflektēt tikai uz tiem eksemplāriem, kas paliks abonementu neatjaunošanas gadījumos.

Naudas sūtījumi adresējami mēnešrakstam „Celš“ Vircburgā ([13 a] Würzburg, Central DP Camp).

CELS

GARA DZĪVES MENEĪRAKĪTS

Nr. 2 (17)

FEBRUĀRIS

1947

Pēteris Ērmanis

AIZTELPA

Man likās bērībā: ir istabas vēl citas
Bez allaž staigātām. — Ir neredzamas durvis.
Man atvērs kādreiz tās balts, mīļi lēnīgs burvis.
Teiks: „Ne muuns lōgi tumst, ne sirds te bailēs sitas,
Daudz jaunu grāmatu te šķirstīs bez mītas.“

Un vēlāk sapnis dažs skaists, pasakains bij miegā.
Es it kā istabā un reizē citur būtu,
Kur niknu naidrīeku par mīļu draugu gūtu,
Un tā, kam vārdi bij kā sasaldēti sniegā,
Tai mītnē čaloja man balsī silti liegā.

Gan nomodā nekur šo vietu neatradu. —
Nu gurdens gaitnieks es, lēns solis, lēna elpa,
Bet jaušu Aiztelpu, kaut gūstā tura telpa,
Kaut stundas aprūcis es laika lāstā vadu.
Bet lielam brīnumam es tuvāks ik ar gadu.

Pēteris Ērmanis

VAICĀJUMS

Latvieši, vai sasaukies vēl spēsim,
Kad mūs malu malās dzīs un dzenās
Tumsas laika vienaldzīgie vējī,
Jūdžu miljoni starp tuiem gulsies?
Latvieši, vai balsīm pietīks spēka
Tiem, kas Beļģijā, no ogļu alām
Sveicienu laist Brazīlijas mežos?

Tie, kas klidīs Temzas krastu miglā,
Kā spēš saukt uz Sibīrijas lediem?
Sajaukti starp svešām, tālām tautām,
Vai vēl skanēs svētais sauciens: ticam?
Cerība vai sirdīs dzīvos dzīva,
Cerība, ka Latvija būs latvjiem,
Cerība, ka ceļš reiz mājup vīsies?

DĒLS

Novēle

Šī vasara bija kvēla un auglīga.

Kā visas nelaimes vasaras. Tās nesātā apēda pašas savus augļus un nākamā ziema bija bada, sērgu un kara laiks.

Šī rūgtā patiesība tuvojās piepildījumam: uz Latvijas zemes robežām cīnījās 1944. gada kara pulki.

Un plašā Eglienes novada līdzenumā un pakalnēs jau virmoja baiga nemiera drūzma.

Bet dienas tvīka saulē.

Visapkārt plētās lauku un tīrumu bezgalība. Tālē aizvijās pasaules lielceļš kā neatšķetināma un koša josta. Aiz Vosu kalna viegla zilgmē iegrīma vientuļīgie Māliju elkšņu kļajumi un klusas meža būdas.

Plašuma vidū slīga Azandas upes līči un krasti.

Pakalnē, pie Zvana avota, saules apspīdēta pasaules troksnī klausījās diža zemnieku sēta.

Varenākā visā novadā.

Jau divi simti gadus Andra Auzāna dzimta sakņojās šos tīrumos. Cieti un darbīgi ļaudis. Paaudzes cēlās un grīma ar savu likteni. Sviedru un asaru pēdas aizslaucīja laiks.

Pār zemiem dzirnu akmeņiem nama priekšā bija pāraugusi zāle, un jaunā laika mantinieki pieminēja vien spīvo dzimtas garu.

Saulainas tvīka un ziedēja šīs vasaras dienas.

No Zvana avota šaura un sausa olnīca aizvijās līdz Auzānu sētas vārtiem.

Līdz Auzainēm.

Aiz vārtiem bija pagalmi.

Zaļā un kuplā maurā tecēja celiņi. Uz veco un apsūbējušo riju ar piētumsušiēm un labības smaržās kveldētiem kambaņiem.

Uz jauno krāti.

Tā mirdzēja sveķiem aprasota koka gludenumā un palēnām pildījās ar šī gada dābolu un sienu.

Uz krāsmataš bija uzcelts laidars ar spodiņiem logiem. Nolaidens uzbraucamais tilts vadīja augšup.

Ozola pavēnī pie dzīvojamā nama glābās veca aka. Vinda šūpojās lokana un stipra. Pār pelēkā koka celtni lika smags sarkano kārniņu jumts. Kā laba sarga roka. Lieveņa priekšā kuploja puķu lauks.

Rītu un dienvidu pusē līdz pļavai laidās dārzs. Ūdens no pļavupes apskaloja dārza malu un veldzēja ābeļu šaknes.

Pie lazdu koka pacēlās upes aizsprosts. Klusi šalkdams un putodams tecēja ūdens un, jautri vilnīdams, aizritēja un ielija saulainā tālē kā sudraba lāse Dieva laukā.

Straumei pieglaudās dzeltenās pūrenes. Dārzā laidelējās bites. No zieda uz ziedu.

Dūkdamas un krādamas.

Ķiršu koku un bišķrēsliņu ieskauta, dārza dziļumā slēpās klēts ar seno pielieveni un rakstītām durvju iecilām.

Maigā pakrēsli uz apaļkoka grīdas, pieslējies platam dziedram, sēdēja puisēns.

Saules izkveldētais ķermenis atpūtās mierā.

Koka zaros dzirkstīja un lāsvoja saules stari, un dziedāja putni. Zālē līda un kustējās vasaras sasildīti un glaudīti žirgtie kukaiņi.

Lejā pie aizsprosta skanēja smieklī un bērnu kļaiņas. Šļakstēja ūdens.

Ieklausīdamies peldoņu čalās, zēns joprojām palika domīgs un sevī iegrīmis. Un, gausi celdams roku, viņš izvilkā no linu bikšļu kabatas mazu grāmatiņu.

Īstenībā tie bija vien grāmatas vāki ar rakstītām papīra lapiņām.

„Rugēna dziesma,” viņš klusi pie sevis teica un mīlīgi vilka ar brūniem, smilšainiem pirkstiem pār rindām. Lūpas kustinādams un apdomīgs viņš lasīja:

„Kad atnāks latviešiem tie laiki, ko citas

tautas tagad redz. Kad zudīs tumsība kā tvaiki...“ un izlasījis pašķīra lapiņas.

„Odiseja,“ viņš murmināja, „ceļojums pasaulē...“

Šis bija Andra Auzāna dēls Vilnis. Lielais grāmatnieks. Viņam skaitīja divpadsmito vasaru.

Ieslēpies klēts pavēnī, zēns baudīja vientulības brīdi laimīgā pateicībā. Nesteigdamies un kāri viņš pārslasīja pierakstītās un patikamās gudrības. Un mierīgs un nopietns viņa vaigs vizēja lēnprātīgā spozmē.

Šis zemnieka dēls bija dzimis miera laikā, un viņa prāts augdams raudzījās mierīgās dzīlēs.

Viņš mācījās ienīdēt melus un apbrīnoja patiesību. Viņš mācījās panest bēdas un ieliksmojās vienkāršā priekā.

Bet viņš iekāroja vairāk.

Un, savā mierā aplēpis niknu ziņkāri, viņš juta sevi agri uzvestu uz jauneklā ceļa. Šī ziņkāre viņu izšķērdīgi apaugļoja un kā ass dzelonis iegrima jaunā dvēselē.

Pie aizsprosta bija apklusuši smiekli. Puišs pacēla galvu.

Dārza piegāzē, pretī saulei, starp lapām mirdzēja vēlinas zemenes. Koši kvēloja sarkanie augļi. Sētsvidū augsti un spalgi iedziedājās gailis.

Nometis savu domu nastu, puišs piecēlās un, iedams caur dārzu, iegāja tukšā un klusā pagalmā.

No pasaules lielceļa puses nāca dunoņa. Roku aizlicis priekš acīm, viņš vēroja baigo pamali.

Pār ceļu augsti griezās smilšu mākoņi kā bieza un necaurredzama migla.

Pie laidara, stiprā važā piesiets, rēja suns.

Brīžiem piekalnē caur miglu pavīdēja smagi piekrautu automobiļu rindas: atkāpās vācu karaspēks.

Saulainais plašums, šis Dieva lauks, atvērās cilvēku alkātīgām cīņām. Un, kaut gan vēl nedrošs, puišs aizgrābts sajuta, ka bija pienākusi diena viņa ieiešanai grūtā dzīvē.

Pēkšņi viņš ieraudzīja māti.

Šo siko un mazo sievu. Viņa stāvēja pie vecās kļavas. Zēna dvēsele iežēlojās. Bet viņš nepakustējās. Un klusajā vaigā viņam iegulās sāpes.

Kopš trim gadiem māte bija vientuļa. Krievi bija aizveduši Viļņa tēvu.

Un ļaudis stāstīja viņu nīkstum Sibirijā.

Auzānu saimniece gaidīja. Šī klusā un uzticīgā Ieva Auzāne. Viņas lielās un pelēkās acis arvienu staroja divainā dzidrē.

Un zēnam likās: ikvienu jaunu dienu māte pārdzīvoja rūgto šķiršanās brīdi.

Gaidu pilna viņa aplēpa cerību, un šī cerība izplauka kā liesmains zieds vientuļos gados.

It kā sajuzdama dēla skatu, Auzānu saimniece atstājās no kļavas un lēni ienāca pagalmā. Viņa teica:

„Nāk liels karaspēks. Gāžas gāzdamies.“

Viņi abi klausījās. Šinī pusdienas stundā sēta šķīta iemigusi.

Viņi bija divi vien. Zirdzenī bubināja jaunie kumeli. Pie malkas šķīlām, skaidienā kašājās vistas un cāļi. Tecēja pelēks kaķis un pieglaudās pie Ievas Auzānes kājām. Saimniece bija izdēdējusi. Saules nobrūnētā seja ēnojās tumša. Vien dzidrās acis atspulgoja dvēseles spēku.

„Māt, nebīsties,“ teica zēns. Un pēc brīža viņš piebilda: „neviens cits mums nepalīdzēs, kā vien mēs paši.“

Saimniece brīnījās. Un viņas nomāktā prātā uzdzirkstīja atziņa: nelaimi nomainīja laime.

Ja pazudis bija vīrs, dēls ieņēma viņa vietu... Un mūžīgā maiņā tapa un cēlās cilvēku likteņi.

Uzlikusi roku uz zēna pleca, māte jautāja:

„Vai tu esi domātājs?“ un nopūtusies viņa tencināja, „tu sāc jo agri.“

Zemu debesīs lidoja vanags. Viņa spārni ēnojās pāri tīrumiem. Dzīvojamā namā virājās durvis. Modās Auzaines saimes ļaudis no īsā atpūtas miega.

Ieva Auzāne pagriezās pret māju. Viņas augums bija sīks. Bēt kuplie, iesarkanie mati vijās vilņiem ap viņas galvu, un pelēko acu dzidrā starošana bija liega un sirsnīga.

Uz nama kāpnēm pie lielā akmens iznāca sirmgalvis un modri ievērās lielceļa smilšu miglā.

„Olnīcā kustas vezumi,“ viņš teica, „bēgli nāk.“

„Bēgli?“ iesaucās saimniece, „ko viņi še meklēs?“

Vecais brīnījās: „Bēglis iet visur. Viņu dzenā un vajā posts, un viņa pēdās staigā bads un slimības.“

„Es to zinu,“ teica saimniece, „un tamdēļ es tev prasu, ko viņi darīs šīnī posta vietā?“

„Nepārsteidzies,“ brīdināja vecais gaitnieks. Viņš gāja uz vārtiem. Jau kopš bērnu dienām Turka Ādams mina Auzaines pagalma taku, šīnī sētā uzaudzis un aizvadījis savus spēka gadus, viņš nule bija vientuļās saimnieces labais atbalsts.

Puisēns noraudzījās, kā aizgāja Ādams. Baltās linu biksēs un kreklā kā senais Dieviņš.

No rīta, dābola laukā izkarsis, viņš skatījās uz kaistošo debesi un meklēja mākonus. Bet mākonu nebija.

Joprojām uz pasaules lielceļa vērpetēm griezās smilšu migla. Pie laidara gaudodams un nikns rēja nemierīgs suns.

Ādams atvēra platus vārtus. Kad bēgli iebruca pagalmā, viņš ievēroja, ka vezumiem trūka augsto un rūpīgi likto kulbu.

Pie pirmajiem ratiem piesieta mīdījās kliba gov. Tā iemāvās, pamanījusi zālaino mauru un tuvo laidaru.

Un juku jukām samestas bija košas cisu segas, villaines un kažoki.

Un izceptas maizes kukuļi, maisā iebāzti gaļas gabali un piešķiebies piena trauks.

Kājās malai pārmetis, ratos dēdēja sirms zemnieks. Turēdama mierīgu aitu uz ceļiem, tupēja veca māte.

Gausi pievirzījās Auzaines saimniece. Un Ādams prasīja:

„Vai nepazīsti?“

Viņš izjūdza zirgus. Un, paņēmis aiz apaušiem, ievēda aplokā. Bet saimniece un atbraucēji vēl nebija pārmijuši ne vārda.

Aploks bija aiz rijas. Kluss stūris. Ādams redzēja, ka zirgiem bija apsvilušas krēpes. Nemierīgie kustoņi drebelīgi trūkājās.

„Tie ir uguns krusā šausī,“ nodomāja gaitnieks. Atgriezies pagalmā, viņš redzēja, ka saimniece savus bēglus vadīja uz dzīvojamo namu. Ar dābola dakšām plecos noraudzījās arī precētais kalps.

„Lūk,“ Ādams rādīja, „vai redzi, tie ir viņas pašas vecāki. Tēvs un māte. Un tu noliec dakšas,“ viņš pavēlēja, „būs citi darbi. Kalns veļas virsū veldamies. Šonakt mēs apraksim zemē mantu. Lai nedabū kruilīgie vācieši vai citi kaŗa ļaudis.“

„Tev vēl dzīve maļas pa pirkstiem,“ teica precētais kalps.

„Ja viegli palaidīsi, mūžam neiemantosi. Negribas vēl stāvus laisties dibenā.“

„Līdz notiks tāpat kā ar šiem...“ un viņš noskatījās, kā vecā bēgle, pie akas sūnainiem grodiem piespiedusies, padzērās no spodri noberztā koka kausiņa.

Savu atšļukušo zīdautu viņa pieglauda ar gurdenu delnu.

Nama lielajā maizes un vārpu kambarī pie krusta galda salasījās Auzaines ļaudis.

Pie galda uz īsu brīdi apsēdās arī abi bēgli. Un sirmgalvis teica drūms:

„Es paglābu vien savu ubaga kreklu.“

„Un tavs dēls? Kur tu atstāji dēlu?“ prasīja Turka Ādams.

Sirmgalvis neatbildēja. Nobijies un gurdens viņš brīdi raudzījās uz savām rāmi saliktām rokām.

Un tad prasīja:

„Vai viņa te nav?“

„Te?“

Ieva Auzāne satrūkās: „Kur tu viņu atstāji, tēt?“

Pēkšņi vecā māte mierīgi teica: „Gan jau viņš atnāks, tēv. Sētā pie vārtu koka es redzēju viņa cepuri.“

Bēglis apmierinājās. Un visi redzēja, ka viņš pasmaidīja. Bet pēc mirkļa viņš atsāka:

„... Es paglābu vien savu ubaga kreklu. Jā, es paglābu vien savu ubaga kreklu.“

Turka Ādams iekāsējās. Viņš pirmais atjēdza, ka sirmgalvis runāja neprāta valodu.

Un saimniece aizvedā tēvu dziļā kambarī. Viņš bija paklausīgs un sevī iegrimis. Krekls uz krūtīm bija atrauts vaļā, un viņš gāja, smagi vilkdams piekusušās kājas.

Kad viņš aizgāja, kambaris kļuva kluss. Uz krusta galda stāvēja maizes klaiņi un griežamais dūcītis rakstaina koka spalā.

Pagalnā gaudoja suns. Galda galā, tēva vietā, bija apsēdies Vilnis. Viņš nenolaida acu no gurdenās viešņas. No šīs izdzītās un pamestās mātes mātes un kāroja dzirdēt viņas stāstu.

Kad atgriezās saimniece, vecā bēgle iesāka. Viņa neraudāja un nevaimanāja visu acu priekšā, bet viņas gurdenie pirksti nemierīgi plūkāja zīdautu, un reizīti reizēm viņa smagi nopūtās.

„Vakar vāciešu kara spēks uzklupa mūsu sētai. Pašus izdzina un māju aizdedzināja. Es norāvu no gultām segas un no vadžiem villaines, un vīrieši paķēra savus kažokus.“

Klētī bija cepiens maizes un kaltēta suķa gaļa. To mēs paņēmām līdzī. Zirgi bija kā apdulluši. Mēs jaucāmies pa uguni un dūmiem. Bet vēl bijām visi kopā. Es ar tēvu un jaunais saimnieks.

Kad uzbraucām uz Tēviņu meža ceļa, sāka gaisā sīkt un dunēt. Un bēglu bija daudz, Zirgs pie zirga. Grāvmalas pilnas ar kājēniekiem. Ar bērniem un večiem. Tādiem nebija savas sētas un zirga. Bet sirds krūtīs viņiem pukstēja dzīva un sila dzimtenes mīlestībā. Es viņos noskatījos, kā viņi gāja. Ar savām nastiņām. Sviedros mērcēti un spīvi. Un, sēdēdama savos dzelzsasniekos, es apkaunējos šo gājēju priekšā.

Par troksni gaisā mēs maz bēdājām un braucām tālāk, jo tikai kara vīri pazīst visas kara viltības.

Un kad sāka birt bumbas, satrakojās zir-

gi. Dažam apgāzās vezumi, lūza ilksis un kļiedza un vaidēja cilvēki.

Gāzās meža koki uz ceļa, un vairs nekas nebija samanāms. Un daudzi palika guļam mūžīgo miegu.

Tādā brīdī es sadzirdu iekliedzamies savu dēlu.

Viņa ķēve vēlāk attecēja pie mums, kad mēs ar tēvu stāvējām krustceļā pie Elkšņupes tilta.

Bet pašu braucēju vairs nesagaidījām. Zirgus atpakaļ pagriezt nevarējām, jo nebija pēdas, kur zirgam ar savu pakavu uzmit.

Cilvēki stāstīja, ka tanī vietā, kur mūsu dēls kritis, pa gaisu šķīduši cilvēku kauli un biezā blāķī sagāzušies koki.

Tāds nu viņam kaps.

Un lūk, tamdēļ tēvs ir pamākts un samulsis. Ne viņš raud, ne žēlo. Un sarunājas ar dēlu kā ar dzīvu. Viņam paņemta atmiņa un saprāts. Mocekļi pēdīgā mūža galā un gara kroplis. Un vājprātīgam ne pajumta, ne kumosa maizes, jo cik ilgi pastāvēs Auzaines?“

Ieraudājās gaitnieka sieva.

„Kad gan šim postam reiz pienāks gals?“

„Drīzi,“ atbildēja viņas vīrs, „kādu galu tu gaidi?“

„Tavu un manējo. Un dēlu tev vācieši aizdzina uz fronti.“

„To es aizmirsis neesmu,“ vīrs teica, „bet vai nu visus nositīs, kāds vēl paliks sēklai... Beidz gaudot!“ viņš pēkšņi iekliedzās, un viņa dūre nodārdēja uz galda malas, „ja tu nemāki nelaimei droši acīs skatīties, tad šī tevi nopļaus un izdeldēs kā sausni zaļokšņa mežā.“

Puisēns galda galā sakustējās. Viņam patika gaitnieka vārdi. Un viņš iesaucās:

„Jau kopš pasaules sākuma cilvēki pazīst bailes. Tas nav nekas jauns!“

Sēdētājus aizkāra puisēna valoda. Viņi sajūtās it kā pazemināti un apkaunoti.

„Tu nekā nesaproti un neatjēdz,“ skarbi teica precētais kalps, aizmirsis savu neseno rāšanos, „zini, ka tēvs ir aizdzīts svēšā malā

un plīks un slims bēgulis ir ienācis mājā. Slazda valgs jau karājas pār tavu galvu.“

Brīdī visi klusēja.

Šinī klusumā Turka Ādams pierausa sev klāt brūno maizes klaipu un dūcīti.

Viņš atšķēla pa rikai. Pirmo rīcieni pasniedza bēglei.

„Maize apremdina.“

Un, izdalīdams maizes šķēles, vecais vīrs smaidīja. „Jāpieņem Dieva liktenis,“ viņš teica.

Vārpu kambarī vairs neiespīdēja saules stari. Diena gāja pret vakaru.

Aiz loga vīta nopļautā dārza zāle un vīzdama izdvašoja saldu smaržu.

Māja bija klusa. Kā miera sala nemierīgā plašumā.

Bēgle bija iesnaudusies. Un neviens necēlās viņu modināt. Vēlāk viņa uzkrita uz lādes kambara kaktā un sņauda tālāk savu smago snaudienu.

Notirpušiem locekļiem pret palodzi atmetusies, stāvēja Ieva Auzāne.

Viņa stāvēja mēma un apdzisusi. Un šausmas un bailes klusi un dziļi plosīja viņas vientuļo sirdi.

Puisēnu nomāca biedīgais klusums, kurā visi bija iegrimuši kā plūdu ūdenī.

Viņš norausās no sola un izgāja pagalmā.

Un pēkšņi saligojās māja. Un zeme nodrebēja smagos grūdienos. Ļaudis sakustējās kā skudras. Viņi izklīda pa kambariem un iesāka siet savas nastas.

Šinī brīdī Turka Ādams dārzā pamanīja kareivjus. Viņi ložņāja un līda no visām malām.

Un izmisis vecais gaitnieks teica: „Nu ir zagļi mājā.“

Pār sliedzi vārpu kambarī ieklupa jaunā gaitniece: „No pagasta ir ziņa, ka jābēg!“

„Kurp?“

„Es nezinu.“

Dārzā skaļi saklīdzās kareivji. Iekladzinājās trenktās vistas.

Māva govīs un ieviedzās zirgi. Vīri izmetās pagalmā.

„Ievēlšu upītē miltu maisus. Aizsprostā ūdens vēl turas,“ čukstēja Ādams, bet precētais kalps brīdināja: „Lai sakrēslo.“

Kareivji meklēja nakts mītni. Viņi pārpildīja visu māju. Pagalmā iebrāuca smagie automobiļi.

Un, krēsļai metoties, Auzainēs murdēja un ligojās svešo kara vīru drūzma.

Automobiļos gulēja ievainotie.

Maisīdamies pagalmā un namā, puisēns ievēroja, ka Ādama vaigs bija kļuvis ļauns. Viņa valoda bija dzirkstelainā rūgtumā mērcēta:

„Mīda un nobradā mūsu laukus un tīrumus un kauj un apkauj cilvēkus! Šiem pasaules klaidoņiem par to sirds nesāp: nav jau pašu lauks!“

Ienaidis un bardzība pārņēma veco gaitnieku, kaut gan visu savu mūžu viņš bija dzīvojis mierīgs un lēnprātis.

Dziļā vakarā visi no klēts izvēla miltu maisus un nogremdēja aizsprosta ūdeni.

Sausā piegāzē, pie lielā pilādžu koka viņi izraka bedri un aplēpa labo vadmalu, audklus un dzimtas veco sudrabu.

„Ja es ar Vilni vairs nepārnākšu, tad pēc pārskrējušā kara izrociet mantu un sadaliet savā starpā,“ teica saimniece.

„Kā auša,“ aprāja Ādams, „kurp tevi aizdzīs? Pirmo vētru pārļaidīsim sviltas galā, tad visi kopā kustēsim atpakaļ.“

Neviens viņam neatbildēja.

Caur koku zariem spīdēja spožs mēness, un no tāles atmaldījās bezbēdīgas dziesmas meldīja. Zālē nebija rasas. Zeme atpūtās īsā nakts stundā.

Dārza kambarī pie grāmatu plauktiem tupeja zēns.

Ienākusi Ieva Auzāne redzēja, ka viņš bija nolicis pa ņēmienam savas goda drēbes. Viņa pacilāja nomestos apavus un nopūtās. Acis pieskrēja pilnas karstām asarām, bet saimniece sakoda zobus un novaldījās.

„Es ņemšu līdzi dažas grāmatas, māt,“ teica Vilnis. Viņa acis spīdēja kāriģas un skumjas, un viņš negribēja atšķirties no sa-

vas iemilētās un lolotās krātuves. Grāmatas viņš bija sācis krāt kopš tā gada, kad iemānijās nosaukt pirmos burtus.

„Ai,“ māte klusi pretojās, „kurp tu iesi? Mums jāgaida tēvs, mēs nedrīkstam aiziet, dēls.“

Zēns pietvīka. Bet viņš klusēja. Un mazā nastiņā iesējis izvēlētās grāmatas, nolika šo nastiņu pie svārkciem.

„Ar labu nakti, māt...“

Viņš ielīda savās cisās.

Kaktā, platā, senlaicīgā gultā bija atmetušies vecie bēgļi. Citi kambari bija kareivju pārpilni.

Namā skaldīja, tēsa un dauzīja.

Un likās, it kā jauns saimnieks darbotos spēku pārpilnībā, vākdams sev dižu mūža pērkli.

Pagalnā uz akmens sēdēja Ādams un kūpināja savu smēķeni. Viņš sargāja sētu. Mēnešainā nakts bija gaiša.

„Nav vairs glābiņa,“ viņš pie sevis nodomāja, klausīdamies baismīgās dunās.

Un, izgājis vārtu galā, ieraudzīja ugunsgrēku atblāzmu.

„Vai Dieva rīkste saudzēs Auzaini? Deg visapkārt...“

Pamale krāca lielgabalu troksnī. Kopš vakardienas Eglienes plašums bija pārvērties.

Un, kad atausa spirts jaunais rīts, vecais sētas sargs brīnījās: līdz ar nakts krēslību bija pazudis izmisums, un bija atplaukusi cerība. Austošās saules staros iedziedājās putni, un dienas gaisma bija mundra un labdarīga.

Pusdienas laikā saposās kareivji. Krāva vezumus un sēja savas nastas. „Rūgtais kauss mums paies secen...“ teica Turka Ādams.

Bet viņš pievīlās. Cerība ātri apdzisa: bēguli-kareivji postīja sētu.

Paņēma un aizveda jaunus kumelus, apšāva cūkas un govīs un metās laupīt kambarus.

Iztrūkušies raudzījās mājas ļaudis. Precētais kalps, pineklā piesējis labāko zirgu, vairs neatlaidās no kustoņa.

Skrēja dūšīgs vācietis, klēpī nesdams jauno radio aparātu. Pār plecu pārvesta viņājās koša rūtaina sedzene. No mugursomām ārā līda brūno, žāvēto cūkas šķiņķu gali. Viens, sauja iemiedzis, turēja saimnieces dzintara virkni.

„Bēdziet,“ mudināja nevalīgs vācu virsnieks, „ši sēta jānodedzina!“ Ieva Auzāne metās viņam klāt.

„Mēs aiziesim,“ viņa lūdās, „vien neizpostiet mierīga zemnieka mājokli.“

Bet virsnieks neuzklausījās.

Viņas vārdi izgaisa kaŗa ratu troksnī. Žvadzēdami aizvēlās pa olnīcu pajūgi un aizdimēja mašinas.

„Prom!“

Kareivji dzina ļaudis. Sievietes nesa uz mugurām nastiņas. Apmāvies ar labo aitādas kažoku, Turka Ādams jūdza zirgu.

Bet pirksti viņam pinās kā nemākulim, un dižaukla sējās cilpā un mezglos. Siedams loku, viņš taustīja arī sava kažoka piedurkni un klusi murmināja:

„Ar to pašu apgulšos. Būs siltāki apakšzemes...“

No nama izskrēja puisēns. Viņš nesa padusē grāmatas. Turka Ādams viņu parāva aiz rokas un iegrūda ratos.

„Prom! Uguns! Vairieties no uguns!“

Sēta aizdegās no visām pusēm.

„Vai arī savas mājas jūs dedzināsit?“ iekliedzās precētais kalps, „mūsu dēli mirst un krīt kauju laukā, bet jūs nodedzināt viņu pērklus un pajumtes!“

Uz dzīvojamā nama sliekšņa parādījās saimniece. Viņa veda tēvu.

Slimais nāca gauss un apjucis. Vairīgi viņš sekoja meitai.

Šinī brīdī iegāzās laidars. Ēkāš bija iemesti spridzekļi.

Vecais bēglis nodrebēja.

„Turi viņu, Iev, turi!“ iekliedzās vecā māte.

Bet sirmgalvis jau bija izrāvies no meitas rokām. Kā akls viņš metās laidara liesmās.

„Tēv, atjēdzies, tēv!“

Briesmīgas izbailes pārņēma saimnieces nogurušo prātu. Vecais bēglis bija meties it kā atpestīšanas ugunī. Ieplēšies liesmu jūrā, viņš vairs nebija saredzams.

Pagalumā sājimusi gulēja vecā zemniece.

Plosīdamies caur dzirksteļaino un karsto dūmu jūkli, Ādams ar precēto kalpu iznesa veco sievu aiz vārtiem, kur olnīcā pajūgu sargāja puisēns.

Pāri Auzainēm pāršalca uguns vētra. Zirgs metās lēkšus. Iekritis ratu stūrī un pīdamies smagā kažokā, Turka Ādams raustīja zirgam mutes dzelkšņus. Pāri vaigiem viņam lija un tecēja sviedri.

No visām pusēm lasījās kopā ugunsgrēkos pakļīdušie kaimiņi. Uz pasaules lielceļa alpiem, atņemdamies grūdās uz priekšu kara vīri.

Tecēja neapsikdama bēgļu straumē.

Pie Zvana avota padzītie noraudzījās uz Auzainēm. Kas lai apdzestu neganto un nikno uguni?

Neviens.

Vecā sieva ratos gulēja kā nedzīva. Savu seju viņa bija aizsegusi ar plaukstu.

Vanadzīgām acīm Ieva Auzāne pētīja savu puisēnu. Viņi abi bija kopā. Māte un dēls.

Pakritusi ceļos un nolikusi galvu pie mātes kājām, Ieva iedegās mokās: „Arī šī ir māte, un dēla viņai vairs nav.“

Pāri vējoja Auzaines dzirksteļainie dūmi. Ceļa malā daži kareivji berzēja un tina savas jēlās kājas.

„Ko nu?“ prasīja precētais kalps, „visapkārt ir tukšnesis.“

„Dodies iekšā bēdu jūrā un peldi knaši!“ atbildēja Turka Ādams un piebilda: „ceļamies un ejam! Te nav palikšana.“

Kareivji grāvmalē pūlējās ap noķepušiem stulmeņiem.

„Hurtig, hurtig!“ viens iebļāvās, „sonst kriegen Sie Ivan auf den Hals!“

„Ko viņš teica?“ prasīja Ādams.

„Lai mēs skrejot,“ atbildēja puisēns.

„Kurp skriesi? Uz elli kopā ar šiem?“

Un Auzaines ļaudis uznāca uz pasaules lielceļa. Tikai nule viņi ievērās ceļa gaitā un tikai šinī brīdī īsteni izjuta ceļa gājēja likstu.

Ne pa kreisi, ne pa labi. Tikai uz priekšu, jo viņiem piederēja vien šī ceļa bezgalība.

Kad pajūgs iekustējās izdangātā sliedē, vecā pacēla galvu:

„Kurp mani vedat?“

„Paši nezinām.“

Slēpdams savu iecerēto nodomu, Turka Ādams viņai rādīja:

„Raugi, māt: Vosu kalns!“

Viņa paraudzījās uz kalnu un uz Turka Ādamu. Un saprata.

„Tad jau jāpošas,“ viņa lēni un mierīgi teica un grābājās ap savu galvas autu.

Gar meža malu vīdamies, augšup vadīja kājceļš. Laukumā stāvēja jaunām lubiņām apšūts nams. Līganās un augstās kokrozes sniedzās līdz logiem, un biškrēsliņu un dievkoka krūmi pinās pa vidu.

Bet košais zaļums bija izmēdīts un sulaino lupstāju stubli un norauto rožu ziedi mētājās logu priekšā un bija izkaisīti uz kājceļa līdz pašam lielajam grāvim.

Mājai uguns vēl nebija pielikta.

„... Un nepieliks,“ teica Ādams, it kā atminējies Ievas domas, „ar lubiņām apšūts vecs grausts.“

Ādams zirgu iegrieza aiz kuplā pilādža pašā grāvmalē. Bēguļiem garām tecēja govīs. Lopu māvieni sajaucās ar cilvēku klagām.

Eglienes novada ganāmie pulki izkusa kā pavasara sniegs trakajā kara skrējienā.

Ieva Auzāne skatījās, kā māte gausi un nevarīgi izrāpās no ratiem. Parakņājusies drēbju kaudzē, viņa izvilkta vilnas sedzeni un pienākusi teica:

„Nu jāšķiras, Iev. Mēs abi ar Ādamu kāpsim augšup,“ viņa pameta ar galvu, „tur vēl ir miers. Bet tu glabā Vilni. Lai neiznikst Auzānu celms. Par mani nebēdā.“

Karstām un sausām acīm Ieva noskatījās, kā aizgāja māte.

„Nabagmāja,“ precētais kalps rādīja uz augšu, „lūk, Ādams neaizgāja gaŗām savai pajumtei. Un tava māte arī,“ viņš piebilda, satverdams pajūga diŗauklu.

2.

Kad Auzaines saimniece nokļuva piejūras apgabalā, aiz sevis viņa bija atstājusi degoŗas pilsētas un zemnieku mājas. Bēguļu barus un sairusāŗas vācu armijas atliekas.

Bija apklusuŗi kliegzieni, ŗausmu ŗuksti un vaimanas. Un Auzaines ļaudis ceļā bija izklīduŗi katrs uz savu pusi.

Bija pienācis sila mēnesis.

Un kad bēgle vēra sveŗas kurzemnieku sētas vārtus, viņai uz izvājējuŗiem pleciem bira nodzeltējuŗas rudeņa koku lapas.

Vējŗ plosīja galvas autu un raustīja Viļņa cepuri.

Vai viņi ŗe atradīŗ kāroto pajumti?

Bēgli tika apsēdināti siltā saimes kambarī pie lielā galda. Un iesākāŗ valodas.

„Vai proti maizi cept?“ prasīja saimnieks. Ieva pamāja.

„Jā.“

ŗlūkdama pie galda pienāca veca sieva. Viņa bija gauŗām lika un nevarīga. No skoteles iztinusi platu karaŗu, viņa brīdi turēja maizi trīcoŗas plaukstās.

„No kuŗas puses nāc?“ vecene mirkŗķināja nepodrām un laipnām acīm.

„No Vidzemes.“

„Ai, tāla mala,“ viņa nopūtās un, nolikusi maizi, atnesa mīksta biezpiena trauku.

„Ēdiet,“ sacīja saimnieks un piestūma Ievai kvieŗu karaŗu.

Parādīja uz veco un teica:

„Tā ir mana māte.“

Saimniece pienāca un nogļauda bēgles plecu. Viņa klusi noŗukstēja:

„Dod puisēnam ēst.“

Pēc brīŗa viņa atnesa pienu.

Klusie un līdzcietīgie zemnieces vārdi atvēra viņas labo prātu.

Kā ar siltu un koŗu lakatu apsedzās na-

baiga bēgle. Noliekusies pār maizes gabaliņu, Ieva raudāja.

„Teic, kā pati esi dzīvojusi?“ vecā prasīja. Saimnieks bija aizgājis.

„... Un kur ir tavs vīrs?“

Ieva stāstīja.

„Ar vārdiem pagātni nevar apliecināt, māt,“ viņa beigās skumji teica. Vecā neatbildēja.

Daudz bēguļu nāca un gāja. Un katram līdzi bija sava taisnība un sava vilts.

Lielā kambaŗa kuls bija bēdrains. Vienā telpas stūrī kurējās pavards.

„Tev maizes kambaris satek kopā ar virtuvi?“

„Jā. Ēdējs pienāk un pasmeļ no poda,“ smaidīja vecā un teica: „sēta ir liela. Zemes platība pieciem zirgiem. Bet mans dēls nav precējies, un es esmu par vecu.“

ŗinī kurzemnieku sētā Ieva palika. Bet kauju troksnis atkal pietuvojās. Tas līda bēglei pa pēdām un neatstājās no viņas. Sētas piepildījās bēguļiem un lopiem.

Cilvēki zilēja un teica: „ŗo Latvijas stūri Dievs pagļābs no pōsta. Notiks brīnumš.“

Bet laiks tecēja uz priekŗu savā nemaldīgā tecēŗanā, un brīnumš nenotika. Visa latvju zeme vaidēja zem sveŗo un milzīgo armiju kājām. Vēl joprojām neatausa miera rīts.

ŗtrēlnieks un leģionārs savienojās savā liktenī. Nāves sala savienojās ar Kurzemes lauku.

Pienāca sala mēnesis. Pirmās jaunā gada dienas. Vientulīgo Kursas sētu iejoza sniegaini tūrumi un meŗi.

Un pēkŗņi ŗinī skaudru un aukstu vēju laikā atnāca jauna nelaime: vācieŗi salasīja Vidzemes bēglus un no ostu pilsētām sūtīja kuŗos uz Vāciju. Plikai vācu zemei trūka ļauŗu. —

Ievas zēns atstāja savu bēgļa skolu.

Kurzemnieks prasīja: „Vai paliksi? Manā sētā ir diezgan vecu un apslēptu kaktu...“

Ieva ŗaubījās. Apkārt klīda nostāsti par Vidzemi un Zemgali.

Par krievu cietsirdību un neŗēlību.

Un, paraudzījusies uz Vilni, viņa atbildēja: „Iešu tālāk.“

Kurzemnieks savus bēgulus pavadīja līdz Liepājas ostai.

Krastā stāvēja kuģis. Isā ziemas diena tuvojās rietam.

Ap kuģi vilnīja nikna drūzma. Kā trenkts spiedās pūlis. Kāda sieviete skrēja augšup, raudama līdzī mazus bērnus. Viņas zeķes bija noplikušas, un kailie papēži cilājās izmīditās korpēs.

„Kurp skriesit?“ viens iekliedzās. Pārgalvīgs un lūksms. Kūpēja visapkārt. Aukstums dzēla kā nerimīgas pātagas cirtieni.

„Kuŗzemi neieņems ne pats velns! Uz vācu robežām stāvēdams, krievs ir saplācis kā nerūgusi maize!“

Un kāds iesmējās platu smieklu.

„Neaizmirsti mūs,“ teica kurzemniekam Ieva, „tu biji līdzcietīgs. Ja Vilnis pārņāk bāris, palidzi viņam atrast Auzaines lauku.“ „Dzīvo vesela!“

Kurzemnieks noraudzījās, kā mazā sievietē un puisēns aizstiepa savus saiņus. Gaisā siroja lidoņi. Kā pagurusi un pamākta šķita pilsēta.

Kurzemnieks piēgriezās savam pajūgam. Stipro ragavu slieces čirkstēdamas malās ostas dubļainā bruģī.

Zemnieks meklēja isāko ceļu.

Uz kuģa, aukstas krēslas apņēmti, spiedās ļaudis. Apakšā gaiteni bija drēgni, netīri un drūmi. No siltām un aizslēgtām kabīnēm atskanēja piedzērušu smieklī un balsis. Tur ceļiniekus neielaida.

Raudāja bērni.

Ļaudis spiedās viens otram garām kā svešinieki. Tumša un draudīga naida pārņemti. Viss bija pārpildīts. Cilvēki sēdēja dubļos un sala.

Krastā zvanīja. Pilsēta cīnījās savā sūrā dienas un naktsgeitā.

Krastā apledoja un nekustīgs stāvēja kuģis.

Ieva atrada patvērumu kuģa virtuvē. Abi

ar Vilni viņi cieši saspiedās kopā uz kāda galda. Visapkārt murdēja kareivji.

Atnāca nakts. Bēgule un puisēns iemīga. Viņi nemanīja, kā kuģis iesāka peldēt. Viņi šķēlās ap kuģi, un pūta ziemas nakts vējš.

Gulētājus atmodināja pēkšņs grūdiens. Smags un negaidīts. Šis grūdiens viņus trieca pret sienu. Kuģis apstājās. Un apstājies sīki un ilgi nodrebinājās. Augšā gaudoja trauksme. Gaiteni kļiedza ļaudis. Uz klāja bira ložmetēju šāviņi. Bēguļi ieklupa gaiteni. Ļaudis stāvēja blīvi un pārbiedēti. Nebija brīva ne pēda. Sievietes un bērni vaimanāja.

Atskanēja kļiedziens: „Kareivji, uzlieciet jostas! Uzlieciet jostas!“

Jostas? Glābšanās jostas? Un lielās bailēs visi ievēroja, ka jostas bija vien kaŗa vīriem. Ļaužu bars viņojās kā lielā aukā.

„Mēs nosliksim! Par mums neviens nebēdā!“

Bet kļiedzējus apvaldīja. Ar paceltu revolveri rokās gar blīvo pūli šaudījās nīkns armijas virsnieks.

„Šis ir trešais stāvs,“ čukstēja kāda sieva, turēdama mazu bērnu uz rokām, un viņa čukstēja tālāk: „mēs bijām tur“ un pameta ar galvu uz gaitēņa vidu, „mēs redzējām, kā plīsa un juka. Kā iekrita bumba otrā galā. Tur ir saspiesti strādnieki, kuŗus ved Toda bandas. Un tur bija arī ievainotie. Arī latvieši. Nu viņi visi ir beigti.“

Ieva neatbildēja.

Cieši piespiedusi pie sevis Vilni, viņa, pievērusi acis, gaidīja, kad kuģis nogrims. Citu domu nebija.

„Māt, lūgšim Dievu.“

Viņa neatbildēja. Viņas mute neatvērās. Un viņa dzirdēja, kā zēns skaļi, it kā pārsaukdams savas bailes, skaitīja:

Mūsu Tēvs debesīs, Svētīts lai top tavš vārds . . .

Kuģis joprojām lēni drebēja. Aprātā un apvaldītā klusumā vien briesmīgi kļiedza ievainotie.

Nogībušos un pakritušos nežēlīgi spaidīja

stiprākie. Kuģis saskvērās uz sāniem, un ļaudis rāpoja kā nevarīgi un neveikli kukaiņi, mirkdami paši savos netīrumos.

Kad apdzisa elektrība, gaitenī un kabīnēs sāka iespieties dūmi.

Pūlis ieaurojās. Visi lauzās augšup. Tumsā, nežēlīgā spēku sacīkstē cilvēks mina cilvēku.

Radio veltīgi aicināja paciesties un soliņa glābšanas kuģi. Neviens neticēja šim solījuma. Un neviens arī nezināja, ko viņš darīs, izlauzies uz kuģa klāja, kur, ložmetēju apšauti, gulēja liķi kaudzēm un kur rādījās vien vaļēja jūra.

Neviens nēgribēja palikt apakšā, šinī tumsā kuģa kapā. Daudzas sievietes un bērni paklupa pūlim zem kājām.

Spīdēja prožektoru. Kuģis dega. Pakalējā galā bija novietota municija. Šie kara materiāli laiku pa laikam sprāga un uguni apdzēst nebija iespējams. Dega arī lielais dūmenis.

Neatlaizdama Vilni, cīnīdamās augšup, kāpienu pa kāpienam cēlās arī Ieva.

Viņa vēl arvienu juta zēna roku savā cietā plaukstā. Varbūt tā vairs bija vien roka, atrauta no paša ķermeņa?

Viņi uzcīnījās augšā.

Viņi ieraudzīja, pelēko ziemas debesi un jūru.

„Māt, otrais kuģis!“

Viņi ieraudzīja otro kuģi. Bet kā turp nokļūt? Šis iedragātais grausts varēja nogrimt, pirms būs izmestas laipas... Liesmas un dūmi mūtuļoja visapkārt.

Turēdamās pie nošķiestās kuģa malas, Ieva lūkojās pāri. Viņas ilgi krātais gara spēks bija salauzis miesas nevarību.

„Vilni, Vilni...“ viņa čukstēja un juta, ka puisēns piespiedās jo cieši. Lielais kara kuģis, šis kārotais glābējs, gausi piebrauca klāt. Piedzēruši virsniēki mūdiņās pūlī un augšā, uz kapeiņa tilta kāds auroja, aizri-damies nējēdzīgos draudos.

„Arī kapteinis ir piedzēris.“

Mātes iesāka mest bērņus. Viņas meta tos pāri uz otro kuģi un lēca arī pašas, jo vēl nebija laipu. Dažiem izdevās pārlēkt, un daži iekrita plaisā. Un ūdens samala.

Šinī brīdī pacēla laipas. Ļaudis aplīpa kā bites. Viņi glāba savu kailo dzīvību. Šo dārgāko mantu.

Arī Auzaines zēns pielīpa laipai. „Turies, Vilni, glābies, dēls!“

Bet vārdi izgaisa pūļa troksnī.

Ieva redzēja, ka matroži pārvēla Vilni otrā pusē. Viņš bija izglābies. Nu viņa metās pati. Plaisā vilņoja un trakoja putās sakultais ūdens. Tikai mirkli viņa ielūkojās šinī baigā rotaļā.

Un apreiba.

Augšā iekliedzās kara kuģu matroži: „Nogāzās sievietes!“

Ļaudis plūda pāri laipai. Bez apstājas. Un neviens neklausījās, kā Auzaines zēns kļiedza: „Tā bija mana māte!“

Matrozis pagrūda zēnu sāņus: „Ej, izraudi savas asaras, visa pasaule raud...“

Zēns lauzās atpakaļ. Viņš lauzās uz kuģa malu. Viņš sauca un aicināja māti. Viņš koda un skrāpēja ikvienam, kas viņam piedūrās, un viņš plēsās klāt pie laipas, pie šīs cilvēkiem aplīpušās un draudīgās laipas.

„Māt, māt! Mīļā māt!“

Visapkārt murdēja drūzma. Svešu cilvēku kļaiģas. Svešu cilvēku soļi.

Uz kāda matroža atbalstījies, vilkāš ievainotais. Abas kājas viņam bija apveltas ar saitēm kā bluķi, viena roka uztīta uz koka lāpstiņas un otra pakārta saitē. Viņam mugurā bija operācijas galda kreklis un pārplecu pārņemta sega. Matrozis piegrūda ievainoto Vilnim.

„Nem, pavadi! Palīdz!“ Un Vilnis veda.

Aprimis, pārbiedēts viņš juta otra cilvēka postu.

„Vai esi vācietis?“

Pēc mirkļa ievainotais atbildēja: „Esmu latviešu leģionārs.“ Un viņi abi kopā raudāja.

Karš bija beidzies.

Rudzu mēneša saulē tvīka sena Bavārijas pilsēta. Caur pilsētu tecēja upe. Vietām ūdeņi bija dzidri, un uz smilšu sērēm rotaļājās bērni.

Krastmalēs kūpēja mazi akmeņu pavardi. Visur bija pilns ar svešu zemju bēgļiem. Skanēja sveša valoda.

Šaurās, senlaicīgās pilsētas ielās gruzda gruvešu kaudzes. Starp ielas gājējiem mijās kareivji. Ar netīrām nastām plecos, kropli, slimu un gaudeni. Viņi apstāja maizes tirgoņus un izstiepra roku pēc nabaga dāvanas, un viņi iespiedās visur un lūdza palīdzību.

Šis bēgļu bars nāca no visām pasaules pusēm un lasījās kopā savā tēvzemē.

Augšējo vārtu ieliņā, pie veca klostera mūriem piespiedies, slēpās mazs alus krodziņš.

Mazais alus krodziņš „Zelta atslēga“.

Senlaicīgā telpa bija patumša. Pie griestu dziedriem karājās žuburaini gaismekļi. Uz plauktiem stāvēja veci kausi un senu rakstu trauki un zīmes.

Šauri un plati soli apņēma galdus.

Pusdienas laikā smaržoja sakņu vira. Laudis strēba plāno alu un skopi un apdomīgi katrs ēda savu riecienu maizes.

Te visi bija sveši, un visi bija vienādi.

Klibš kareivis grūda durvis ar savu smago ceļa spieķi.

Viņš teica: „Ieej, Vilni. Atpūtīsimies šinī tumšā kambarī.“

Viņam sekoja panīcis zēns.

Neviens uz viņiem neparaudzījās. Tādu klejoņu bija daudz.

Kareivja vaigs bija izdilis un dzeltens. Arī puisēns bija novārdzis. Viņi turējās kopā. Lauza maizes gabalu un padzērās no viena kausa.

Puisēns stāstīja: „Es biju vecajā domā. Meklēju grāmatas. Man stāstīja, ka mūki izdalot vakara stundās. Redzēju arī grāmatu veikalus, bet mums nav naudas...“

Kareivis smaidīja.

„Ir labi, ka tu meklē. Meklētājiem atveras visi ceļi. Un naudu mēs nopelnīsim. Mūsu ceļš uz latviešu zemi būs tāls, bet mēs turp aiziesim. Mācies, bāri, un nepagursti...“

Viņi piecēlās. Kareivja ceļa spieķis klauzdēja uz vecās grīdas. No žuburainā gaismekļa nokarājās lejup vārpu skaras.

„Kā Auzaines maizes kambarī...“, sacīja zēns.

„Es tavas sētas kambaņus pazīstu jo labi no taviem nostāstiem,“ teica kareivis.

Viņi izgāja uz šaurās ieliņas.

„Un tagad dosimies uz latviešu nometni. Pie mūsu bēgļiem un izstumtiem, kas gaida savu brīvo dzimteni.“

Baloži tupēja uz namu jumtiem. No ielas krēslības viņi iznāca plašā saules pielijušā laukumā.

„Ak, ceļi, Vilni, ak, šie Dieva nolemtie ceļi.“

Karola Dāle

JAUNĀIS RĪTS

Plaukst lapa zaļa un maiga,
Veras jauns rīts.
Krīt pēkšņi kāds vīrs uz vaiga,
Viss piepildīts!

Sirds taujā: sākums vai beigas
Top iezvanīts? —
Klīst, mākoņi, klīst bez steigas,
Veras jauns rīts.

VISS VELTI

Ziemeļu kaŗa balāde

Nevis mielastā lepnā, nevis reibīgās dzirēs
 Rīgas rātsnama zālē kopā sanāca vīri —
 Līķauts sērgaini draudīgs apkārt pilsētai segts!
 Nāca mācītie ārsti dārgiem kažokiem plecoss,
 Zelta vaŗām ap kaklu nāca rātskungi vecie,
 Logā kvēloja vakars, rūtis krāsainās degts.
 Kā būs atvairīt mēri, sprieda, likumus dodot,
 Dziļu prasmi un māku cīņai nākamai rodot —
 Ko gan neiespēj cilvēks, ja tas padomu zin!
 Visus lēmumus rakstot lielā lapā uz galda,
 Varas apziņā sprieda kungi, raduši valdīt,
 Rakstu taisot, kas visas gudrās mācības min.
 Tā bez apstājas radās nojām zinīgās rindas.
 Kaut kur likās aiz vaŗņiem dzirdam asmeni šķindam —
 Vai tur cēlis ir pļaujai pļāvējs izkapti baiss?
 Liedza pulcēties drūzmā, kopā sanākot baros,
 Lika dedzināt telpās sausus paegļa zarus —
 Sveķu smarţīgos dūmus nemil sērgainais gaišs.
 Lika degvīnu baudīt: nīst šo sīvumu mēris,
 Iet ar likumu apkārt sērga tam, kas ir dzēris,
 Viss vienalga, vai bērniņš, sieva, sirmgalvis tas.
 Tiem, kas trūcīgi, dāvās stipro dzērienu rāte,
 Tirgus laukumā stāvēs vaŗā apkalta vāte.
 Arī nepatīk sērgai pīpes dūms kodīgs un ass.
 Kāds vēl piparus teica līdzam slimniekam vārgam,
 Bet tos atmeta citi, peŗot vareni dārgus.
 Rūtis drebēja mēness gaišā sudraba sakts.
 Beidzot parakstu deva jauniem likumiem visi.
 Vēls jau laiks bija — svecēs smagos sveŗtuŗos dzisa,
 Logā raudzījās mirdzot zvaigŗņu spoŗumā nakts.
 Kas vēl parakstīs? — sāuca rātskungs skanīgā balsī.
 Lēni piecēlās sveŗnieks tur, kur ēna krīt palsi
 Zāles attālā maļā. Samtā kalsentais stāvs
 Tumši sarkanā ietērpts. Milzīgs mirdzēja pirkstā,
 Līdzīgs asiņu lāsei rubīns, mēŗādams dzirkstis,
 Apkārt akmeņim vijās blāzmas atspīdums blāvs.
 Stīviem, kokāiniem soļiem sveŗšais tuvojās galdam,
 Vienmēŗīgi kā pulkstens, laiku mirkļos kas skalda —
 Bailes divainas lika ceļu sveŗniekam dot.
 Tvēra papīru pirkstiem, cietiem, kaulainiem, smailiem,
 Spalvu sarkanā tintē mēŗca, akmeņim gailot.

Vai tik spalvu vien roka vadīt prasmīgi prot?
 Pāri melnajām rindām, it kā uguni kurtu,
 Divus rakstīja vārdus svešais sarkaniem burtiem.
 Visiem likās, ka sirdi smagums neparasts māt.
 Bet kad pagāja mirklis, vīri trūkās kā dzelti —
 Divos sarkanos vārdos rakstīts skaidri: viss velti!
 Vai tur izkāpti trin kāds? Vai kāds plāvumu vāc?
 Asu, dzēlīgu skatu, ļauni smīnot, pār plecu
 Svešais doktoriem meta, meta rātskungiēm veciem —
 Tā mirdz zobena tērauds, lokans, griezīgi plāns...
 Lēni apvilcis cimdus, viesis atstāja telpu.
 Likās visiem, ka krūtis tagad atgūt sāc elpu,
 Likās — viss tikai bijis asins satrauktais māns.
 Bet kad vecākais rātskungs durvis aizejot vēra,
 Ejot lejup pa kāpēm soļus gurdenus spēra,
 Pēkšņi apstājās gaitā, balstu meklēdams tvert.
 Baigos bezmērķa lokos gaisā kustējās rokas,
 Lūpas sakļāva cieši smagās grūtuma moka —
 Ak, šīs lūpas reiz prata smagus bīķerus dzert!
 Gurdi savilka seju, jūtot briesmīgas sāpes,
 Tad ar galvu uz leju smagi krita uz kāpēm,
 It kā maiss, kam no pleca nesot noslidēt ļauts.
 Projām aizbēga visi, steidzot cits pakal citam,
 Zvani baznīcās dunojot dobjā pusnakti sita:
 Mēris pilsētā sāka savu plāvumu plaut.

Pēteris Ermanis

ES NEZINU

Es pagājušo atburt vēlētos:
 Kaut sīkumos man skaidri tēlotos
 Koks, nocirsts sen, sen apbrīnota seja,
 Kaut miņā mostos senaizmirsta dzeja!
 Daudz aizvedusi līdz sev laiku mija
 Un daudz, tik daudz vairs nezinu, kas bija.
 Kaut jaustu to, kas šinī mirklī notiek...
 Varbūt mīļš tālais guris galvu noliek?
 Kaut zinātu, ko draugs, ko dzejnieks dara;
 Spēj radīt? Tic? Jeb lauž to lāsts un vara?
 Mūs nezina, šis miglas mūris, šķērš,
 Pat zilnieks droši nepateic, kas ir.
 Kaut svītra gaismas laika tumsā rastos,
 Tad lūkotos kā aizezera krastos.
 Kaut zinātu, pēc gada gaitas vienas,
 Pēc mēneša, pēc nedēļas, pēc dienas,
 Kas mani sagaida un visus mūs!
 — Viens zināms vien: es nezinu, kas būs.

RAKSTU ZĪMES UN SKAŅAS

Atmiņas un pārdomas

Tik parastā, tik ikdieniškā un taču tik brīnišķīgā būšana, ka, zināmā kārtībā saliktas burtu zīmes vērojot, saskatāmi vārdi, mani valdzināja agri. Burti paši par sevi arī bija pievilcīgas lietas. Vecāki lasīja avīzi; bilžu tur tā pa istam nebija; dažs patikams pulkstenis vai lādzīga šujamā mašīna gan gadījās sludinājumu daļā, bet arī ne katrā numurā. Nu — kad nav nav bilžu, var padomāt arī par burtiem. Tie prāvie, resnie, kas avīzes pirmās lapas augšgalā — kad tos izsauca vienu pēc otra, iznāca: *Baltijas Vēstnesis*. Tas bija vairāk latīņu burtu tips, bet toreiz jau es to nezināju. Vecāki izlasītās avīzes neizputināja, mums klētī krājās aukliņu pārsieti agrākie gadu gājumi. Tiem Vēstnešiem, kas iznākuši 80.gados, avīzes nosaukuma burti ne tik slaidi, ne tik prāvi kā 90. gadu Vēstnešiem, bet vēl tumšāki, pavisam melni, un omulīgi resnajam B tukšajās, caurajās vietās īpaši spilgti rēgojās avīzes papīra baltā pamata krāsa — tāpat kā sevišķi melnu virsdrēbju plisums nejauki skaidri izceļ apakšveļas baltumu. Jā, 80. gadu *Baltijas Vēstneša* „galvas“ burti bija kā ar pašu melnāko tinti, vai nez' kādu piķi uzziesti; trimdas avīžniecībā nelaiķei *Dzimentenes Balsij* nosaukums gluži tādā melnumā. Bet 70. gadu sākumā *Baltijas Vēstnesim* avīzes vārds citādā burtu veidojumā; tie bija gotu burti, bet vai nu es to zināju. Tie man varenī patikās. Melni gan arī, bet tādi kā priecīgi, tādi, it kā tie siltu un tiktu apstāroti kādā neredzamā saulītē.

Bet, kad burtus jau pazinu, kad varēju pat, kaut paklupdams, kopā lasīt, man vecāki no ciemošanās pie tēva brālēņa, vecā skolotāja, pārbraukuši atveda šī skolotāja dāvanu — lielu, skaistu ābeci. Un gailis uz ābece vāka arī liels, skaists un cienīgs izslējies, knābi atvēris pašā stiprākā dziedā-

šanas brīdī. Ar šo ābeci, sirsnīgi iedraudzēdamies, vēl īpaši iemīlēju burtus, jūsmoju par burtu jaukumu. Protams, tie bija gotu burti, ābece bija tai rakstībā, ko mēs tagad apzīmējam par veco. Par šo ābeci esmu gan stāstījis savā pazudušajā grāmatā *Atmiņu vija gabaliņā Bildes*. Bet ļoti gribētos šeit vēl reiz pastāstīt — un mazliet plašāk. — Kad ābeci atvēra, tūliņ vāka otrā pusē trīs skaisti, melni burti: A, B, C. Un bildes tiem klāt, gan ne raibi krāsainas, bet „tādas pašas“. A — Anna iet dārzā puķu pušķus siet, pašlaik satverdama kāda krūma ziedošu zariņu. Ak, šis lielais gotu A ar savu slaido sastatījumu un atpakaļ atliekto zariņu kā bizi. Kāda augsta liepa ceļmalā pie kaimiņu mājām, ko no mūsmājas tik labi varēja redzēt, man arī allaž atgādināja gotu lielo A. B — Bērtulis uzmanīgi ķer zivis ar tādu savādu tīkliņu, bikses uzlocījis, ūdenī iebriidis. Bet lielais B resns, mazliet neveikls, omulīgs, vienalga — gotu vai latīņu. Gotu B labi saderēja ar to pašu zvejnieku Bērtuli bildē; viņiem bija it kā radniecība. Un resnam, vecam apcirptam vītolam pašā dārza stūrī, kas pildīja sētas staba uzdevumu, arī tam kā būtu kas no lielā B. A vāka lapai augšā, B vidū, bet apakšā C. Šis burts vecajā rakstībā lietots tagadējā C vietā, īstenībā bija alfabētā pēdējais un saucams par cet; sacīja taču cilvēki: „Viņš man izstāstīja visu no a līdz cet.“ Bet gotu lielais C, šis apcirptais lielais C, mums bija maz lietojams, un latvieši viņa vietā rakstīja R, tāpat kā jau izrunāja. Tad nu ābece nezināmais sastādītājs bija pārnesis lielo „Zet“ no alfabēta beigām sākumā; arī omulīgs burts, rada ciparam 3; burta apakšīnā varētu iesēsties kā iedobumā. Blakus burtam bilde: meitene Cecilija. Lūk, nevaru gan atcerēties, ko šī Cecilija darīja. Liekas, knibinājās ap puķēm

vai kādām lentītēm, — Un tad — pirmajā lapā krāsaina bilde pār visu lapu. Un liels sarkans gotu **D** ar vijīgi izliekto vidus līniju. Tāds mazāks cilvēka bērns varētu apstēties uz šaurās **D** kājiņas, atspiesties pret lunkano pilāru (vai kā nu to sauktu) un pūst stabulīti. Bilde: Dāvis, iejūdzis lielu suni ratiņos, salicis mazākos bērnus un, laikam, kādus leļļus iekšā, un brauc kā varens kučieris, grožus raustīdams. Šķiņu lapu, atkal trīs burti ar nekrāsainām bildēm. Augšā — liels **Q** — tīri patikams burts, jāsaika, smalkas sugas burts, lai gan pats nesapratu, kādēļ. Varbūt tādēļ, ka zināju: ar to sākas tēva, mātes un arī mans uzvārds? Bilde: Emīls atņēmis mātai lelli, pētī to, bet meitenei tādas kā bažas: ka tik tas puika ko nelabu neizdara ar viņas lielāko dārgumu? — Vidū — liels gotu **S**, kam apakšā šķiet kā atvērts drēbes vai papīra maisiņš. Kas tad pārstāvēja šo burtu? Fricis, ziemas cepuri galvā, rokas mētelīša kabatās sabāzis, droši spēra pirmo soli uz jaunā ledus, tā stiprumu izmēģinādams. — Apakšā — liels gotu **G**, pats mīļākais burts, visās grāmatās meklējams, ar prieku atrodams. Tas bija kā apaļa brīnumu puķe, kuņas ziedlapas kausā dīvaini savijušās, tas varēja būt kā vītola galva, ne viss vītols, tas bija kā . . . kā viņš pats, galu galā ne ar ko nesalīdzināms. F—a Fricis gāja kā kundziņš pirmo ledu lūkot, bet G—a Gusts bija čakls darba puisis un grāba sienu pašā vasaras svelmē. — Lappusē pa labi atkal liela krāsaina bilde: Hermīne ar savām biedrenēm un biēdriem rīko slēpšanos, aizstājusies aiz dēļu žoga un glūn, galvu mazliet pār žogu pacēlusi. Un šis gotu **S**! Tas gan nebija mīļākais mans burts, bet pats smalkākais, glaunākais, tā sakot iznesīgākais. Kādēļ tā — grūti izskaidrot. Varbūt tādēļ, ka ar to sākas daudzi svešādi un it kā gudri lepni vārdi. Nē, tieši burta izskats likās lepns un veikls. Dzirdot vārdus jaunskungs un jaunkundze, man tūliņ jāiedomājas gotu liels **S**. — Atkal lapa apkārt. Šoreiz katrā lappusē tikai divi burti

un nespilgtās bildes. Lappusē pa kreisi augšā liels gotu **J** — gotu alfabētā lielā I un J, ko mēs saucam par jotu, apzīmēšanai viens un tas pats burts. Ērta izskata burts, uz kuņa kājas sēdētājs vēl ērtāk novietotos kā uz lielā **D** kājiņas. Bilde: Ida skrien tauriņam pakal. — Apakšā liels **R** — burts, kas lika domāt par puiku ar īpatnēji sasukātiem matiem. Priekšā mati drusciņ nokārušies pār zemo pieri, bet lielajā pakausī rūpīgi saglauzti slīpā izliekumā lejup. Šāds K-puika varēja būt vienīgi Kārlis — un bildītē Kārlis arī bija. Tikai labu darbu viņš nedarīja: uzvilcis šaujamo, laida bultu virsū koka zarā pakārtai māšiņas lellītei, iedams, tā sakot, soli tālāk nekā E — Emīls, kas māsas lellīti tikai aplūkoja. Kārļa māšiņa, protams, raudāja, rociņu sejai aizlikusi. Nu — visi Kārļi jau gluži tik neganti nebija. — Lappusē pa labi augšā liels **Q** — arī skaisti izvilktu veidojumu, bet šķita ne tik pievilcīgs kā dažs cits burts. Toreiz es vēl neapjēdzu, ka ar lielo L sākas mūsu mīļākais vārds: Latvija. Ja vācietis teiktu smaidīdams: Mūsu liels L ir Liebe, latvietis klusā aizkustinājumā atteiktu: Mūsu liels L — Latvija. Bildītē bija latviski labsirdīga meitene: Līne baroja kaķīti, kas tik sirsnīgi no bļodiņas laka. — Apakšā liels gotu **M**, kas bija kā skaisti izmargoti vārti. Bildē meitene Milda, kas nesa pilnu bļodu, abām rokām to rūpīgi aptvērusi. Klāt pamācība: Eji lēnām, meitenīt, lai tev bļoda neizkrīt. Un katrreiz, kad dzirdu vai lasu Mildas vārdu, man tā saukto gara acu priekšā nosējās ne Brechman-Stengele, ne Zilava, ne dažāda kādreiz milēta Milda, bet tā bļodas nesēja ābecē. Ar Annu tas pats: ne man ļoti tuvu Annu rāda iekšējais skats, ne Brigaderi, ne Annu Karēninu, bet to ābeces meiteni, kas gāja puķu dārzā pušķus siet. Atkal lapa apkārt, atkal divi burti, divas bildes ik lappusē, joprojām nav krāsaino. Kreisās lappuses augšā liels **R** — drusku radniecīgs lielajam **R**, tikai vienkāršāks, „vārti“ mazāk izmargoti. Bildīte: meitene Natālija atnāku-

si veikalā iepirkties un pārdevēja viņai rāda un mērī kādu drēbes gabalu. No šīs bildītes atmiņā dzīvoja ne meitene, bet pārdevēja, paveca sieva tumšās drēbēs, nopietnu, pat tādu kā bēdīgu seju. Nezin kādēļ likās, ka šī pārdevēja izskatītos īstāka Natālija nekā meitene — un dzirdot vai lasot par kādu Natāliju, redzu šo nopietno, vecīgo sievu, bet meitene aizmiršusies. — Lappuses apakšā lielais D — tāds gluži apaļš ar mazu kājiņas knībucīti priekšā. Bildē bija paskaidrots, ka „Oskars teikas stāstīt māc, bērni klausīties tās nāk“. Un tiešām Oskars, zemē apsēdies, vienu roku izteiksmīgi izstiepis, stāstīja, cik noskārstams, dedzīgā sajūsmā, muti atplētis — ne jau, protams, tā kā gailis uz vāka. Oskaru klausījās, kājās stāvot, viena meitene un gluži mazs puika tādām pamulķīgām sejām. — Labās lappuses augšā man it kā smaidīt smaidīja pretī draudzīgais lielais B — burts, ar ko sākās mans vārds, burts, kas bija kā zizlis, kam vaļīgi apvīta lenta vai apīņu vītne — īpaši labajā pusē, kreisajā drusku vien nokarādamās zemjup. (Kādam bērnam aplokā arī kā būtu grūti izskaidrojama, bet skaidri nojaužama līdzība ar gotu lielo P.) Bildītē, protams, arī Pēteris — skrējējs, kam patikās skriet „tā kā pura teterim“. Mazais brālis šim rīkotājam netika līdz. Arī es nebūtu spējis noskriet šo vārda brāli, jo nebiju pārāk viegls skraidītājs. — Lappuses apakšā nometies lielais R — burts, kas it kā izplētis kājas un pacelto labo roku iespiedis sānos, burts, kam bija zināma radniecība ar lielo N; dažos gotu burtu veidojumos, kurus redzēju vēlāk, tiešām varēja R un R pat samainīt. Bildē Reinis viens pats pavisam priekšlaikus apsēdies augstā krēslā pie pusdienas galda; klāt, protams, pamācība, ka nav rātņi tā darīt. — Lapu tālāk; nu reiz krāsainā bilde pār visu kreiso lappusi un liels, skaists, sarkans S ar skaistiem izvījumiem, arī mīlams un meklējams burts, kaut ne gluži kā S. Gotu lielais S bija nevien S (ar mazu svītriņu šķērsām pāri), bet arī tagadējās rakstības Z

(tādā gadījumā bez svītriņas). Bildē lielais nebēdnieks [Zanders (glīts puika!)], vējam matus un svārku stūrus plivinot, šūpojās pats un šūpoja citus bērnus. — Labajā lappusē divas bildītes. Augšā lielais T. Trīs izvijušās čūskiņas, bet tādas patikamas; viena vidū, stāvus izslējusies, tās divas apakšā un augšā guļus, šo pietur. Bildē Tenis — lietiskīgs zēns; nešūpojās kā Zanders, bet, pie krūma nometies, grieza rīkstes — ne pāršanai, bet murdam. Arī Teņa vārds manā iekšējā skatā nešķirami vienots ar šo jauno murdu meistarū. — Apakšā lappusei lielais U — šauras durvis, kuřām redzamas stenderes un sliekšnis, bet ne augšas šķērskoks. U — bildītes cilvēka bērns nebija lietiskīgs kā Tenis; tur bija meitene Urzula, kas mīlēja sevi apbrīnot spoguļī. — Beidzamā lappusē kā uz atvadīšanos beidzamā lielā, raibā bilde un liels, sarkans gotu W ar saviem slaidi vijīgiem stabiem. Bildē parādītais Valdis ar savu krietnību liek aizmirst Urzulas spoguļošanās grēku, jo lasīja mātei kļavu lapas, kas derīgas maizes kukuljiem. Valža māte gan likās drusku par jaunu, bet pats slaikais puika ar pakausī atbīdīto platmali atkal man nesaraujami vienots ar Valža vārdu; pat rakstnieks Valdis (Zālītis) man rādījās šī kļavlapu zēna veidā. — Tā kā Cetu ar visu Cecīliju ābece nezīnāmais sakārtotājs bija licis jau tūlīņ pēc B, tad beidzamais burts nu iznāca V, un ar viņu ābece galā. Beidzamā vāka iekšējā pusē vēl bija šādas tādas bildītes bez teksta.

Burti alfabēta secībā man no ābece tā bija iepatikušies, ka priedājos par alfabētu, kur vien atradu. Un atradu starp citu baltu drēbes gabaliņu, kur māte, vācu skolā iedama, rokdarbus mācīdamās, bija iešuvusi visu alfabētu sarkaniem burtiem, ne rakstītiem, bet tādiem pašiem kā ābecē iespiestie. Ai, cik jauki redzēt miļoš ābece burtus šai drāniņā, kas līdzīga kabatas lakatiņam! Tur bija vēl daži klāt, kurus lietoja vācieši, bet latvieši ne: Kū, kas nenozīmēja vis govī vācu valodā, bet bija burts, izskatā tāds kā O, tikai

ar tādu apakšā iekārtu kāšiti — jāizrunā esot kv; Fau, kas nezina kāpēc likās kā saviebies B — jāizrunā esot f (brīnums, ka Vāczemē F—am ar vienu burtu nepietika!); gluži neizprotamais Ipsiļons, ko vēlāk mācījos saukt arī par Igreku — izskatā divains, jāizrunā i; tiri glītais Ikss, burts, kas lika domāt par diviem cieši kopā saaugušiem sērmūkšļiem — un izrunājams ks. — Mācījos burtus pazīt aizvien tuvāk. Burti vispār bija melni, tikai kalendāros svētdienas un svētki apzīmēti sarkaniem burtiem, kas tik spilgti un puķaini izcēlās melno burtu un baltā papīra vienmuļībā. Burti bija melni, bet daži burtu, vārdu, teikumu virknējumi vēl kaut kā īpaši melni, un burti paši lieli — reizēm ļoti lieli. Tādiem bija iespīestas avīžu „galvas“, iespīesti lasāmo gabalu virsraksti, pat nodaļu virsraksti. Ar gadiem atklājās vēl viena ievērojama parādība burtu valstī. Dažā grāmatā, dažā rakstā *Austruma* burtnīcā gadījās vārdi, pat veseli teikumi, kas kaut kā sevišķi izcēlās, dūrās acīs. Nevarēju izskaidrot, kā tas parnāks; iespīedums treknāks nebija. Vēlāk ievēroju, ka šādos vārdos un teikumos it kā būtu lielāka atstarpa burtiem. Tā bija tā sauktā retinātā druka. Bija arī atšķirība gotu burtu iespīedumiem savstarpīgi. *Mājas Viesa Mēnešrakstā* tādi glīti burti, tādi kā „smalkākas sugas“, kā jau pats žurnāls arī tāds cienījami smalks: iekšā lielu pasaules rakstnieku lugas un citi tādi gabali. *Austrumā* burtiem gluži citāds izskats, tie tādi kā stūraināki, smagāki, rupjāki, lempīgāki. (Daudz vēlāk izzināju, ka *Austrums* tais gados iespīests tā dēvētiem Švābachas tipa gotu burtiem.) *Austrums* bija gan iespīests tādiem „prastiem“ burtiem, bet vienai būšanai šais burts bija kaut kas pievilcīgs: sākot kādu rakstu, pirmais burts bija iespīests ar izrotājumiem, burts bija apvīts, apvīstīts tādām kā lapiņām, kā puķītēm, pat, ja nemaldos, dažā mīļīga tāda kā eņģeļiša galviņa rēgojās tai burtā. *Mājas Viesa Mēneš-*

rakstā tā nebija, tas, laikam, tādiem pigoriņiem par gudru.

Es visu laiku stāstu tikai par lielajiem burtiem, bet gandrīz katram lielajam burtam taču atbilda savs mazais. Un vispār mazie burti visur bija sastopami daudz, daudz vairāk nekā lielie. Ar lielo burtu sāka katru jaunu teikumu, lielais burts pirmais, rakstot cilvēku, valšķu, ezeru, upju, kalnu, pilsētu un pagastu vārdus, ar lielo burtu sākas Dieva vārds; vecā bībeles izdevumā un lūgšanu grāmatās dažs svēts vārds viscauri lieliem burtiem. Vācieši gan sajuta tādu godbijību pret lietām, ka itin visus lietu vārdus rakstīja ar lielo burtu. Bet arī tā — milzīgais vairums burtu grāmatās, avīzēs, mēnešrakstos, kalendāros bija mazie. Tie bija kā zemnieki un strādnieki, vārdu sakot, tauta, bet lielie bija kā . . . lielkungi? Nē, ne-teiksim tā; tie bija kā mācītāji, dakteri, skolotāji, varbūt arī pagastvecākie. Neviens teikums, neviena jauna rindkopa nesākās ar mazo burtu un lielais savukārt nekad nevarēja gadīties vārda vidū: ak, ak, cik ķēmīgi viņš izskatītos, tur iekļuvis! — tad visa pasaules kārtība būtu saļodzījusies. — Bet mazie burti mani sevišķi neinteresēja, lai gan katrs raksturīgs. Bija vecajā rakstībā tā dēvētie čupu burti — es teiktu: ģimeņu burti. Tagad tos aizstāj viens pats vai divi burti, bet toreiz č bija tš, dž — dš, š — š; piemēram, tāds sch bija īsta ģimene: „mazais gaļais“ s (varēja būt arī lielais S) — tēvs, h — māmiņa un vidū to abu apsardzībā mazais c (vienīgi šais ģimenēs viņš, nabadziņš, varēja latviešu rakstībā piemājot!) kā bērniņš. Par mazo i man likās, ka tam zināms lepnums uz savu punktu kā mazu goda un pazīšanas sedziņu: nevienam citam burtam nav punkta virsū, pat ne lielajam i, tikai viņam un dvīņu brālim jōtai! Savāda lieta vecajā rakstībā ar mazo h. Ar viņu sākās dažs gudrs un svešāds vārds: humors, honorārs un visi tādi. Bet vārdā dziļāk iegādījies, viņš nemaz nebija izrunājams, viņš tikai norādīja, aizstājies aiz a, e, i, vai u

(ne aiz o!): izrunā to a, e, i, vai u tā labi garī! Un kāpēc taisni mazajam h, ne citam kādam burtam, vajadzēja būt par to garinātāju? Jā, kas to izskaidros! — Trīs mazie gotu burti bija izskatā īsti brāļi: mazais j „mazais garais“ j, ko rakstīja vārda sākumā un vidū ar svītriņu un mazais f. Visiem tiem kā šujamās adatas izskats, tie viegli samaināmi, īpaši lasītājam, kas mazāk ar grāmatām ņemas. Tēvs stāstīja: viņa bērnības laikos laudis raudādami lasījuši stāstu par grāsa lielmāti Genovevu. Kāda rakstnieka atmiņās viņa krusttēvs lasījis un runājis ne par Afriku, bet Asriku. Atceros dzirdējis: kāds no hernhūtiešu sacītājiem tētiņiem teiciena „un tie cilvēki zirgs“ vietā izlašījis „un tie cilvēki zirgs“, satrūcies, brīņojies un nav sapratis. Jā, ļoti vienādi bija gotu mazie f, j, j, un tikai ievingrināta acs tos spēja atšķirt. — Jā, bija divi mazie s. Ņemsim vārdu „sasniedzis“; pirmie divi s šai vārdā „mazie garie“ — divas slaidas tievas adatiņas ar diedziņiem; bet beidzamais „mazais īsais“ — tāds kā nosalis, kā bailēs sarāviēs vīrelītis, vai pat biedru tramdīts puika. Šo mazo s rakstīja bieži, bet tikai pašās vārda beigās, nekad sākumā, pat ne vidū. Viņš aizvien beidzamais, viņam nebija pat lielā rada un ciltsbrāļa — lielā burta. Tiešām, šis visur sastopamais proletāriskais burtiņš varēja izraisīt līdzjūtību. — Te gribētos vēl pieminēt reizi mūžā, kad atsevišķa burta nelaimīga situācija izraisīja žēlumu. Tas bija jau tagadējā rakstībā un pavisam nesen, trimdas presē. Kādā laikrakstā kādā numurā kāds mazais ē nezin kā bija ieklīdis gluži ārpus slejas, bez kādas nozīmes un vajadzības. Cik apjucis, cik bēdīgs, pat izmisis viņš tur stāvēja ar visu savu garumu svītriņu gluži viens pats, kamēr citi burti tik kārtīgi sarindojušies vārdos un slejās. Viņš bija kā ierindnieks, kas kaut kādā maršēšanas klūmē izjucis no savas ierindas, viņš bija kā bērns, kas izmaldījies vai pat izgrūsts no savas bērnu rotaļu vitnes vai gājiena, viņš bija kā jērs, kas atklīdis aitu baram. Jā, jēru viņš

atgādināja visistāk; bija taču mazais garī runājamais ē — un tiešām izskatījās kā maziņš sāpīgs blējiens.

Par iespējamiem burtiem bija tik salda priedšanās, bet burtu rakstīšana bija sūra un nepatikama pūlēšanās. Bija jāradinās mātes vadībā rakstīt uz tāfeles baltu uz melna un vēlāk ar tinti uz papīra melnu uz balta. Bija jāmacās rakstīt lielie un mazie burti. Tie nebija gluži tādi kā iespēstie, tā bija atkal sava pasaule. Bet es šai pasaulē nevarēju izcīnīt valdnieka stāvokli, mani burti bija, vārdu sakot, šausmīgi. Kad sāku iet pagastskolā, skolotājs ar savu skaisto rok rakstu (skolotājiem lielāko tiesu visiem skaists un rūpīgs rokraksts) uzrakstīja uz manas burtnīcas vāka: Dailrakstīšana — un manu vārdu. Uzraksts bija tiešām daiļš, īpaši lielais D šķīta ne rakstīts, bet kā kāda mākslinieka izcirsts. Bet uzraksts bija drausmīgākā pretrunā ar to, kas pašā burtnīcā, ar maniem ķeksīgajiem smērējumiem; to Dailrakstīšanu uz vāka vajadzēja ielikt pēdīnās. Arī vēlāk man neveicās veidot daiļus burtus. Un tādēļ netik neko daudz stāstīt par rakstītiem burtiem. Jāpiemin tikai, ka lielais rakstītais N šķītis pievilcīgs (it kā būtu sava līdzība ar mūsu aku, tikai spainis pārāk augstu uzslīets) un reizē arī līcis iedomāties ko nenoteikti baigu, kādu sensenu dzīvnieku, kādu staigātāju čūsku; reiz pat murgos uz manu pusi kustējās lielajam rakstītajam N līdzīgs baideklis. Jā, par rakstītajiem burtiem tomēr varētu daudz stāstīt, bet tas būtu temats atsevišķam gabalam, ko varētu nosaukt *Raksti un rokraksti*. Bet — lai nesaviebjas, lai nesapīkst šo rindu lasītājs; tādu gabalu es noteikti nekad nerakstīšu.

Jau manos pusaudža gados gotu burtus un veco rakstību sāka pamazām aizstumt latīņu burti un — toreiz vēl pilnām neizmantotā jaunā rakstība. Un biju padzīvojis vīrs, kad jaunā rakstība galīgi uzvarēja veco, un jaunā rakstībā iespieda pat avīzes, pat kalendārus, jā, pat garīgus rakstus. Bet, kad vēl vecā un jaunā rakstība bija, tā sakot, svaru kausos,

divi dzejnieki un latviešu valodas skolotāji bija jau tā iemilējuši latīņu burtus un jauno rakstību, ka savus darbus gandrīz visur lika iespiest tikai tajā. Gotu burtiem visumā it kā būtu un būtu kas piemilīgi draudzīgs, bet uzreiz šo draudzīgi ierasto, tīri vai smaidīgo burtu vidū latīņu burtu neierastā nopietnība: Plūdoņa dzejolis kā apmācies padebess. Tiešām Plūdoņa balādēm latīņu burti bija īsti pieskanīgi. Saulietis izdeva savus darbus pats savā *Varavīksnas* apgādā — graciōzi daiļas grāmatas, kuŗas uzskatot bija jādomā par Saulieša daiļo, jāteic, ornamentālo rokrakstu, bet latīņu burtu iespaidums labi saderēja ar šī dzejnieka dziļo, paskarbo nopietnību. — Pirmā pasaules kara sākumā, kad latīņu burtu un jaunās rakstības jautājums kļuva pavisam aktuāls, kādā progresīvi kreisā žurnālā divi progresīvi kreisi rakstnieki diezgan karsti sapolemizējās; īpaši jaunākais, kas bija temperamentīgāks, kļuva ass. Jaunākais ar visu krūti cīnījās par latīņu burtiem, vecākajam šķita starp citu, ka tipografiskos kombinējumos un veidojumos ar latīņu burtiem nav panākama tāda skaista daudzveidība un dažādība kā ar gotu burtiem. Man gandrīz gribētos pievienoties vecākajam rakstniekam. Protams, savs skaistums taču latīņu burtiem tāpat. Jāteic būtu — lietišķības skaistums, jo latīņu burtiem nav tiekšanās ne uz rotājumiem, ne uz rotaļību, ne uz grāciju. Un bija savs jaukums latīņu lielajiem burtiem arī, kad acs pierada tos visur skatīt, savs jaukums, piemēram, lielajam A — diviem slīpi sastādītiem bomjiem vai zārda kokiem, kuŗiem gali sadurti kopā, bet tukšajā viducī ielikts taisns šķērskoks kā augsts sliexsnis. Cē jeb Cet liktenis nu no beidzamā burta bija pārvedis īstajā vietā, alfabēta trešajā, un vārdu sarakstos čālis nečiepstēja, celms netrūnēja, ceļš neaizvijās alfabēta beigās, bet sākumā. Un pats lielais C — varbūt vienīgais latīņu burts, kam tomēr elegances. Elegants pūsmēness. Ja pieliktu otru pusi, iznāktu, laikam, lielais latīņu O, kas nav gotu O ar kājiņas knibucīti, bet tāda

nullīte. Ne lielajam latīņu G, ne lielajam S nebija gluži tāda glītuma kā gotu burtiem, kaut latīņu S arī savs, vairāk tāds čūskains vijīgums. Arī mazajam s. Tas nu daudz lielākā godā kā gotu s, jo izskats nebūt ne sarāvies un nosalis, latīņu mazo s raksta vārda sākumā, vidū un beigās un, kā redzējām, mazajam latīņu s arī lielais radnieks. Jaunajā rakstībā gan lielais, gan mazais S un Z pilnīgi šķirti. Z kļuvis alfabēta beidzamais burts un arī viņam savs čūskainums, kaut kas no zibeņa vai saslējušās čūskas. Tā viņš baigi un gudri nobeidz alfabētu, jo čūskas esot gudras. Ģimeņu jeb čupu burti aizgājuši nebūtībā. Nu lielais un mazais č, dž, ž — tikai viens burts, kam augšā uzlikts tāds kā gluži, gluži maziņš v — uzlikts kas tāds kā ogai knibucis. Ja latīņu lielo V apgāž otrādi, tad iznāk lielais A, tikai bez šķērskociņa. Un lielais U — īsts pakavs, kaut ne ikreiz laimes pakavs. Mūsu svētākais — lielais L burts latīņu rakstībā tik radniecīgs geometrijā zīmējamam taisnajam leņķim. Lielais I un J jaunajā rakstībā divi pilnīgi atšķirīgi burti, kuŗus vairs nevar samainīt. Bet kur i sastopas ar e, tur iznāk ie, ko agrāk rakstīja ar diviem e. Tā nu jaunajā rakstībā bija zuduši tādi brīnumīgi vārdi, kur vairāki e no vienas vietas rindā rakstāmi, piemēram: neceet.

Zudušas jaunajā rakstībā divas burtiem uzliekamas zīmes, divas burtu galvas rotas, zināmos gadījumos lietojamas. Noteikto adjektīvu un verbu nākotnes galotnēs lika pusjumiņu, kas izskatījās kā kommata dvīņu brālis. Substantīvu lokatīviem bija jumtiņš, kas burtam virsū kā cepurīte, kā vāciņš, kā zvaniņš, kā ... tiešām kā jumtiņš. Piemēram, u ar jumtiņu bija kā aciņa ar vindas jumtu. Ak, jumtiņš tik skaidri palīdzēja norādīt, ka kaut kas tiešām ir Rīgā, upē, diķī, tirgū. Nu visur pusjumtiņa, jumtiņa, „garā“ h vietā liek vienu un to pašu garensko, vienmuļīgo svītriņu. Un tikai tie, kas mācās rakstīt franciski, jumtiņu ieraudzījuši, tīri bijīgi nočukst: accent circonflex! Bet la-

bas vien tomēr bijušas šīs pārgrozības, jo tagad rakstība vienkāršojusies. Pieminētā divu kreiso rakstnieku pareizrakstības polemikā vecās ortografijas aizstāvis irōnizēja, ka jaunā visērtāka būšot „tautiskajām ģimnazistēm“. Rakstīt viņas nevižojot iemācīties un tad nu priecādamās „šņāpšot visur vienu un to pašu šņīpu“ („Tautiskās ģimnazistes“ šim autoram toreiz bija tāds kremtams nievu objekts.) Vai nu šā, vai tā — pusjuntiņš un jumtiņš bija un palika izmesti — gribētos pat lietot aktuālo vārdu: izskrinēti.

Bērnībā man šad un tad ienāca prātā: nezin, vai kaut kur, kādā svešā, neuzietā pasaulē ir tādas krāsas, kādas mēs nemaz nepazīstam. Ne mūsu septiņas pamatkrāsas, bet pavisam, pavisam citas. Vai tad tiešām tādas nevarētu būt? Bet, kad domāju par mums, zemes cilvēkiem, nekad nedzirdētām skaņām, tad šādu skaņu eksistence man, ne' kādēļ, likās mazāk iespējama. Bet par alfabētu man reizēm radās jautājums: kādēļ burti sarindoti tieši tādā kārtībā un secībā un ne citā? Kādēļ A un B, izskatā un izrunā nevienādie, allaž un visur kopā, visās ābecēs, visos sarakstos kaimiņi? Vai burtiem patīkama tāda kārtība? Kā tāda cēlusies? (Toreiz man nebija jausmas par „alfa, beta, delta“ u. t. t.). Bībeli lasot, lāgā nebija saprotams „tas A un tas O“: Kādēļ ne „tas A un tas Cet“? Tātad, laikam, kādreiz pēdējais burts alfabētā bijis O? Nu — jā — *Mājas Viesa Mēnešrakstā* bija fantastisks romāns *Pasaules gals*, baigs un pievilcīgs, kur starp citu stāstīts par Omegāru, pēdējo ievērojamāko vīru virs zemes; nu jā, pirmais vīrietis taču bija Ādams... A un O — vēlāk varēju iztēloties: A — pirmais cilvēka kļiedziens šai pasaulē; bet beigās, citā dzīvē iegājušam, svēts brīnums viņam izvilina saucienu O! — Skolā, mācoties krievu rakstību, pārliecinājos, ka ir kaut kur alfabētā tomēr citāda burtu secība: piemēram, V, kas mums alfabētā beigās, viņiem tūliņ trešais burts un izskatās kā mūsu lielais B.

Skolā mācījos par patskaņiem un līdzska-

ņiem, par vokāļiem un konsonantiem. Ai, patskaņu tik maz, tikai pieci. (Diezin, vai kādā aizpasaulē ir vēl kādi.) Un likās, ka alfabētā šie patskaņi, līdzskaņu barā likteņa ierindoti, sasaucas, cits cita ilgodamies. Spalgajam, stiprajam acinātājam A atsaucas pusnobēdājusies, pusizbrīnījusies, pusiepriecināta E atbilde. Un tur jau iegavilējās pilnskanīgais I, kam apaļīgi, nopietni un sviņīgi atbalso O. Bet jau pašā alfabēta viņā galā kā tāla vējaina ieraudāšanās dzirdams U. — Bija savs prieks, šavas pārdomas arī par līdzskaņiem. Bija lepnums, ka mēs, latvieši, varam izrunāt visādas skaņas, kurpretī igauņiem b un g izvēršas par p un k, vācu ļaudis nespēj mēli pieradināt mikstajiem līdzskaņiem, bet slavu cilvēkiem vairāk šie mīksti vien izrunājas. Bērns būdams, vienu laiku biju iesācis lasīt tādā pusbalsī pats sev priekšā. Daži līdzskaņi tad bija īpaši tīkami izrunāt, piemēram, l vienmēr jānoklākšķina ar mēli. Īpaša bauda izrunāt tādu vārdu kā labība: l jauki klakšķināt, abus, ī atšķirtos, b jauki pa muti bakšķināt. Daudz prieka sagādā divi tādi vārdi kā „diezgan labi“; tos z ar g un a un n kopā — savāda saldkaire tos vilāt pa mēli, un pēc n tūliņ klakšķis, bet a pēc l jauki sagātavo b bakšķināšanas baudu.

Par mūsu tagadējās rakstības alfabētu domājot, atkal nāk prātā sākums un beigās, dzīvība un nāve. Sākumā jautrais dzīvības saņemšanas sauciens A — jautrs pat, jā, šķiet raudu brēciens. Bet beigās sāk zuzēt kā nīcības mušu spiets: zzz, un stiprāk pieaugot, tuvāk virzoties: žžžž. Un ar ž alfabētam un laicīgam mūžam gals. — Vārdnīcās dažādos sarakstos un satura rādītājos alfabēts liktenīgi saved kopā un savieno dažādus cilvēkus. Ņemsim tos pašus rakstniekus. Alfabetiskos sarakstos mūžam būs nešķījami biedri un kaimiņi divi, kas tik pretstatīgi dzīves gaitā, uzskatos un rakstos: Apsesdēls un Apsīšu Jēkabs. Sulīgi reālistiskais stāstītājs un lugu rakstnieks Zeiboltu Jēkabs allaž kaimiņos ar Eduardu Zeibotu, mācītāju, balādistu, morā-

lisko tautas stāstīņu autoru. Viņi abi reizēm aiz paviršības tiek pat samainīti un Ed. Zeibots nosaukts par Zeiboltu; gadās arī ka raksta: Zeibotu Jēkabs. Šo rindu rakstītājam jābūt kopā ar mācītāju Jāni Ērmani, un arī mūs samaina, jo J. Ērmaņa patriotiskais korālis dažā labā dziesmu tekstu grāmatiņā piedēvēts man. Gadās tomēr, ka alfabētā ir kopā tie, kas arī dzīvē bijuši draugi: Blauzmanim allaž seko draugs P. Blaus, Ērgļu pagasta rakstvedis un romantiskais dziesminieks. Vienādi uzvārdi veido veselas kopas dažādu rakstnieku. Tāda, piemēram, Eglīšu kopa. Vispirms Viktoram Eglītim piebiedrojas viņa dēls Anšlāvs, īpatnībā jau citāds nekā tēvs. Tad pienāca Andrejs — atkal gluži kas cits — un beidzot radies klāt Mintauts, ko atkal nevar salīdzināt ne ar vienu no iepriekšējiem Eglīšiem. Krievu literatūrā treji dažādi ievērojami, viens otram tāli, bet alfabētā savienoti Tolstoji.

Visvisādos alfabētiskos latviešu uzvārdu sarakstos gandrīz katram burtam ir tādi uzvārdi, ar kuŗu skaita lielumu šis burts var lepoties. A nezina, vai viņam vairāk Āboliņu vai Alksņņu un Alksnīšu. B saka: man milzums Bērziņu. E lepojas ar Eglīšiem, J ar Jansoniem, bet K var uzrādīt veselas četras īstas uzvārdu tautas: Kalniņus, Kārkliņus, Kļaviņus, Krūmiņus. L šalc ar Lapiņu, ar Liepiņu pulkiem. O citādi nav sevišķi bagāts burts, bet Ozolu un īpaši Ozoliņu tam liels mežs. P lielākā bagātība Pētersoni un Puriņi. R nodārd: Rudziņu trūkuma man nav! S sauc Siliņus un Skujiņus, U zina: lai nu kā, Upīši man ir! V ievēd kā Vitolū un Vitolīņu gatvē, Z manta — Zāliši un Zariņi. Un putni! Uzvārdu sarakstos salaidušies Latvijas putni baru bariem: Baloži, Cīruļi, Dzeņi, Irbes, Kraukļi, Medņi, Sīļi, Teteri, Vanagi, Zvirbuļi.

Burti liek atcerēties citas rakstu zīmes: acis sāk nīrbēt skaitļu zīmes jeb cipari. Arī cipariem, nevien pašiem skaitļiem, savs brīnišķīgums, un varētu jautāt: kādēļ, piemēram, 2, 3 vai 4 izteikšanai tieši tādas zīmes

un ne citādas? Bet galu galā — ko tur jautāt? Jāpriecājas par cipariem, jāapbrīno tie, kādi viņi ir. Arābu cipari daudz gleznaināki un dzīvāki nekā romiešu. Pats vienkāršākais ir 1 — kā tas viņam arī pieklājas — nopietns stabs ar mazu kāsīti kreisās puses augšmalā; vienu redzot, drusku jādomā par ūdens sūkni, arī par kilometru stabu, kam rādītājas rokas nolauztas, palicis tikai mazs stulmiņš. — 2 ir kā mazs nebīstams pūķītis, atslējies pats uz savas astītes. Diviem cilvēkiem, kas viens otru mīl, šis pūķītis liekas pat svēts, bet jaunam ļautiņam skolas burtņīcā sarkans ierakstīts tas ir kā elles pūķis. — Bet ja burtņīcā liels un skaists 5, tad visa pasaule uzspīd šī jaukā, sarkanā piecnieka blāzmā. Jā, 5 ar savu izliekto kuprīti, kam galā mazā kārtiņa ar mazu karodziņu, ir pavisam patikams cipars. — Visomulīgākais, protams, 8: griez kā gribi, klingerītis ir un paliek. — Bet ja klingerītīm kreisā pusē izkož robiņus — iznāk 3 — ļoti glīts cipars, ko var pārvērst piecniekā, uzvelkot augšā kārtiņu ar karodziņu. Mūžam atcerēšos skaistāko trijnieku, kādu esmu redzējis — maziņu, brīnum graciōzu lappuses numuru kādas apdāvinātas jaunas rakstnieces manuskriptā. — Dīvaina dvīņu brālība cipariem 6 un 9, kas patiesībā viens cipars: apgriez sešnieku otrādi — devītnieks, apgriez devītnieku — sešnieks. — Bet 4? Šo ciparu redzot un īpaši rakstot, man allaž jāatceras kāds neliels sērmūkslis, augums un viņa zarotnes veidojums tēva mājās pie mūsu kādreizējā zirgu staļa. Vispār — gan burti, gan cipari bieži likuši domāt par kokiem un otrādi. — Mistiskajam skaitlim 7 nolemtais cipars man atgādinājis veserīti — varbūt ar tādu piesiti, kādā nezināmā svētā templī kādu ceremoniju sākot. — Un beidzot nullīte, šī latīņu o līdziniece. Tā viņa stāv, ideāli apaļa, bet nenozīmīga un gaida, kad viņai piestāsies viens vai vairāki cipari; tad nullītei tūliņ tiks ievērojama nozīme. — Atceros, kāds dzejnieks, kas ilgi strādājis bankā grāmatveža darbu, reiz stāstīja savus piedzi-

vojumus ar cipariem, ciparu novērojumus. Atceros, ka tāda stāstīšana bija, bet diemžēl esmu piemirsis, kurus īsti ciparus dzejnieks atzīmēja par blēdīgiem, par tādiem, kas it kā paslēpjas, vai arī bieži iezogas nepareizā rubrikā. Ja viņš būtu savus vērojumus uzrakstījis, šis tas ciparu būtībā un dabā kļūtu skaidrāks.

Bet romiešu cipari? Tie šķituši ļoti vienmūļīgi, lietišķībā sausāki nekā latīņu burti. 1 gluži līdzīgs latīņu lielajam I vai mazajam i, 2 — vairs ne pūkītis, kas atbalstās astītē, bet divi vienmūļīgi I vai 1 stabiņi. 3 — trīs stabiņi un pulksteņos pat 4, izteicami četriem tādiem. Parasti gan četrus romiešu ciparus ir: pa kreisi I stabiņš, pa labi tāds kā latīņu V, tā kā iznāk IV — tīri vai krievīškā Ivana īsinājums. 5 rakstāms ar vienu pašu V, bet 6 otrādi kā 4: pa kreisi V, pa labi I vai 1; ja slaviskos Vladimira vai Vladislava vārdus raksta saīsināti VI, tad lasot iznāk, piemēram, sestais Reimonts. Romiešu ciparos nav jaukā 6 un 9 dvīņu būšanas. 9 rakstās: vispirms 1 vai 1 stabiņš, tad kaut kas radniecīgs iksam vai reizināšanas zīmei, kas viens pats uzrakstīts nozīmē 10. Bet 11 otrāds: pa kreisi reizinātājs, tad stabiņš un kad raksta IX vai XI, allaž jāapdomā šī secība, lai vajadzīgā cipara vietā neierakstītu nevajadzīgo. Apaļo nullīti romieši nemaz nav gribējuši pazīt. Tiešām romiešu cipariem nav arabiskās poēzijas. Nevien daži cipari romiešiem atgādina burtus, bet lielāku skaitļu rakstīšanai viņi tieši ņēmuši burtus palīgā: L, M un vēl citus. Turpretī arābi raksta milzīgākos skaitļus tikai cipariem.

Beidzot pieturas zīmju pavisam sevišķā tauta, sevišķu likteni, sevišķu uzdevumu. Izņemot pēdīņu pirmo pāri un domu svītru, pieturas zīmes teikuma priekšgalā neliek. Bet liekas, ka, piemēram, patētiski skalajam, lepnam, varbūt mazliet iedomīgajam izsaucejam ļoti patiktos atrasties ne teikuma vai vārda beigās, bet priekšgalā. Tad viņš tūlīņ lepnī aizrādītu: būs kaut kas pavisam

sevišķs un nemierīgs, dusmas, gaviļes, brīnīšanās, riebums vai bailes! Jo, kur šādas jūtas izpaužas, izsaucejs klāt kā likts. Tā viņš tur stāv skanīga teikuma galā, šmaugs un tievs, uz leju aizvien tievāks kļūdams, nostāties uz punktiņa kā maza pjedestala vai arī kā cirkus mākslinieks uz bumbas. — Bet uz punktiņa liks saliecies stāv arī visu zinātgribīgais jautātājs, izskatā pūķīša 2 attālāks nopietnāks radnieks. Jā, jautātājs saliecies gluži liks, it kā gribētu ātrāk un labāk saklausīt atbildi savam jautājumam, vai pat pa kādu nezināmu atslēgas caurumu saskatīt šo atbildi. Jautātājs allaž kā ziņkārīgi gluņnīgs, kā neapmierināts, varbūt zināmā mērā arī saīdzis. Cilvēku vidū dažs līdzinieks gan izsaucejam, gan jautātājam.

Kā veikli kalpotāji vai apmācīti jaunieši zibīgie kommati lēkšus ielēc teikumā tai vietā, kur rakstītājs tiem licis būt. Nelaime nu tā, ka rakstītājs nekatreiz zina, kur kommatiem jābūt un neieliek tos vai nu nemaz, vai arī pat par daudz. Kāds pavisam savāds autors reiz savā grāmatā katrā teikumā atdalījis izteicēju no priekšmeta ar kommatu. Ko var zināt — varbūt visi šie kommati kādā mums nezināmā kārtā samirkšķinājas par savu kungu un pavēlnieku: tas nu ir gan... Vēl lielāka neizpratne autoriem ar semikolu, zīmi, kur punkts pacēlies virs kommata. Jā, zināma neskaidrība miglo ap šo zīmi, kas izskatā atgādina kukaini. Bet, kad punkts paceļas virs otra punkta un kad šie abi pilnīgi līdzīgie ir vajadzīgā vietā kā divi sastinguši melni odiņi, tad viņi — kopā tos sauc par kolu — ir lasītāja sagatavotāji un arī mīnerinātāji. Piemēram, ja ir teikumiņš „Viņš atbildēja“, kola punktiņi mierina: „Tūlīņ, tūlīņ nāks tā atbilde.“ Ja ir teikums: „Šai gūstekņu nometnē vēl atrodas šādi latvieši“, kola punktiņi priecina: „Tūlīņ tie vārdi tiks nosaukti. Kur kāda skaitīšana vai nosaušana, mēs esam klāt.“

Pavisam vienkārša taisnīte domu svītra, ko šad tad lieto kommata vietā, šad tad kā norādītāju. Daudzi autori šo no-

pietno svītriņu ievilkuši priekšā savu darbu varoņu sarunām. Bet daudziem citiem tas nav paticis, tie tai vietā lietojuši pēdiņas, kā to arī Blaumanis ieteicis Kārlim Štrālam, toreiz jaunam rakstniekam. Jaunromantisma un simbolisma ziedu laikā bija rakstnieki, kas pat veselās rindkopās, ja ne lappuses, aizpildīja šķietami dziļdomīgām domu svītrām. Svītras bija, domu nebija. Dziļas, vai vismaz līdz galam neizdomātas domas savā ziņā norādīja arī daudzpunktu sabiedrība; parasti daudzpunkti ir trīs; ja vairāk, tad tas gluži labi nav. Kārlis Krūza daudzpunktus tā iemīlējās, ka ar tiem nobeidz gandrīz katru dzejoli. Pieminētajos simbolisma ziedu laikos sava svarīga nozīme bija arī daudzpunktiem, un tie bieži parādījās vairāk nekā trīs vienā vietā, tāpat arī jūsmīgi sapņainās vēstulēs. Daudzpunktiem nenoteiktības iezīme. Asredzīgais reālists Pērsietis kādā stāstā, jaunu meiču tēlodams, viņas vēl nenoteicamo, neskaidro dabu salīdzina ar — daudzpunktiem. Un tad vēl daudzpunktiem īpašs, varbūt, viņiem nepatīkams uzdevums. Daudzpunkti var paust neizteiktas maigas jūtas, bet daudzpunktus lieto arī sevišķi stipru, rakstos nelietojamu vārdu apzīmēšanai. . . — Dažus paskaidrotājus vārdus, pat veselus palīga teikumus reizēm liek iekavās. Iekavas — divi, viens pret otru saliekušies pusmēneši, no kuriem kopā varbūt iznāktu neliels mēnesītis, bet šie pusmēneši jau nevar savienoties; viņiem katram savā galā jānotur ierādītais vārds vai teikuma daļa. Iekavas tā arī saņēmušas kā spilēs; un ja rakstniekam vai burtlicim aiz pārskatīšanās izlaista otra iekava, pirmā pavisam nelaimīga: „Es turu, turu tos iespraustos paskaidrotājus, bet biedrenes nav, un tie vārdi saplūst kopā ar iekavās neliekamajiem. Posts, kas posts!“ — Iekavas divas, bet zīmes, kas nosauktas par pēdiņām, četras: pārtis pēdiņās liekamā vārda, teikuma vai rindkopas priekšgalā apakšā, pārtis pēcgālā augšā. Visvairāk pēdiņās liktas stāstos un dzejojumos atroda-

mās sarunas; lugās nav pēdiņu, lugas no sarunām vien pastāv. Tad nu šādas sarunas rindkopa ir kā šūpolēs; pirmais pēdiņu pāris šūpoles lejasmaļā, otrs pašā augšā, bet vārdi vidū. Manā bērniībā *Austrumā* un īpaši avīzēs pēdiņas iespieda tādas sevišķi tumšas, pat treknas, un es lasīdams nevarēju vien nopriecāties: kā divi pāri ķimeņu graudiņi! Pēdiņas ļoti dzīvas zīmes, tāpat kā kommati un izsaucējs. Pēdiņas arī izsmiekla zīmes: ja grib parādīt, ka kāds vārds saprotams ne tiešā, bet irōniskā nozīmē, šo vārdu liek pēdiņās. Dažs, piemēram, domā par sevi: es esmu dzejnieks. Bet tad viņš lasa kādu atsauksmi, kur pateikts, ka viņš ir tikai „dzejnieks“. Un izsmieklam pietiek ar četrām necīgām zīmītēm — divas dzejniekam priekšā apakšā, divas galā augšā! Tiešām, kad es redzu tādu irōniskās pēdiņas liktu vārdu, man liekas, ka pēdiņas pašas paklusām, bet garžīgi smejas. Gadās arī cilvēki, kas nesaprot, ka pēdiņām izsmiekla nozīme. Atceros priekš daudziem gadiem redzējis dzimtās pilsētiņas spiestuvē iespiestu kāda lauku sarikojuma programmu, kur par kādu diletantisku dziedātāju vai mūziķi bija lasāms: sarikojumu kuplinās „māksliniķis“ tāds un tāds. Programmas sastādītāji droši vien domāja, ka pēdiņas, tā sakot, īpaši izceļ: tas ir māksliniķis! Bet iznācis bija — patiesais vērtējums.

Vai vēl būtu aizmirstas kādas zīmes? Lūk, lido trīs maziņas zvaigznītes kā pelēkas tipografiskas pārslīņas. Šīs pārslīņas īstenībā gan nav pieturas zīmes, bet lido atmiņā kopā ar tām. Tās lika kādā rakstā virs jaunas, vai visbiežāk, virs apakšnodalās ciparu vietā; viena augstāk, divas lejāk, ne gluži blakus, ar mazu atstarpu. Un ja *Austrumā* vai *Jaunā Ražā* kāds dzejnieks nebija zinājis kādu virsrakstu dot šādam vai tādām dzejoļim, viņš virsraksta vietā lika trīs zvaigznītes. Īpaši daudz šādu dzejoļu gadījās Zvarguļu Edvardam, Saulietim, arī Krūzām, kad viņš vēl bija Vēsniņu Kārlis. — Nu gan pieminētas visas zīmes? Nē, vēl taču ir

apostrofiņš, mazais kāsitis, mazais, kādam vārdam pielipušais pilieniņš, kas rāda: lūk, te vajadzēja būt burtam, bet dziesminieks ritma dēļ to nav ierakstījis. Agrāk apostrofiņš bija dzejoļos un ziņgēs īsts mājas gariņš, beidzamos gados viņš retumis vien redzēts, kaut to joprojām milēja kāds tiešām dižs dzejnieks. Apostrofiņš vairāk karājās vārda galā, bet bijis šad tad arī sākumā, rādīdams, ka 'guns ir uguns. Fallijs reiz pat vārdu „ozoli“ apostrofēja „'zoli“, par ko Zvārģuļu Edvards nevarēja beigt smieties un parādēt.

Un nu — punkts. Atceros, skolā skolotājs

kādam puikam jautāja: „Kas ir teikums?“ Un puika atbildēja: „No punkta līdz punktam.“ Galu galā tā tas arī ir. Punkts ir teikuma robežas akmens, neliels, bet ievērojams un svarīgs. Punkts ir mūžīgais visa no-beidzējs un noslēdzējs, kaut tagad, piemēram, literāru darbu virsrakstiem punktu galā vairs neliek. Bet, visu rakstu vai grāmatu beidzot, punkts paliek un paliek. Nobeidzas jau nu grāmata reizēm ar izsaucēju, reizēm ar daudzpunktu, reizēm pat ar jautātāju, bet visbiežāk beigās punkts, mazs, bet nozīmīgs un cienīgs. Un arī es, šo gabaliņu beigdams, pielieku punktu.

Pēteris Ermanis

MIRKĻI PUSTUMSA

*Jau krēslā tumsas vairāk bij kā gaismas.
Tik skumjš bij pagrabs, kam es durvis vēru.
Tumšs klusums. Rindā vienaldzīgas gultas,
It kā no senas kazarmes šurp nēstas.
Tumšs klusums. Tad man pretī cēlās seja.
Tā bija skaista, smalka sievas seja.
Tā smaidīja. Man prieks ar smeldzi vijās:
Tā smaidīja kā lauztas puķes smaidu;
Par gaišu japānisku krizantēmu
Man jādōmā, kas ļauni ielauzta.
Tā runāja. Man sirdī sāka skanēt
Tā balss, kas daudzkārt, skandējot un teicot,
'Gan maiga bij, gan spītīga, gan draiska,
Bet allaž dzidra, allaž skaidrā skaņā.
Reiz viņa dziedāja... Nu balsī zadzies
Baigs ļaundaris, svešs nēstams aizsmakums,
Kam klepus līdz — tā sausais, drūmais draugs.
Bet smaidis un acis mirdzēja caur krēslu
Un vārdiem bija cerīgs, ticīgs mirdzums.
Es skurbdams izjutu, kāds lauztām pat
Vēl krizantēmām burvīgs, burvīgs daiļums.*

STILS DZEJAS MĀKSLĀ*)

Stils un dzejas veidi

Patiesi stils sakņojas autora personībā. Kur autors sevi grib sniegt citādu, nekā viņš ir, tur izceļas tīšība jeb maniere, kas dzīvē būtu rada liekulībai. Bet ar tīšu izlikšanos var savā pusē dabūt tikai vientiešus un arī tos tikai uz brīdi. Pārlicināt un ilgstoši pie sevis saistīt varēs tikai tāds mākslas darbs, kas izaug no autora organiski, atbildzams viņa dvēseles pamatiem.

Ar to ir sacīts, ka dzeja, ja tā ir augstvērtīga, būs subjektīvi patiesa. Citiem vārdiem: dzeja nevar būt bez sava subjektīva elementa. Ir vecā leģenda, ka Ēģiptē rodas vajadzība *Veco Derību* no ebrēju valodas tulkot grieķiski. Lai tulkojums būtu drošs, darbā pieaicina 70 lietpratēju un liek tiem tulkojumu izdarīt katram pa sevi. Rezultātā tomēr tulkojums visās 70 redakcijās esot saskanējis. Tiktāl leģenda, uzsvērdama tulkojuma lielo autoritāti. Mēs par to domāsim citādi, būdami tai pārlicībā, ka pat tulkojot divi autori darbu neveiks vienādā veidā, nele vēl brīvi rādot. Kaut arī temats būtu kāds vēstures notikums vai konkrēts dabas apraksts, vai politisks apskats, visur vairāk vai mazāk būs izmanāma stila nokrāsa, kas ir raksturīga vienam autoram un ne citiem. Šī raksturīgā pazīme var būt tik spilgta, ka to pazīstam pat parodijā. Derēs te atcerēties Blaumaņa humoru, ar ko viņš dažādiem latviešu autoriem lika mutē kādus sacerējumus, jautādam: Kas tie tādi, kas dziedāja? Un nebija ko šaubīties, ka lasītājs šos „dziedātājus“ pazina. Tik spilgts ir mākslā subjektīvais elements. Tā ir daba, kas pa durvīm izdzīta, nāk iekšā pa logiem. Tātad dzejnieka paša personība, viņa patiesais es, ir dzejas darba neatņemama pamatīpašība. To noliedzot, autoram gan uz kādu brīdi izdotos

noturēties piesavinātā lomā; bet apzinātās gribas cilvēkam nepietiek. Nāk brīži, kad šī griba atslābst, un autors tad nonāk nesaskaņā ar to lomu, ko viņš bija uzņēmies. Salīdzinājuma dēļ varētu minēt anonimas vēstules, kuŗu autori saprotamu iemeslu dēļ slēpj savu personu. Lai lasītāju maldinātu, autore, kas ir sieviešu dzimtes, raksta it kā viņa būtu vīrietis. Bet pa starpām pagadās, ka rakstītājam pasprūk kāda sieviešu dzimtes galotne, un atklājas komēdijas raksturs. Tamlīdzīgi arī dzejas darbos izlikšanās nesola pozitīvu iznākumu.

*Sniegt sevi istu, tik ir mana prieka,
Bez svešām spalvām un bez vaiga lieka,
Bez vizuļiem, kas ātri nobirst vējā.*

Tā nu dzejnieka patiesā, nemaskētā personība paliek dzejas darba augstākais bauslis. Tālā arī Gēte savās dzejās pēc paša atzinuma bija izteicis sevi jeb izdarījis savas konfesijas.

Bet, pasvītrotot autora personību, nebūt nav sacīts, ka objektīvie apstākļi kļūtu nenozīmīgi. Arī tos nevar ignorēt. Tikai autors, ja ir apdāvināts, jautājumu laimīgi atrisinās, šais dotumos izdaridams savai dabai atbilstošu izlasi un tā palikdams savas dabas un talanta robežās. Tādi objektīvi dotumi ir, piem., viela, dzejas nozare, lasītāju resp. skatītāju publika etc. Ir taču skaidra lieta, ka autors tāpat kā kuŗš katrs cits cilvēks citādi turēsies bērēs, citādi prieka svētkos, kā jau cilvēkam vispārim ir piedabīga lieta, citādi turēties siena pļavā un citādi salonā, citādi baznīcā un citādi krogū. Ar to nebūt nav teikts, ka viņš nevarētu, apstākļus respektēdams, palikt tā pati viengabala personība. Taisni otrādi: šos objektīvi dotos reālos apstākļus ignorējot, dzejnieks tāpat kā cits cilvēks tiktu ārišķībām padevies āksts.

*) Apcerējuma sākums 1946. g. 11. un 12. burtnīcā.

Šinī sakarā nebūs lieki pieminēt, ka arī vecu valodas un stila formu atdzīvināšana var novest tišībā, jo ne autoram, ne viņa klausītājiem pagājušais laiks un viņa gaume nav vairs dzīvības elements.

Dzejas nozares un viņu paveidi.

Lai arī dzejnieks paliek tas pats, viņam tomēr jālieto citādi izteiksmes līdzekļi atkarībā no tā, vai viņa sacerējums ir liriskās dabas, jeb viņš raksta episku vai drāmatisku darbu. Te nu tomēr jāatzīmē, ka no sāhta galā nav skaidru robežu starp šīm dzejas nozarēm. Vakernāgels par vecāko dzejas nozari dēvē epiku. Mūsu tautā tamlīdzīgu uzskatu aizstāv Dambergs, kamēr V. Humboldts epiku dēvē par augstāko dzejas veidu, kas nevarētu rasties sākumā. Paradoksi, bet asprātīgi ir kādreiz sacīts, lirika esot vecāka nekā epika un otrādi. Lieta, proti, ir tāda, ka dzejas sākumi ir sinkrētiskas jeb kompleksas dabas, kur lirika, epika un drāmatika viena no otras nēmaz neatdalās. Šis sinkrētisms iet patiesībā vēl tālāk, jo dzejas māksla sākumā ir savienota ar vokālu vai instrumentālu mūziku un auguma kustībām darbā vai dejā, kālab māksla neatdalās no dzīves. Latviešu apstākļos varam domāt par darbu rijā, kur „rakstā situ sprigulīti“, pie kam „raksts“ neiznāktu, ja sprigula sitienus nerēgulētu dziesmas melodija vai ritums. Tāpat maltuvē. Grūto un ilgstošo darbu pavada nemitīga dziedāšana, kas mums vēl līdz pašiem pēdējiem laikiem ir saglabājusi apbrīnojami lielu daudzumu visai daļu dziesmu.

Tāpat senais latvietis dziedāšanai resp. dziesmu teikšanai necēla īpašu estrādi, neparedzēja arī šīs mākslas izpausmei īpašu vietu un laiku, ne arī prasīja no dalībniekiem ieejas kartes. Nē, dzeja izpaudās sakarā ar darba gaitu, ar dienas notikumiem, īpaši ar ģimenes godiem un gada svētkiem, un iekļāvās vispārīm dzīves plūdumā.

Šis ārkārtīgi lielais sinkrētisms jāattiecina

arī uz valodu, šo dzejas vienīgo materiālu. Kad mēs, jaunlaiku cilvēki, skolas solā nodarbojamies ar valodas mācību, tad mums „teikums ir vārdos izteiktas pilnīgas domas“. Kad nu klausāmies kādā cēlā runā, kas mums skan pretim no kanceles baznīcā vai no paugstināta un no publikas šķirta runas krēsla kādā tautas sanāksmē, tad iepriekš minētā definīcija teikumam labi atbilst, jo cēlam runātājam nepiestāv kādi aprakstīti vārdi vai mētāšanās ar žestiem. Un vēl drošāki atradīsim tamlīdzīgas dabas teikumus rakstos, jo runātājs, kaut atturīgs būdams, ar kādu klusu vaibstu vai īpaši ar balsi intonāciju sniedz savai runai papildu paskaidrojumu, bet iespiestie, mēmie burti šādu papildinājumu nemaz nevar sniegt, kālab rakstu valodā teikums, tiešām, parasti ir „vārdos izteiktas pilnīgas domas“. Bet iedomājieties divi bērņus, kas saķērušies skraida pa pagalmu. Viņi saprotas, viens otram tikai pieskardamies, kur vārds, viņiem sazinoties, ir tikai viens elements starp daudz citiem, kālab arī var būt aprauts un trūcīgs, par „vārdos izteiktām pilnīgām domām“ nemaz ir nerunājot. Kā ar šiem bērņiem, tāpat tas notiek ar darbā aizņemtiem cilvēkiem. Vārdu lietošanā viņi ir skopi, bet, jau viens otram ar elkoni piegrūzdami, tie ar kādu aprautu vārdu vai skaņu pasaka, kas tiem sakāms.

Šī pamata dēļ tad rodas valodā tās neskaitāmās parādības, ko valodas mācība dēvē par elipsēm. Elipses tās ir grāmatu valodā; bet dzīvē te nekādu izlaidumu vai robu nemanā, jo valodu papildina dzīves norisa. — Tā ir iemesla diezgan sākuma periodā runāt par sinkrētismu valodā un dzejā.

Bet katra attīstība prasa diferencēšanos. Tā rakstu valoda atdalās no žestiem un vaibstiem, kas runu pavadīja pirmajā attīstības stadijā. Tāpat māksla atdalās no dzīves un atsevišķās mākslas viena no otras. Par dzeju runājot, tas nozīmē, ka dziesmas teksts var rasties neatkarīgi no mūzikas un dejas. Bet dzeja diferencējas pati sevī vēl tālāk, saza-

rodamās lirikā, epikā, drāmatikā, pie kam katra nozare var sadalīties vēl sīkāki.

Lirika. Populārākā no visām nozarēm, kā to redzam paši savās mājās, ir lirika. Lirisko dzejnieku un dzejnieču mums ir nepārrēdzams daudzums. Bet, ka lirika ir pats populārākais dzejas veids, to mūsu apstākļos it sevišķi pierāda mūsu tautas dziesmas, kas ir caur un cauri liriskas. Varam to tā izskaidrot, ka lirika neprasa tieši tik lielu distancēšanos no dzīves kā citi dzejas veidi. Iecerēsimies tikai, ka mūsu tautas dziesmas, sevišķi pēc Bitnera (Büttner) aizrādījumiem, ir noteikti atgadījuma dziesmas, kas jāsaprot tā, ka tās nav radušās dzejniekam abstrakti prātojot vai kabinetā noslēdzoties, bet taisni tai brīdī, kad dzīves vajadzība to prasīja. Tā bērēs jūsmīgam cilvēkam varēja ienākt prātā kāds pants par dzīves niecību, par bāriņu žēlabām etc., ko apkārtne, atrazdamās tais pašos apstākļos, viegli uztvēra un arī pa ļaļai pārgrozīja vai papildināja.

Bet, kā atgadījumā sacerētas, tā šīs dziesmas arī atgadījumā tika cilātas. Jaunlaiku diferencētā mākslā varam iedomāties deklamāciju vakarus, kur vārda meistars ceļ priekšā dziesmas, atbilstošas ļoti dažādiem dzīves brīžiem vai pat esošas ar pašreiz piedzīvojamiem notikumiem kontrastā. Tā varam iedomāties, ka kaŗa laikā miermīlīgas dvēseles, kaŗa troksni apnikušas, sarīko kādu vakaru ar idillisku noskaņojumu, lai atveldzētos no kaŗa trauksmes iespaidiem. Tautas dzejā tas ir absolūti neiedomājams: tautas dzeja iet roku rokā ar dzīves norisu. —

Bet sakarā ar tādu tradīciju var arī vēlākos laikos lirisku dziesmu sacerēšanā piedalīties plašāka tauta, jo agrākie paraugi, tradīcijas spēks un paša pārdzīvojums, kas lielā mērā līdzinās agrāko paaudžu pārdzīvojamiem līdzīgos apstākļos, mudina cilvēku, kas nebūt nav profesionāls dziesminieks, atgadījuma dziesmu dziedāšanā piedaloties, iesaistīt dziesmu virknē arī no savas puses kādu ziedu. —

Un, kas te sacīts par latviešu tautas dzeju,

tas analogā kārtā var parādīties lirisku dziesmu sacerēšanā vispār. Šopenhauers tam līdzīgu uzskatu apstiprina no savas puses (III 329), izsacīdamies, ka lirika ir vieglākā dzejas suga. „Ja māksla citām reizēm pieder tikai retajam, īstajam ģenijam, tad cilvēks, kas visumā pat nebūt nav izcils, var tiešām, kad viņa gara spēkus kāpina stiprs ierosinājums no ārienes vai kāda sajūsma, izveidot skaistu dziesmu; jo pie tam tas vien ir vajadzīgs, ka viņš uztraukuma brīdī dzīvi aplūko savu stāvokli“. Šī uzskata pamatošanai Šopenhaueram der taisni tautas dziesmas daždažādās valodās: ar to arī saskan tas virziens, ko dzejas izpratnē ievadīja Hamanis un Herders, uzsvērdami, ka dzeja nav refleksīvu auglis, bet vispirmā kārtā pauž kaislības un jūtas, bet tās izaug no apstākļu iedarbības uz autora jūtīgo personību. Ja Šopenhauers būtu pazinis mūsu tautas dzeju, tad tā vien jau būtu devusi drošu pamatu viņa apgalvojumam. Tā lirika ir ziedu vēsma, kas dveš pār visu plašo tautu un nevien šobrīd, bet visos laikos, jo cilvēka jūtīgā sirds savus iekšīgos brīnumus piedzīvo līdzīgā kārtā allaž no jauna. Šopenhauers par to izsakās: „Tātad īsta dziesminieka liriskajā poēzijā attēlojas visas cilvēces iekšīgā pasaule (das Innere), un viss, ko miljoni bijuši, tagad esošu kā arī nākošu cilvēku tais pašos, jo vienmēr atkārtojošos apstākļos ir sajutuši vai sajūtīs, tur atrod atbilstošo izteiksmi. Tāpēc ka šie apstākļi, allaž atkārtojamies, stāv stabili kā ir cilvēce pati, un izraisa allaž tās pašas sajūtas, tad īstu dziesminieku liriskie ražojumi paliek gadu tūkstošos pareizi, iedarbīgi un svaigi. Dzejnieks taču tā kā tā ir vispārīgais cilvēks; viss, kas vien ir savilņojis kāda cilvēka sirdi un ko cilvēka daba jebkādos apstākļos dziedē no sevis uz āru, kas jebkur mitinās un perinās cilvēka krūtīs, viss tas ir viņa temats un viela, un bez tam arī visa cita daba“ (III 329). Arī šīnī sakarā mums latviešu tautas dzeja sniedz bezgala bagātu materiālu; jo tur ir notēlotas visas dzīves norīsas, kas ir kustinājušas un var kustināt cil-

vēka dvēseli kā tagad, tā citos laikos; bet bez šim norisām cilvēku dzīvē mēs tautas dzejā mīļu glāstu saņemam no dzimtenes dabas.

Ja nu vēl ieceramies Gētes atzinumu, ka katra laba dziesma ir atgadījuma dziesma, tad, liekas, varēsim secināt, ka lirika nav no dzīves plūsmas spilgti atdalījusies. Starp citu tas top redzams arī tādā kārtā, ka lirika atrod piekopējus jau gluži jaunu individu starpā, kamēr pie romāna vai drāmas pusaudzis vis neķeras.

„Pasaule ir tik liela un bagāta un dzīve tik daudzveidīga, ka ierosinājumu dzejoļiem nekad netrūks. Bet tiem visiem vajag būt gadījuma dzejoļiem, t. i., ir vajadzīgs, ka īstenība tiem dod ierosinājumu un vielu. Vispārīgs un poētisks tiek kāds īpašs gadījums taisni tādā ceļā, ka viņu apstrādā dzejnieks. Visi mani dzejoļi ir atgadījuma dzejoļi. Īstenība tos ir ierosinājusi un īstenība ir viņu pamats. Dzejoļus, kas ir no gaisa grābti, es augsti nevērtēju.“ Gēte (I 56).

Ja nu, no šiem apsvērumiem iziedami, jau tāsim, kādas būs pazīmes īsta lirika stilam, tad atbilde varēs būt tikai tāda, ka īsts liriskis nevis, spalvas kātu kodidams, prāto, ko viņam rakstīt, bet rauga bez liekulības to izpaust uz āru, kā pasaules norisas viņa apkārtņē ir ietekmējušas viņā iekšieni. Tā subjektīvā patiesība labi var saskanēt ar ārienes daudzveidību. Nav arī „atgadījums“ jāņem tikai kā fakts, kas atrodas ārpus autora personības; jo var būt lieli, pat vēsturiski notikumi, kas uz autora dvēseli nerunā, to neierosina. Ja nu autors bez iekšējīgas vajadzības, bet pakļaudamies šo faktu objektīvai nozīmībai, gribētu par tiem dzejot, tad iznāktu neīsts radījums, jo autoram nepietiktu talanta, lai faktu nedzīvajai masai iepūstu dzīvu dvasi. Bet ja īstenība dzejnieku ierosina, tad lai arī citai pasaulei šī īstenība būtu nenozīmīga vai apslēpta, dzejnieks var ļauties tās ietekmei un dziesmā parādīt, kādas stīgas šī parādība ir tricīnājusi viņa sirdī. Tā arī Blaumanis jaunam dzejniekam aiz-

rādīja, ka arī zemākas dabas priekšmets var autoram būt noderīga dzejas viela, ja viņš to prot apstrādāt. Beatriče, droši vien, nebija kāds pasaules brīnums un tāpēc plašā apkārtņē varēja būt cilvēks starp cilvēkiem, nekā vairāk; bet Dantem, viņu skatot, rodas neizdzēšams mūža pārdzīvojums. Ja tad arī citiem te nav nekāda „gadījuma“, Dantem tāds gadījums ir bijis un viņa dzejas rindām sniedzis neizgaistošu arōmatu. Tā tas būs arī attiecībā uz tagadējiem liriskiem. Atgadījumu pilna ir visa pasaule, vajadzīga ir tikai smalka un jūtīga dvēseles prizma, lai gadījums tur dabūtu savu krāsaino atstarojumu, kas būs jo vērtīgāks, jo pilnīgāki un patiesīgāki tur parādīsies tā instrumenta daba, kas šos starus uztvēris. Tā arī, no objektīviem ierosinājumiem izejot un radot atgadījuma liriku, liriskis vēl arvien var palikt īpatnis un realizēt Gētes padomu: „Tikai nepieķipieties svešām prasībām un rikoļieties vienmēr pēc sava prāta“ (I 56).

Bet, „pēc sava prāta“ rikoļoties, dzejniekam atliek, arī objektīvos apstākļus respektējot, daudz ceļu un līdzekļu, jo arī lirika pieļauj ļoti dažādas formas un izteiksmes, un, kas piestāv bravūrīgajam Virzam, nepiestāv maigajam Skalbem un otrādi. Abi tomēr var būt augstvērtīgi, tikai ikkatrs savā novadā.

Un, ja arī kāds dzejnieks aprobežotos ar lirisko novadu vien, arī tur ir iespējama vislielākā daudzpusība. Ņemsim atkal piemēru no tautas dzejas. Visumā tās priekšmets ir cilvēks un viņa mūža gaitas un pārdzīvojumi; kālab arī daba pa lielākai daļai ir cilvēka dzīves simbols, bet ne dzejas priekšmets pa sevi. Tā:

*Ieva, ziedus izkārusi,
Gaida pilnu mēnesnīcu;
Māsa, pūru pielocijsi,
Gaida tautas atjājam.*

Bet ir arī dziesmas, kur senais autors ar labpatiku nododas dabas novērošanai pašai

par sevi, dabu uz cilvēku simboliski neattiecinādams. Tā:

*Noiet saule vakarā,
Meža galus zeltīdama:
Liepai lika zelta kroni,
Ozolam sidrabotu;
Mazajam kārkliņam
Uzmauc zelta gredzentiņ!*

Tamlīdzīgi tas var būt arī jaunlaiku dzejās. Erētisko stīgu lirīki trīcina visbiežāk; bet vai neatliek arī patriotiska sajūsma, miera dzīves idille, darba slava, Dieva gods etc.? Vai sv. Francisks savā Dieva mīlestībā neaptver ar mīlestību visu Dieva radību, dabas elementus, piem., uguni apdziedādams kā māsas un brāļus? Jeb ņemiet apustuļa Pāvila augsto dziesmu par mīlestību (I Kor. 13) vai Vecās derības psalmus: te atradīsim ārpus parastās erētikas ļoti augstas pakāpes liriku. Vai nevarētu arī tagadējā laikā kādam Dieva apžēlotam dziesminiekam no dziļākās sirds izskanēt kas līdzīgs? Tas būtu lirikai liels ieguvums. Līdz šim tai ziņā neesam bagāti. Arī Blaumaņa *Mana lūgšana* ir pārāk konstruktīva.

Tālāk: prātnieciska apcere. Arī latviešu lasītājam jau daudz maz ir pazīstamas Horācija prātnieciskās odas un šo paraugu pēdas Veidenbauma dzejā. Bez tam prātnieciska dzeja nemaz nav jāmeklē kādās tālēs vai svešās valodās, jo arī mūsu tautas dzeja ir pilna prātniecisku atziņu, kas ir īsts senču gudrības avots. Nebūtu tad arī nekāds brīnums, ja jaunlaiku lirīkim prātnieciskās atziņas būtu tāda sirdslieta, kas viņu spiestu izteikties dziesmās. Rainis te daudzos dzejoļos derētu kā piemērs. Vispārīn lieta grozās arī šinī jautājumā ap personību. Kas par visaugstākām patiesībām dzejos bez iekšīga aicinājuma, tam, protams, rezultātā nebūsta dzeja, bet „zvanīgs zvārgulis“, līdzīgi kā tai gadījumā, kur derēti dziesminieki par labu honorāru apdzied veikalu namus un preču kvalitāti. Bet kur atziņa, kaut arī bezpersoniskas, matēmatiskas dabas, ir cilvēkam

tikusi par atklāsmi un pārdzīvojumu, tur ir doti visi dzejai vajadzīgie iedīgi. Tā arī pazīstamais prieka sauciens: „heurēka“ (= es esmu atradis), kas izlaužas no pētnieka krūtīm pēc ilgi meklētā dabas likuma atrašanas, ir augsta dziesma, kaut arī sastāv no viena vienīga vārda.

Bet lirīkim vielu var dot arī daba, tēvzeme, ģimene. Par tautas dziesmām šinī sakarā jau ieminējos. Ne velti lielais tautas dziesmu pazinējs Bitners pēc Herdera parauga ir šīs dziesmas pielīdzinājis rasas lāsēm, kas ar savu spīdumu padara skaistu visu mūsu dzīves īstenību. Tas pats ceļš ir atļauts arī tagadnes poētiem, un to arī dažs no viņiem staigā, piem., Skalbe ar saviem dzimtenes bērziem un citām mūsu dzimtenei raksturīgām parādībām. Bet šinī sakarā būtu jāmin arī Virzas Straumēni. Sacerējums ar saviem apmēriem un stāstījumu gan izskatās kā episkai dzejas nozarei piederīgs, bet patiesībā te īstas epikas nav, jo nav nekāda pagātnes notikuma, bet ir tikai nemainīgās dabas norisas un cilvēka mūža un darba ritums, analogi kā tautas dziesmās, tikai pasaule te neatmirdz sīkos rasas pilienos, bet dzejas mākslinieka slīpētos spoguļos. Tā mūsu tautas senā mītne arī turpmāk varēs autoriem dot simpatisku vielu un lasītājam patiesu baudu.

Tagadējos apstākļos, kā tas nemaz nevar citādi būt, latviešu dzejnieka koklē ieskanēsies arī sēras stīgas par kaŗa un eksila bēdām. Kur šīs objektīvās ciešanas būs dzejnieks attēlojis kā īstu pārdzīvojumu, tur var rasties dzeja, kas arī miera laikos un turpmākām paaudzēm sirdi kustina, kā tas ir ar pazīstamo eksulantu dziesmu: „Kad tās Kungs atkal atvedīs Ciānas cietumniekus, tad mēs būsim it kā kas sapņus redz“ (*Psalms* 126). Tikai arī te kā lirikā vispār nepietiek, ja autors tautas ciešanas pārzina un registrē, bet ka viņam tur ir pārdzīvojums pilns ticības, cerības, mīlestības, pie kam lielākais no šiem spēkiem ir mīlestība.

Tā lirika savus siltos starus var raidīt vi-

sos dzīves novados un, ja dzejnieks ir sava aicinājuma cienīgs, apzeltīt arī dzīves tumšākās parādības, kā jau arī vispār būtu vēlams, lai dzejnieks nepaliktu šaurumā, bet ar savām simpatijām aptvertu plašu dzīves loku. Lietu un apstākļu dažādība, kā arī dažādība tai ierosmē, ko šie apstākļi sniedz dzejnieka dvēselei, ļauj cerēt uz liriskas uzplaukumu daudzkrāsainībā. Starp citu būtu jāpiemin arī „lirika lomās“, kur autors iejūtas citas personas pārdzīvojumos, tā, piem., Gēte ar savu Minjonas dziesmu. Latviešu lirikā būtu minama Raiņa *Fabrikas meitenes dziesma*, Andrieva Niedras *Verdzenes dziesma*. Lirika lomās liriskiem dzejas novadu paplašina, bet ir arī liels pārbaudījums viņa talantam.

Tā dzejas sižets un viņa atmirdza dzejnieka dvēselē vai dzejnieka stāja pret to nodrošina lirikai neierobežotu sazarošanos. Bet zināma daudzveidība šai dzejas nozarei var rasties arī no ārējās formas. Mūsu tautas dziesmām, kas ir tautas korī dziedamas, forma ir vienveidīga, monotona. Vēlākos laikos, no tautas koŗa emancipējoties, lirika ir izkopusi daudzus vairāk individuālas dabas žānrus, no kuŗiem, kā latviešu valodā grūtāki reālizējami, dzejnieku teknikai sagādā nopietnāku pārbaudi sonets (Virza), triolets (Krūza), tercīnas (J. Akuraters). Par sonetu dažkārt domā, ka tas latviešu literātūrā būtu parādījies tikai ar Juri Alunānu, bet sonetus atrodam jau Višmaņa poetikā (1697. g.). Tikai sonets, prasīdams bagātas atskaņas, latviešu valodā ir grūti reālizējams. Ir tomēr arī savs jaukums, ja dzejnieka suverēnai varai padodas šīs grūtības, un izteiksme, kas citkārt būtu vaļīgi izplūdusi, ieglaužas šinīs stingrajās formās. Būtu velti kaŗot pret sonetu vai pret atskaņām vispār, kā to dara Sanders; jo meistara darbs šais grūtībās var tikt īsti interesants, ja ģeniālu garu tās nekavē oriģināli izteikties. Ir tad arī mums jau saauguši sonetu cikli, starp tiem arī tādi, kur viens sonets kā maģistrāle savās rindās

ietver visu 14 ciklā apvienoto sonetu daļas. Ir tur sava daļa bravūras teknikā, savs rotaļīgums, bet arī šis rotaļīgums, ja dzejnieka spēja nepaliek iepakaļ viņa nodomiem, lasītājam sagādā prieku.

Raiņa saīsinātais sonets ir par parasto sonetu stiprāki koncentrēts un tāpēc prasa arī no autora disciplinētu domāšanu, lai pārdzīvojums ietilptu nospraustas formas robežās.

Kas nu sacīts par sonetu, tas, kaut varbūt mazākā mērā, ir sakāms par tercīnēm, trioletiem, oktāvām un citām mākslīgām strofām. To kultivēšana nav nekāds ideāls, bet nav nevienam autoram, kam talants to atļauj, arī pārmetama. Pieminu, ka trīskārtēja atskaņa mums ir lietojama arī draudzes dziesmās un jau no paša pirmsākuma, tātad jau pirms gandrīz 300 gadiem. Un garīgā dzejā tāda virtuozitāte nebūtu nepavisam domājama, ja pēc autoru uzskatiem tā nebūtu bijusi savienojama ar dziesmas garīgo raksturu. Pieminu tikai vienu piemēru; Fīrekera dziesmā *Kungs Kristus, kas nesācis* viena strofa skan:

*Dod mūsu mīlestībai
Uz tevīm zelt un augt
Un mūsu uzticībai
Iekš labiem darbiem plaukt.
Tavs gars pie mums lai sitas,
Lai mūsu sirds ne mitas
Pēc tevīm slāpt un's auk t.*

Tamlīdzīgu strofu no mūsu garīgās dzejas pirmlaikiem ir uzglabājies vairāk, un tās liecina, ka atskaņu lietošanai latviešu dzejā nedrīkstam pieiet ar aizspriedumu. Jā vairāk tad būs attaisnotas vienkāršas atskaņas, kādas, piem., lieto Poruks, necenzdamies spīdēt ar tehnisku bravūru. — Bet ir iedomājama liriska dzeja arī bez atskaņām. Arī šinī ziņā varam atsaukties uz Poruku, jo viņa mīlestības dziesma *Pie tava augstā baltā loga* bez atskaņām tomēr pieder pie latviešu liriskas dārgumiem. Tamlīdzīgi varam

iedomāt balto jeb bezatskaņu rindu, kas tagad labi iekopusies mūsu drāmā, arī tur, kur drāmai ir liriska, erētiska nokrāsa. Tā Jāzepā un viņa brāļos vecais Jēkabs iedomā savu mīlestību uz Raēli bezatskaņu pantos.

Tā formas ziņā ir iespējama vislielākā dažādība: var lietot viskomplicētākās atskaņas, var turēties pie visvienkāršākajām, var iztikt arī gluži bez tām. Var katrs dzejnieks noskārst un lietot to veidu, kas vislabāk atbilst viņa dabai.

Kā ar atskaņām, tā arī ar ritumu: dažādība te gan nav tik raiba, bet arī ir liela diezgan, jo bez trochaja un daktila, šiem krītošiem metriem, kas pamatojas mūsu tautas dziesmās, latviešu valoda pieļauj arī kāpjošus metrus. Ievērojot, ka ritums balstās uz zilbju akcentu, bet latviešu akcents ir saistīts ar vārda pirmo zilbi, varētu domāt ka kāpjoši metri latviešu dzejai nav piedabīgi, jo rindas sākumā tie allaž prasa vienzilbes vārdu, kas var izrādīties par pielipinātu, viegli atplēšamu ielāpu. Šī iemesla dēļ tad arī Melngailis kādreiz protestēja pret kāpjošo ritumu lietošanu mūsu dzejā. Bet ar ritumu tas ir tāpat kā ar atskaņām: mēs nevaram ignorēt lietu attīstību. Kas priekš gadu simteņiem nebij ir pazīstams, tas tagad ir ieguvis pilsoņu tiesības. Kāpjošie ritumi būs ar mūzikas palīdzību jau arī agrāk skāruši latvieša dzirdi, bet ar garīgu dziesmu tie ir latviešu valodā nodibināti galīgi, un tagad, cik var bez noteiktas statistikas vērot, skaitliski tālu pārsniedz sacerējumus krītošā ritumā. Tā ir faktu valoda. Bet ar to saskan arī teorētiskas pārdomas. Tā Rainim kustīgais jamps liekas labi atbilstam jaunlaiku dzejas vajadzībām.

Kāpjošam metram par labu nāk tas apstāklis, ka liela daļa formas vārdu („šad“, „tad“, „še“, „aiz“, „pa“, „uz“, „un“ etc.) ir vienzilbīgi un ka arī daudz nōmenu tagad pastāv no vienas zilbes agrāko divi zilbju vietā, tā: tēvs, bērns, dēls, mats, acs, auss, zobs, nāss, stilbs, pirksts etc. Tie visi var savā reizā kāpjošā ritumā ieņemt rindas pirmo vietu. Tātad, ja negribam savām dzies-

mām laupīt dažādību un, īpaši, ja negribam mazināt straujumu viņu plūsmā, tad izvairīšanās no kāpjošā rituma nav ne domājama, ne vēlama. Nemākulim vieglā sākuma zilbe, zināms, var pārvērsties par ielāpu, bet vai tās atmešana dotu garantiju, ka dzejolis izdosies teicami?

Parasti visas minētās atskaņu un ritumu sistēmas realizējas strofas rāmjos, kas ar līdzīgu formu var garākā sacerējumā atkārtoties vairāk reizu. Tas visam sacerējumam dod ārēju vienības saiti un ir atbalsts atmiņai. Bet blakus šādai strofiski stingri organizētai dzejai stāv brīvie ritumi un patvaļa rindu apmēros un atskaņās. Tādi sacerējumi var būt viscēlākās sajūsmas izteicēji, kas nepadodas nekādiem ierobežojumiem; bet bieži vien šie brīvie ritumi arī liecina, ka dzejas darbs nav sasniedzis savu pilnīgo gatavību un nav ieguvis nemainīgu formu. Kas dižgaram atļauts, nenāktu par labu vidējam talantam, kam dzejas ārējie līdzekļi ir liels balsts. Quod licet Jovi, non licet bovi. —

Kā no autora personīgās nostājas pret dzīves atziņām un pārdzīvojumiem rodas viņa dzejas darbu iekšējā forma, tā arī ārējās formas izvēle ļoti noteikti ietekmē sacerējuma raksturu, un mēs gan vairs tā nedomāsim, ka dzejoli var no vienas strofu formas pārcelt otrā (kā tas likās labi izdarāms Višmanim) vai arī atstāstīt prōzā, kā to manos skolnieka gados lika darīt valodu skolotāji. Tas viss var būt vingrinājums valodā un dzejas tehnikā; tikai rezultātā te nav dzejas, bet dzejas mākslas veltivalkāšana. Zīcāns, par literātūras metodoloģiju rakstīdams, (*Ceļš* 1946.) ar tiesību noraida dzejas pārstāstīšanu prōzā. Forma, lūk, ir no mākslas darba nešķīrāma. Gēte Ekermanim, kas arī ir uzsvēris formas nozīmi dzejolī, no savas puses par šo jautājumu izsakās šādi: Jums ir taisnība; dažādajās poētiskajās formās ir noslēpumainas lielas iedarbības (Wirkungen). Ja manu Romas elegijas saturu pārceltu Bairaona skaņā un pantā, tad tas, kas tur sacīts, izskatītos kā kas gluži negēlīgs. — Gētes vārdiem par pamatojumu varētu ņemt arī kādu

citu piemēru no viņa lirikas: Gētem ir erētiskas dziesmas arī klasiskos pantmēros. Bet vai Grietiņas dziesma *Meine Ruh ist hin* nebūtu taisni izķemota, ja to pārlīktu hekzametros? Tā formas lielo nozīmi nevarēs ignorēt arī mūsu liriķi, un katram būs jārauga sev noskaidrot, ka viņš to, kas viņam sakāms, arī varētu pateikt vislabāki saskaņā ar savu dabu. —

Latviešu apstākļos būs turplikām interesants uzdevums vērot, ciktāl dzejas laukā kā nostājas, tā formas ziņā nozīme ir sieviešu dzimtei, poētesēm. Ja jau mūsu tautas dzeju atzīst par ļoti sievišķīgu (cf. K. Bücher, *Arbeit und Rhythmus*), tad arī šodien nav vienaldzīgs tas apstāklis, ka latviešu lirikā izcila un, kā rādās, pirmā vieta pieder dzejniecēm.

Bet visumā, kā jau teikts, lirika ir iedomājama arī bez profesionāla dziesminieka, neatdalīdamās spilgti no dzīves un sakņodamās atgadjumā.

Epika. Tālāk no dzīves ir aizgājusi epika, pat tautas pasakas līdzī rēķinot. Pasakas stāsta viens cilvēks; viens tās arī būs izdomājis, un jau pasakas apmēri prasa, lai autors būtu savā darbā ilgāki koncentrējies, nekā tas vajadzīgs mazu dziesmiņu sacerot. Maldīgas būtu domas, ka pasaku būtu vieglāki sacerēt nekā dziesmu aiz tā iemesla, ka pasakā nav saistītas valodas un tāpēc nepastāv formas grūtības ar strofām, atskaņām etc. Tas var būt arī otrādi, un arī jaunākos laikos atrodam autorus, kam dziesmas padodas, bet kas prōzā jūtas nevarīgi. Domāju, ka Rainis ar savu prōzu nebūt nētur līdzsvaru Raiņa saistītajā valodā rakstītajiem dzejas darbiem. Te derēs iecerēties Gētes uzskatu. Sarunās ar Eķermani (I 326) Gēte izsakās tādā sakarā, ka toreizējie jaunie rakstnieki nesniedz labu prōzu: „Tā lieta ir ļoti vienkārša. Ja grib prōzu rakstīt, tad ir vajadzīgs, lai būtu kas ko teikt; bet kam nekā nav ko teikt, tas taču spēj taisīt pantus un atskaņas, kur viens vārds velk pakal otru

un heidzot kaut kas iznāk, kas gan nekas nav, bet tā izskatās, kā būtu kaut kas.“

Piegrīzoties vēlreiz pasakām, jākonstatē, ka labus pasaku teicējus atrod retāki nekā dziesmu zinātājus. Pasaku un dziesmu sacerēšanā varēja būt tas pats samērs. Katrā ziņā pasaku nevarēja izveidot kā dziesmu isā sajūsmas brīdi; tur vajadzēja ilgākas nodošanās pārdomām un fantazijai.

Un nav no svara tikai sacerējuma garums: pasaka mūs ieved citā pasaulē, kurai reālais kāzu skaļums vai reālās bērņu gaudas būtu tikai par traucējumu un nebūt nedarītu pasaku par atgadjuma poēziju, kamēr dziesma gan te varētu mantot savu dīgšanas spēju.

Bet ja jau pasaka prasa lielāku vai mazāku diferencēšanos no dzīves un arī no liriskās nozares, tad jo vairāk tas sakāms par episkās nozares tālākiem veidiem. Tā romāns, piem., nemaz nav iedomājams bez rakstu palīdzības. Bet lai tas būtu romāns, lai citi vienkāršāki epikas veidi, grūti tos iedomāties kā improvizāciju. Par improvizāciju episkā dzejā varēs runa būt tikai tiktāl, ciktāl tā vēl nav atdalījusies no lirikas, kā tas ir mūsu tautas dziesmās. Tiklīdz episkais dzejas veids sasniedz patstāvības pakāpi, tas arī vairs nav gadījuma produkts. Gadījums gan var izrādīties labvēlīgs reprodukcijai. Tā, piem., draugiem kopā sanākot, viens no klātesošiem var saviem biedriem izstāstīt kādu pasaku vai noveli, bet ne jau tās sacerēt. Ja novele vai pasaka tomēr būtu stāstītāja sacerējums, tad viņš sagatavojies ir jau agrāk.

Zīmīgs ir arī tas apstāklis, ka stāstīšana, kaut stāstāmās būtu tikai pasakas, piestāv veciem, kas sabiedrībā citādi nemēdz ņemt aktīvu dalību, tātad neražo ko acumirkļa sajūsmā, bet smel no uzkrātām rezervēm. „Stāstīšana ir raksturīga sirmgalvjiem“, saka Šopenhauers (III 333). Kā piemēru varētu minēt Homēru, ko senā tradīcija iedomājas veca vīra veidā. Bet savās mājās mēs teicamu piemēru atrastu jumīķa Čipiņa personā, kas sirmā vecumā sniedz Lerchim-Puškaitim

vairāk pasaku nekā jebkuŗš cits. (Plaŗaki Āipiŗu raksturo R. Bēŗziŗ savā Lercha-Puŗkaiŗa monografijā.) —

Ar to nu nebūtu sacīts, ka jauniem ar pasakām nav nekādu saŗaru. Tādu uzskatu apgāztu kaut viena vakara uzturēŗanās skolnieku guŗamistabā, jo domāju, ka arī tagad tāpat kā toreiz, kad es naktis vadiju Dŗūkstes pagastskolā, skolnieki, vēl miegā laizdamies, labprāt noklausās kādu pasaku un lūdz savus biedrus, kas to prot, kādu pasaku izstāstīt. Iedomājieties arī jauno Ausekli, kas „tinās tautas pasakās“. Bet ir starpība, vai pasaku stāsta jauns skolnieks jeb vecais Āipiŗš un viņam līdzīgi. Skolnieks pasaku stāsta tik ļabi, cik ļabi viņam atmiņa ļāvusi to piesavināties. Āipiŗš un viņam līdzīgi ir pasaku nobriedinājuŗi savā iekŗienē. Āipiŗš savām pasakām pat tieŗi ticēja. Tā bija viņa pasaule. Jaunatne, ŗis pasakas no savas puses atstāstīdama, piedzejo tikai ŗo pasaku atblāzmu. — Katrā ziņā jau pasakās ir senākās paaudzes vārdu mākslā radījuŗas darbus, kas virs mūsu reālās pasaules rada jaunu, citai likumībai padotu pasauli, kamēr mūsu tautas dzeja, ar dzīvi palikdama kontaktā, jaunu pasauli vis ŗerada, tikai veco pasauli paceļ dzejas spoŗajā gaismā.

Kā tautas dziesmu, tā arī tautas pasaku latvieŗiem ir ārkārtīgi daudz, tikai jāatzīst, ka daudz gadījumos ir grūti nosakāms, vai pasaka radusies tieŗi latvieŗu tautā jeb ir ienākusi un kad, un no kurienes. Ceļojuŗi ir arī tautas dziesmu motīvi, un pati tautas dziesma atzīmē, ka brālis ir dziesmas sakrājis, „sveŗas zemes staigādams“. Bet saistītā valoda neļāva dziesmas ceļā paņemt līdz kā kādu viegli cilājamu mantu. Sveŗu dziesmu vai nu nepāŗnesa nemaz, vai arī, ja pāŗnesa, tad pāŗveidotu tautas valodā un dzejas formā un pāŗkausētu tautas garā.

Pasakām ceļoŗana bija vieglāka, kālab arī mūsu dienās pētnieks atduŗas uz tīri neatrisināmām grūtībām, ja ir jānosaka, vai un kādā ceļā kāda pasaka ir pie mums ienākusi. Bet raksturīgs visām pasakām ir tas apstāklis, ka notikumu norisa nav padota ikdienā valdoŗai kauzālītātei. Ar to nav teikts, ka pasakās nebūtu sakara starp cēloni un sekām; bet dzīves smaŗums ir pāŗvarēts, jo kauzālītāte izpauŗas ne fiziskajā, bet morālistiskajā plāksnē. Bet ilgas, kas grib pāŗvarēt dzīves smaŗumu un tumsu, ir dzīvas arī tagadējā cilvēka krūtīs, kālab pasaka arī modernos laikos nav mirusi, bet apcerei kā Noasa balodim ļauj no ŗaura ŗķirsta izlidot plaŗās, brīvās tālēs.

Karola Dāle

TAVS MAIGUMS

*Kādā debesu akā maigumu
Tu smēlies? Tas plūst tev no rokām
Un aizskalo, aizskalo baigumu,
Kas vilŗno ar esības mokām.*

*Kā vālodze dvēsele padzeŗas
Sirds dzidrāko maigumu Tavu,
Un, veldzes ŗis ŗķīstīta, atceras
Tā paradīzi savu.*

C H R O N I K A

LATVIEŠU SKOLA TRIMDAS APSTĀKĻOS

Briesmīgajam pasaules kaņam izbeidzoties un izpostītai pasaulei pēc šīs katastrofas cēloņiem taujājot, bez jebkādu šaubu tika redzams, kādu lielu vainu sev ir uzkrāvusies kādas valsts necilvēcīga politika; bet līdz ar to izvirzījās cita neatvairāma patiesība, proti, ka šāda valsts politika nebūtu varējusi realizēties, ja arī atsevišķie indivīdi nebūtu bijuši audzināti tādā garā, kas viņus darīja pieņemamus varas kārei un mītam par rases pārkumu. Tāpēc tad tagad, kad pēc kara psihozes ir nākusi sāpīga atmoda, pārkārtošanu prasa nevien valsts dzīve, bet arī pilsoņu audzināšana. Ka tas tā ir, to gaiši rāda Vācijas augstskolas, kur, darbu sākot, no autoritatīvas puses atskan balss, kas prasa, lai studējošā jaunatne iedomīgi neiekapslētos savā specialitātē, bet paliktu kā tautas locekļi dzīvā kontaktā ar tautas dzīvi un cilvēces kultūru vispār. Iši sakot, kultūras dzīves apzinīgi vadītāji sagaida, ka nākamā paaudzē ies citādus ceļus, nekā ir gājuši līdzšinējie skolu audzēkņi. —

Viss tas pirmā kārtā gan ir sacīts par augstskolām; bet ja augstskola ir nospraudusi savu mērķi, tad arī citās pakāpēs, zemākajās, šis mērķis skolu dzīvei būs par ceļa rādītāju. Tā skolas jautājumi Vācijā tagad ievirzās uzmanības centrā. Būs tāpēc labi, ja arī mēs, latvieši, pārbaudīsim savu skolu iespējas un uzdevumus.

Te mums tad vispirmā kārtā spiežas virsū jautājums par saskaņu starp mācību un audzināšanu. Ka skolā kaut ko māca, pie tam augstvērtīgas lietas, ir pats par sevi saprotams; bet tikpat labi arī saprotam, ka nekā nebūtu iegūts, ja augstvērtīgs nebūtu audzēkņis pats. Šī iemesla dēļ īpašu vērību pelni audzināšana. Bet ir tur savas grūtības jau lietas būtībā pašā, jo gan mēs noteikti varam mācīt ģeografiju, vēsturi vai citu kādu mācības priekšmetu; bet audzināšana ir tādas dabas, ka tā pati par sevi neiznāc; nevar, piem., skolotājs, mācības priekšmetus atstādamus pie malas, klasē nodarboties ar audzināšanu destillētā veidā. Tātad audzināšanu skolniekam nāksies saņemt reizē ar mācību piesavināšanos un ar mācības palīgu. Un ne tikai skolas sienās, bet arī dzīvē un sabiedrībā. Jā, mums šini ziņā jāiet vēl tālāk; jāiet, tā sakot,

individa aizmūžā. Atgādinu te lielā prātnieka Platona mācību, ka katra mācīšanās esot atcerēšanās. Platons, proti, māca, ka dvēsele pirms dzimšanas ir skatījusi ideju pasauli, bet dzimstot, brīzdama pa Aizmirstības upi, aizmūžā skatītās idejas vairs neatmin. Tikai, redzēdama tādas lietas, kam ar ideju ir kāds sakars, dvēsele atceras aizmirsto ideju pašu. Tā daļuma ideju cilvēks iegādājas par jaunu, redzēdams kādu personu vai lietu, kas gan nav pats daļums, bet kam pie daļuma ir daļība. — Ja šo Platona mācību pārnesam uz konkrēto, mums pieejamo dzīvi, tad varēsim it dabīgi secināt, ka cilvēks nenāk pasaulē kā neapkrastīta balta lapa, bet ka viņš ir iezīmēti dažādzādi raksti, pagaidām nelasāmi, bet audzināšanā un mūža gaitā atšifrējami. Ja mēs arī nerunātu par ideju skatīšanu aizmūžā, mēs tomēr droši varētu runāt par ietekmi, kas uz jauno pasaulē pilsoni iziet iedzimtības ceļā no viņa neskaitāmiem senčiem. Ko nu bērns no šiem senčiem ir mantojis, to skolā un audzināšana var attīstīt un nostādīt mums acu priekšā, apmēram, kā kādu ķīmisku ierakstu, kas sākumā nebija saskatāms, var ar dažādu līdzekļu palīdzību padarīt lasāmu. Bet, kas dvēselē nav ierakstīts, to ne ar kādām mākslām šai dvēselē neattīstīs. Līdz ar to audzināšanai ir novilkta robeža, kuŗa tā nespēj pārkāpt. No otras puses, turpretim, audzināšana sākas, nevien mazam bērnam šūpulī iespaidus uzņemot, bet arī jau tēvu un sentēvu personā. Vecais bauslis, kas runā par trešo un ceturto augumu, ir pārāk nozīmīgs arī mūsu dienās un prasa, lai vecāku dzīves veids pašķirtu ceļu viņu nākamai atvasei. Gēte to kādreiz ir izteicis šādos vārdos: „Dzimt varētu bērni labaudzināti, ja labaudzināti tēvs ar māti.“ Tātad, lai bērns ievadītu pareizā dzīves ceļā un lai dotu viņiem dzīvē līdz vēlamu pūru, ir vecāku paaudzē pašai arī tagad, trimdas apstākļos, jācenšas veidoties par pilnvērtīgām personībām. Un ja šini sakarā pieminam trimdu, tad tāpēc, ka trimda ar kopā saspīestām ļaužu masām, dažādiem trūkumiem un sarūgtinājumiem jaunatni var ietekmēt nevēlamā virzienā stiprāki, nekā tas notiktu normālos apstākļos. Vecāku personībai un apzinīgai

apkārtnes sabiedrībai nāksies šos jaunumus atsvērt ar savu pozitīvo iedarbību. Bet, kā jau teicu, audzināšana sākas jau aizmūžā, kālab pirms bērna piedzimšanas un iedzimšanas nākamie vecāki veido vēl nedzimušo bērnu. Tas, piem., rāda, cik nopietni mums jāskatās uz tādu netikumumu, kā latviešu tautā izplatīto dzeršanas kāri. Lūdzu atcerēties, ka Apsīšu Jēkabs, par šo tautas krustu žēlodamies, izsaucās: „Kā te sāp!” Ņemot vērā, kas te sacīts par iedzimtām īpašībām, esam spiesti atzīties, ka skola nav visspēcīga. Latvijas pirmajā laikā šīnī ziņā valdīja vienpusīgs optimisms, kas cerēja, ka cilvēkam tīri vai visu, ko vien grib, var iemācīt un ieaudzināt. Dzīve, protams, rādīja citādu iznākumu. Vajadzēja arī mūsu skolai pie sevis piedzīvot veco patiesību, ka ne no katra koka gabala var izveidot Merkurija vingro tēlu un slaido zizli („Non ex quoque ligno fit Mercurius“). —

Tas nu tomēr nenozīmē, ka skolotājam mācīšanā un audzināšanā nebūtu vietas un viņam būtu jānolaiž rokas. Ja paliekam pie agrāk minētās līdzības, ka jaunā cilvēka dvēselē ir doti vēl nesalasāmi ķīmiskie raksti, tad audzinātāja svētais uzdevums ir neapnicīgi šos rakstus meklēt un ar savu iedarbību attīstīt. Pieredze rāda, ka neatlaidīgs darbs ceļ gaismā dažu rakstu, kas bez šī darba būtu palicis pilnīgi apslēpts. Bet šiem pūliņiem sekmes ir paredzamas tikai tad, ja darbs nav pavisā. Ko pavisā piesavināties, to ātri atkal aizmirstam un tas mums nes maz labuma, bet ja kādu atziņu piesavināties tā, it kā tā mūsu dvēselē būtu jau mitusi un mēs to tikai par jaunu atcerētos, tā paliek neatņemams īpašums un palīdz cilvēkam tālāk veidoties. Tas sakāms īpaši par matemātiskas dabas atziņām. Ir taču tā, ka kādu matemātisku patiesību cilvēks saprot vai nesaprot; vidus ceļa nav. Bet, kas ir pareizi saprasts, tas ir it kā uzdīdais paša apziņā un sniedz patiesu gandarījumu, kurpretim nepilnīga izpratne, kādam vārdam aizmetoties, izirst galīgi un mācekli tikai apgrūtina. Šīnī sakarā varam runāt par atziņas prieku. Kā zinām, visi mūsu organi, pareizi nodarbināti, mums sagādā gandarījumu, tā saukto funkcijas prieku. Tā, piem., kājām, kas uz vezuma sēžot notirpušas, tā ir bauda, ka dabū paskrieties vai pasojot. Jo nu organs vai spēja būs augstākas kvalitātes, jo augstāku viņa cilvēkam sagādās funkcijas prieku. Tāpēc varam it labi iedomāties, ka jaunatne, kas sāk atskārst sava prāta augstās spējas, kā izslāpis ūdens malku iesūc tās patiesības, kas prātam pieejamas. Piemēru tam ir diezgan, un tie pēc cilvēku iedzimtām dāvanām ir meklējami dažādos laukos. Mans vecs mūzikas skolotājs Jānis Bētiņš, jau gluži mazs būdams, bija aizrāvis, mūziku klausīdamies, un arī vēlākā mūžā pa reizām tā bija mūzikas varā,

ka apmulsā citās dzīves lietās. Kāds no mūsu vecākās audzes zinātniekiem, kam vēlāk bija nopelni astronomijas laukā, jau Jelgavā, skolā iedams, istabas biedriem dažkārt par traucējumu, bija nodevies vakaros debess zvaigznāju aplūkošanai. Te varētu pieminēt arī 12 gadus veco Jēzu dievnamā. Visi šie piemēri rāda, cik stipra var būt atziņas kāre, kaut tā arī manifestējas dažādos virzienos. Bet lai arī virzieni ir dažādi, visiem šiem gadījumiem kopīga ir tā īpašība, ka prāta darbība, patiesības atzišana, cilvēkam sagādā augstāku prieku nekā izpriecas ar dažādu baudu palīdzību. Lai nu ietu šim gara prasībām pretim, ir vajadzīgs, kas mācība, lai arī tās apmēri nebūtu plaši, katrā ziņā tiektos dziļumā un sniegtu drošas atziņas, kas audzēknim paliek par neatņemamu īpašumu un tam sagādā gandarījumu, līdzīgu tam, ko izbaudīja senatnes zinātnieks, kas, nozīmīgu dabas likumu atradis, priekā izsauca savu: heureka! (t. i., es esmu atradis). Tāpēc — īpaši mācības līdzekļiem trūkstot un mācībām ciešot no visādiem traucējumiem — būs vajadzības gadījumā jāsamierinās ar kādu robu programmas izpildīšanā, bet, kas katrā gadījumā būtu jāprasa, ir skaidrība atziņās. Neesmu ar to izteicis kādu jaunu gudrību, jo labi nodibinātai pedagogiskai praksei jau sen der par ceļa rādītāju vecais vārds: Non multa, sed multum, kas grib sacīt, ka nav jādzenas pēc šī un tā, bet ka tas, ko grib iemācīt, ir jāmaca ar neatlaidību. Tāda neatlaidība būs kopjama arī mūsu skolās. Kā piemēru, kur šī neatlaidība sevišķi vajadzīga, es gribētu minēt valodas. No pieredzes, diemžēl, zinu, ka valodu mācība audzēkņiem bieži vien paliek virspusē, līdz apziņas centram nemaz nenonākot. Tā, piem., gramātiskās rēģulas bieži vien paliek gaisā karājoties, skolēnam nezinot labus konkrētus piemērus. Pretējais ceļš būtu nesalīdzināmi auglīgāks: būtu galīgi droši, mutvārdiem un ar rakstu, jāiemāca raksturīgi piemēri, no kuriem skolēns ar skolotāja palīgu izlobītu rēģulu. Par valodām runājot, būtu te kāds vārds sakāms arī par latīņu valodu, kas dažam, kā ikdienas dzīvē nevajadzīga, šķiet lieka. Citādi par to domā zinātnes pārstāvji, kā tas tika, piem., redzams Freiburgas universitatē, darbu uzsākot. Lieta, lūk, tāda, ka latīņu valodas gramātika un stilistika ir ļoti izkoptas. Arī latīņu autori ir savām grūtām konstrukcijām sniedz bagātu vielu audzēkņa vingrināšanai tekstu izpratnē, neskatoties pa labi un pa kreisi pēc kāda praktiskuma. Nelaiķis prof. P. Smīts kādreiz paradoksāli izteicās, ka pārāk liels praktiskums neesot praktisks. Tā varēsīm samierināties arī ar nepraktisko latīņu valodu, jo audzēknis šai valodā, nopietni vingrinājies, pieies ar lielāku izpratni arī citām valodām, ieskaitot arī to valodu, ko viņš pats runā no bērnības. Ir, proti,

tā, ka savā valodā cilvēks valodas likumus mācās nelabprāt un tekstus domā saprast bez studijām un piepūles. Tie, protams, ir maldi, jo arī tēvu valodā tos pašus vārdus viens izprot pilnīgāki, otrs paviršāki. Latiņu valodas studijas šīnī laukā ir laba priekšskola un, nedzenoties pēc praktiska uzdevuma, var veicināt tīro atziņas prieku. —

Ka mūsu tautā dziņa pēc atziņām ir stipra, to liecina daudzās tautas dziesmas, kur izmanām cauri lielo patiku kavēties pie dabas priekšmetu un norišu aplūkošanas, daudzkārt arī sevi jautājot, kāds šīm parādībām izskaidrojums, lai gan ikdienas vajadzības uz šādu jautāšanu neskubina. Tā, mēnesi aplūkojot, senais latvietis brīnās:

Dievī, tavu likumiņu,
Ka nekrita zemītē!

Vai:

No tā mieža putru vāra,
No tā mieža alu dara.
Kā tā putra tā nereiba
Kā tas miežu alutiņš?

Tāpat brīnišķīgu dabas novērojumu atrodam dziesmā:

Ūdens gāja ar akmeni
Svētu ritu kapāties:
Ūdens cirta akmenim,
Akmens galvu purināja.

Varam, zināms, arī citās tautās un literatūrās konstatēt tamlīdzīgu gara virzienu. Tas viss tikai liecina, ka skola audzēkņa garīgai augšanai un spēku izkopšanai var pašķirt ceļu, veicinādama atziņas prieku un šīnī sakarā neapmierinādāmās ar puszināšanām, bet dzīdamās pēc pamatības.

Aplūkošanas prieks, par ko šē runājām, iegūst īpašu nozīmi mūsu apstākļos. Visi jau, viņu varā atrazdamies, zinām, cik tie ir drūmi. Bet, paceldamies tiem pāri kā aplūkotāji, mēs it kā nokratām no sevis vienu daļu nastas, jo te tiešām ir ko aplūkot! Nav taču tā, ka runa būtu tikai par mūsu personīgu vai mūsu tautas likteni, bet lielajā katastrofā ir ierauta visa pasaule. Mūsu priekšā norisinās lielākā drāma, kādu varbūt pasaulē jebkad piedzīvojsi. Tad nu tur ir gan ko aplūkot! Ja mēs šai drāmā neesam tīrie viesi, kas iztālēm seko drāmas darbībai, bet pašī šai lugā darbojamies līdz, pie tam traģiskās lomās, tas viedokli, protams, apgrūtina. Bet kā Polruka cietējs, uguns liesmās sadegdams, konstatē likumu par ķermeņa izplešanas siltumā, tāpat arī mēs bēdās varam tomēr vērot mieža laikos mums nepieejamas parādības tautu attiecībās, kur redzam, kā gaismā cīnās ar tumsu, tainība ar ne-tainību etc. Iegremdējoties tādā aplūkošanā, mēs

paceļamies pāri sev un šīs dienas bēdām skaidrākā atziņā pasaulē. Tas ir svarīgi starp citu arī tādā ziņā, ka, aplūkodami tagadnes norisas, mēs vēlotos zināt arī viņu turpinājumu, un tāpēc nepadodamies izmisumam, bet, ar sena dziesminieka vārdiem runājot, cenšamies sevi saglabāt labākiem laikiem. Nevarēs būt ne mazāko šaubu, ka, pretim pesimismam, kas grauj mūsu tautas nākotni, mums, cik vien iespējams, jāņem vērā visas iespējas, kas ļauj mums ar gaišu skatu raudzīties nākotnē. Un tāds gaišs skats, kā man liekas, ir dažā ziņā arī mums, trimdiniekiem, it piedabīgs. Tā, piem., kā pieaugušie, tā arī bērni atrod tagad vajadzīgo atstatumu no senākās dzīves, lai varētu to pārredzēt un vērtēt. Tāpat tagadējais stāvoklis skubina apcerēt visādas nākotnes iespējas. Domāju, ka tādā kārtā var veidoties dažādas, agrākā dzīvē nevajadzīgas un neizkoptas spējas. Cilvēki, arī jaunākie, ir spiesti skatus raidīt tālumā. Tas var gan būt arī sāpīgi, bet šīnī ceļā rodas arī dažādi ierosinājumi, ko nedrīkstam vērtēt pārāk zemu. Arī tas apstāklis, ka dzīve ir grūtumu pilna, nav bez pozitīvas nozīmes, jo nav velti sacīts: Tas ir vīram labi, ka viņš mācās jūgu nest jaunībā. Tā nebūs nekāda nelaime, ja skolnieks arī ģimenē dabūs pats uztaisīt savu gultu, piegādās produktus vai izdarīs citus pakalpojumus. Arī tā neērtība, ka jādzīvo kopā ar citām personām cieti kopā saspīstam, pārvēršas par uzdevumu, kas latvietim kā viensetniekam nav viegli iemācāms, proti, sadzīvot saskaņā ar apkārtni. — Nevērtēsim zemu arī to apstākli, ka, lielajos viņšos apkārt mētdamies, mēs redzam tik daudz dažādu zemes apvidu, tik daudz dažādu cilvēku un dzīves iekārtu, kā to pašī senāk nebūtu domājuši. Ja tad arī varbūt tūrists, ar pietiekamiem naudas līdzekļiem ceļodams, tai pašā laikā redz raibāku pasauli un vairāk ainu, trimdiniekiem viņu piedzīvojumi un pārdzīvojumi dvēselē ierakstīsies dziļāki. Šie piedzīvojumi var tikt vērtīgi arī tai ziņā, ka paskubina trimdiniekus, īpaši jaunatni, rakstīt rūpīgi dienas grāmatu, kas nākamajos laikos dotu atslēgu vērtīgām atmiņu krātuvēm. Tamlīdzīga dienas grāmata noderētu it labi arī vingrināšanai izteiksmē un rakstos tēvu valodā. Bet blakus tēvu valodai latvieši kā maza, bet kultūrāla tauta, ir allaž kopuši arī svešvalodas. Kur tas parocīgi, vajadzētu arī tagad svešām valodām piegriezt vēribu, īpaši iegaumējot, ka bērni valodas mācās praktiski un ka, saejoties ar svešas tautas jaunatni, viņiem ātri nostiprinās arī svešā valoda. Šo iespēju nederētu palaist gašām neizlietotu.

Bet visus te pārrunātos uzdevumus veikt nevar skola viena pati. Tur ir vajadzīgs, ka palīgā nāktu ģimene, sabiedrība, tauta. Ģimene, kā jau minēju, ietekmē bērnu pat pirms viņa dzimšanas. Bet arī

skolas laikā tas ir svarīgs faktors, ka audzēknis ģimenes aplokā uzņem pozitīvus iespaidus. Un, zīmējoties tieši uz mācīšanos, varēs no pieaugušiem ģimenes locekļiem gan gaidīt, ka tie, ja arī skolnieku tieši nekontrolē vai arī nespēj kontrolēt, tomēr vismaz uz to skatās, ka skolnieks neturētos izklaidīgi, bet strādātu ar koncentrētu uzmanību, kas vienīgā nodrošina patiesas sekmes. —

Bet bez mājas un ģimenes jaunieša veidošanā liela loma ir arī sabiedrībai un tautai, jo cilvēks jau neaug kādā šauri izolētā aplokā, bet apzināti vai neapzināti sūc spēkus no visas apkārtnes. Un tagadējos apstākļos apkārtnes loma ir varbūt vēl lielāka nekā parasti, jo trimdnieki ir dzīvē vairāk saspiesti kopā. Un ja kādreiz sacīja, ka mācīdami mēs paši mācāmies, tad tikpat labi varēsīm sagaidīt, ka sabiedrība, jaunatni audzinādama savā vidū, jutīsies skubināta audzināt arī sevi un ne tikai individuālā, personīgā nozīmē, bet arī kā tautas kopība. Tā mums taču sevišķi nopietni jādomā novērst viss tas, kas kaitētu tautas godam. Bērni ir dažreiz vecākiem par rekomendāciju, bet tad arī tēvimi — un tāpat visai pieaugušo sabiedrībai — par to jādama, kādējādi bērniem šo uzdevumu atvieglināt. Audzināšanu varam salīdzināt ar elpošanas procesu. Kā elpošanā centrālais orgāns ir plaušas, tā audzināšanā skola. Bet cilvēks neelpo ar plaušām vien, bet ar visa auguma ārpusi un iet bojā, ja zināmā daļa ādas ir nespējīga šai elpošanā piedalīties. Tas nozīmē, ka jaunatnei pretim mēs visi esam parādnieki, jo jaunatne bez tās tiešās audzināšanas, ko tā saņem skolā, ir ar daudzkārtīgiem pāvedieniem iesaistīta sabiedrībā un elpo viņas morālisko gaisu. Nemaz nu nevar citādi būt, ka sabiedrība, savā jaunatnē redzēdama savu nākotnes čerību, visiem spēkiem par to gādās, ka šī jaunatne augtu fiziski un morāliski vesela, integer vitae.

Tā, uzsvērot ģimenes un sabiedrības lielo nozīmi, nākas tomēr pasvītrot, ka uzmanības centrā stāv īpaši skolotājs un skolnieks.

Skolotājs. Ir tīri pats par sevi saprotams, ka trimdas dzīve arī skolotāju nostata gluži neparastos, primitīvos un nedrošos apstākļos. Telpas, apgaismošana, apsildīšana, satiksmē, mācības līdzekļi, raibums skolnieku sastāvā, viss tas nostata skolotāju grūtu problēmu priekšā, pie kam vēl pievienojas dienšķās maizes rūpes paša personīgajā dzīvē. Bet galvenā lieta taču arvien būs skolotāja paša garīgais virziens. Nevajag jau, piem., domāt, ka Pestalocijs ir audzināšanas vēsturē ieguvis vārdu ar izcilām skolas telpām vai bagātiem mācības līdzekļiem. Taisni otrādi: viņa rūpes piederēja dzīves pabērniem, un kas nu tiem deva skoloties ērtos apstākļos! Tikai lielais ideālisms, ar ko viņš gribēja realizēt cilvēcību, viņu darija spējīgu pār-

varēt šīs grūtības. Vai nu mūsu skolotājiem, kas, savai pārliecībai palikdami uzticīgi, ir devušies trimdas ceļā, nebūtu arī kāds atstarojums no šīs lāpas? Te šaujas prātā kāds vecu laiku pantinš, kas gan dzejišķi varbūt ir vājš, bet pēc būtības izsaka skolotāja dzīves gudrību. Autors, proti, aprakstījis visas grūtības, ar kurām skolotājs sastopas, galu galā tomēr pauž priecīgu un lepnu apziņu:

Bet man tomēr priecīgs gars,
Jo es brāļiem skolmeistars.

Un tagadējos apstākļos turēt kopā tautas irstošos spēkus un veidot nākamās dzīves cēlējus, ir sevišķi spiedīgs pienākums, bet arī sevišķi augsts gods.

Un ar labu gribu arī dažas grūtības ir, ja ne pārspējamas, tad mazināmas. Minēšu tikai vienu lietu, mācības grāmatas. Tām trūkstot, skolas darbs ļoti top apgrūtināts; bet, ka pie tām tikt dažreiz nemaz nav iespējams, to zinu no pieredzes. Bija man dota izredze, ka varēšu izdot kādu latviešu skolas grāmatu. Nebija pašam neviena parauga pie rokas. Beidzot izdevās vienu lasāmu grāmatu, gan robainu, aizņemties un sakārtot, bet pa to starpu bija apstākļi sabīdījušies citādi, un grāmata vēl šodien guļ, par jaunu neiespiesta. Pieminu to kā piemēru, jo pēc manām domām arī daudz citos gadījumos ar grāmatu izdošanu nebūs tā veicies, kā vajadzētu un kā mēs vēlētos. Esam jau atkarīgi no citu labvēlības. Tā nu klasē var izcelties grāmatu bads, liels traucēklis. Un tomēr arī te jāskatās apstākļiem acīs ar drošu prātu. Latvijas pirmajos laikos skolotāju starpā diezgan stiprs bija virziens, kas mācības grāmatas turēja par kaitīgām un sacīja, lai skolotājs pats saviem spēkiem veidotu mācības vielu. Tā bija galējība, ar kuru arī man ir gadījies cīnīties, jo nevaram taču tiešu prātu savu uzdevumu complicēt, un, kā visās lietās, tā arī skolas darbā, pasaule nesākas ar mums, bet mēs balstāmies uz citu pleciem. Tātad nebūt nevērtēsim zemu to pakalpojumu, ko skolotājam klases darbā sniedz citu autoru sastādītas grāmatas. Bet ja dzīve pati spiež iztikt bez grāmatas? Es domāju, ka arī tad nevajag nolaist rokas, bet meklēt pretildzekļus jaunuma apkaņošanai, tādā ziņā spaidu stāvokli pārvēršot priekšrocībā, ko vācieši sacītu „Aus der Not eine Tugend machen“. Tas gan nav viegls darbs un īpaši vēl tāpēc, ka arī skolotājam reti vien būs pie rokas visi vajadzīgie avoti. Bet neiespējams šīs uzdevums tomēr nav. Nevajag tikai sīkumiem piegriezt pārāk lielu un nepelnītu vēribu. Varētu, piem., par literatūru runājot, izgaist kādi gada skaitļi, kas apzīmē rakstnieka dzimšanu vai miršanu. Nu, jārauga iztikt bez tiem. Zaudējums nebūs pārāk liels. Bet, ja totiesu vairāk

skolotājs būs pārdomājies, ko šis autors ar saviem darbiem sniedzis viņam pašam, un varēs to celt audzēkņiem priekšā kā daļu no savas personīgas bagātības, tad tas neizskanēs tukšumā. Ja tad, tālāk šo pavedienu izvērpjot, skolotājs iegūtās atziņas nostiprinās ar rakstu, tad mācību apmērs no vienas puses gan varēs būt šaurāks, pat robaināks, bet sniegtais materiāls būs pamatīgāki apstrādāts un drošāki piesavināts. Tā vispārīgs darbs var tikt pamatīgs un auglīgs, ja atziņas skolnieks fiksē ar rakstu. Zināms, skolotājam tad nāksies šo darbu arī pabalstīt, dodot norādījumus un burtnīcas kontrolējot. Tas skolotāja pienākumus palielina. Bet tad arī ir iemesls ticēt, ka netrūks panākumu, un tas mērķis, ko gribam sasniegt ar speciāliem domrakstiem, dažreiz diezgan sentimentāliem, būs lielā mērā sasniegts, pēc skolnieka spēkiem un uztveres attēlojot dažādu mācības vielu. Arī te var rasties vieta skolnieka individuālībai. Tā, ceru, arī neapskaužamos trimdas apstākļos skolotājs atradīs ejamu ceļu. Un šis ceļš sekmēsies īpaši tad, ja aroda skolotāji uzturēs kontaktu savā starpā, viens otru papildinādami, jo viena pagale nedeg. Tāpat kopā būs jāturas visai skolnas saimei un jāmeklē arī kontakts ar skolnieka pērkli, jo, ja jau normālos apstākļos dažādas grūtības skolnieka veidošanā izskaidrojās ar mājas apstākļiem, tad varam iedomāties, cik daudz vairāk skolnieku tagad ietekmē maizes jautājums un guļas vieta, troksnis un skrīnings etc. Skolotājs nevar šīm parādībām paiot garām, jo tās tur skolnieku kā dzīvu cilvēku savā varā, un skolotājs galu galā taču nav tik daudz aicināts mācīt kādu priekšmetu, kā mācīt un audzināt cilvēku.

Gribētu vēl uzsvert, ka šie aprādītais darbs nav nozīmīgs tikai attiecībā uz skolnieku, bet ka tas ceļ arī pašu skolotāju. Lasītājam nebūs nezināms, ka senāk Latvijas skolotāji nebaidīja tādas tiesības kā ģimnaziju abiturienti. Bet kur gan nebija iespiedušies šie veco laiku semināristi, īpaši Cimzes audzēkņi! Kā zinātnieki, kā mākslinieki, ierēdņi viņi iepēma it redzamu vietu. Domāju, ka lieta pa daļai izskaidrojās tādejādi, ka šie ļaudis, ja viņiem priekšizglītībā arī bija kāds robs, salīdzinot ar vidusskolu absolventiem, toties tās zināšanas, kas piederēja pie viņu iestādes mācību kursa, jautājumus pārzināja pamatīgi un šīs zināšanas allaž pa jaunu nostiprināja praktiskā darbā. Docendo discimus, varēs teikt arī tagadējais skolotājs un, trimdā grūtāki strādādams, varēs savu garīgo bagātību par jaunu pārcilāt, nostiprināt un tā, citus mācīdams, pieaugt arī pats.

Skolnieks. Varbūt vienam vai otram liesies šis jautājums lieks, jo skolnieks jau ir tas punkts, uz kuŗu vērsas visa skolotāja darbība un visa skolas dzīve, viņu ietekmējama. Bet tas ne-

nozīmē, ka skolnieks būtu mācības iestādē tikai pasīvs līdzdalībnieks. Sasniegumi būs noteikti drošāki, ja arī skolnieks izrādīs aktivitāti. Sokrats nebūtu nodarbojies ar prātniecību, ja Atēnu jaunatne nebūtu bijusi izsalkusi pēc patiesības atziņām. Tā arī tagad, apdāvinātā un čaklā latviešu jaunatne skolotājam dos spārnus, dokumentēdama kāri pēc atziņām, pēc rakstura veidošanas. Un šinī ziņā vienu apstākli derēs ievērot arī jaunatnei, kādu noteikumu, ko savā audzināšanas programmā bija iekārtojis kāds no izciliem, senākiem pēdagogiem. Viņa skolā, proti, bija ierādīta vieta dienām ar iepriekš neparedzētu, tātad skolniekiem nezināmu kārtību. Sauca šīs dienas par kazuāldienām, tā uzsverot atgadījuma raksturu, kas tām piemita. Nolūks, kuŗa dēļ šādas dienas bija ieviestas, ir saprotams. Skolniekam laikus jāradinās ietilpt visādos noteikumos, visādās pārmaiņās. Ir gan labi, ka viņš diendienā var kārtīgi izgulēties un noteiktā laikā dabū savu pārtikas devu pie kārtīgi klāta galda. Bet dzīve mums to ne ikreiz atļauj. Tāpēc Basedovs — tā sauca šīs idejas aizstāvi — savā skolā zināmos gadījumos skolniekus modina no miega neliakā, sniedz viņiem pārtiku neparastā vietā un laikā, liek izdarīt iepriekš neapradītus gājienus etc. Tā ir maza priekšskola dzīves skolai. Tāpēc mēģināsim arī savas grūtības uztvert kā tādu priekšskolu. Zināms gan, mūsu „gadījuma dienas“ ir pārvērtušas par „gadījuma gadiem“, un dažam pagurst rokas. Dzirdam taču pat par izmisuma soļiem latviešu nometnēs. Bet cerēsim un lūgšim savu jaunatni, lai viņa, mūsu tautas cerība, saglabātu ticību. Latvijas universitātes gada dienā izteicu novēlējumu:

Dedz tad, uguns liesmainā,
Jaunām sirdīm gaismu dālot:
Nedriks tautas cerība
Tautai zust vai ceļā alot.

To pašu gribu sacīt katrai latviešu skolai: tautas cerība, t. i., jaunatne ir it sevišķi aicināta turēt ticību nākotnei un, savus spēkus izkopjot, gādāt par šīs nākotnes izveidošanu. Bet šim nolūkam varēs kalpot arī grūtīe pārbaudījumi trimdas dzīvē. Rotaļās un sportā cilvēks panes daudz grūtumu un piepūles, lai norūditos. Tāda piepūle mums tagad ir vajadzīga morālā ziņā. Agrāk kāds diplomāts par politisko dzīvi bija izteicies, Eiropas problēma esot morāles problēma („Le problème Européen est un problème moral“). Tagad ar vēl lielāku tiesību mēs varam teikt, ka skolas problēma trimdas latviešiem ir morāles problēma. Nepietiek ar vairāk vai mazāk spožu gara dzirksteli, ar lielākām vai mazākām zināšanām, vajadzīga ir izturība, vajadzīgs ir raksturs. Bet, kur tas nostiprināts,

tur ir neviens ārēji panākumi, piem., zināmu mācību piesavināšanā, bet tur arī audzēknis pats izjūt gandarījumu un kļūsu laimi, ko dod atziņas prieks un apziņa, ka esi ceļā gulošus šķēršļus pārvarējis. Un jo šie šķēršļi bīstamāki, jo cīņa ar viņiem ilgāka, jo lielāku prieku sniedz uzvara. Paliksim tai pārliecībā, ka latviešu jaunatne neapniks dzīties pēc šīs uzvaras. Novēšim viņai šai ceļā labu izdošanos ar sena dziesminieka vārdiem:

Jaunu, kad kakls vēl lokans,
 Jau audzētājs kumeļu māca
 Iet, kur jāejšs tam liek,
 Un, sētā brīcēžādu rējis,
 Kucens mežā drīz iet,
 Naigs turēdams medību kaņu.
 Tagad tev mācības vārds
 Ir iedzēpams šķīstājās krūtīs,
 Tagad tev, puisēn, ir sirds
 Viskrietnākam slēdzama vaļā,
 Ilgi vēl kannā tā smaržos,
 Ar ko bij pildīta jauna.

(Horātijs.)

Lai arī mūsu jaunatnes dvēselē, nelūkojot uz drūmajiem trimdas laikiem, saglabājas salda smarža, kas izplūst no darba prieka un centības, no biedriskas saskaņas un no ticības latviešu tautas un valsts nākotnei.

Prof. L. Bērziņš

MŪSU GRĀMATNIECĪBAS GAITAS UN LIKTENĪ

Latviešu tauta, viena no kultūrālākām Eiropas tautām, allaž bijusi grāmatu lasītāja tauta. Grāmatas pavadījušas latvieti mūža ceļā. Milzīga nozīme tautas dzīvē bijusi dziesmu grāmatai un Ernsta Glikā tulkotai bībelei — grāmatai, kas runājušas uz latviešu sirdīm, gadu simteņiem nākot un ejot. Tāpat grāmatas iezīmējušas dažādu laicīgās rakstniecības posmu robežas: Vecā Stendera grāmatas, Kr. Valdemāra 300 stāsti, Juŗa Alunāna Dziesmiņas, 1905. gada revolūcijas priekšvakarā un pašā revolūcijas laikā no rokas rokā gāja, sirdis iekvēlināja Raiņa dzejoļu grāmata Tālas noskaņas zilā vakarā. 1919. gada rudenī jaunās republikas kaŗavīri Daugavmalas ierakumos turēja rokās Raiņa Daugavu un zināja: šai grāmatai ir mūsu cīņa, šai grāmatai esam mēs paši! — Kaudziņu Mērnīeku laikus iemilējuši neviens latviešs bet arī cittautieši, kas dzīvojuši Latvijā. Kāds vācu mācītājs, Latviju atstādams, ņēmis līdz Mērnīeku laikus, savu mīļāko grāmatu, no kuŗas viņš negribētu šķirties nekad. — Pieminētajos Mērnīeku laikos notēlots

Kaspars Gaitiņš, pirmais lauku domātājs un savrupgājējs mūsu rakstniecībā. Zīmīgi, ka viņš cītīgi lasītājs, ko Oliņš panievādams raksturo: „Svētdienās viņš pieguļā, kādu grāmatu paņēmis, sež vai pus dienas no vietas.“ Grāmata ir labvēlīga un draudzīga padomdevēja visādās dienišķās dzīves un darba rūpēs. Lauksaimniekam, amatniekam nepieciešamas rokas grāmatas loppkopībā, dārzkopībā, bišķkopībā, dažādos amatos. Kad uzbrūk slimības raizes, tās palīdz mazināt grāmata, piemēram, kāds Lielais mājas dakteris.

Par grāmatu klajā laišanu rūpējas apgādnieki jeb izdevēji, kā sacīja agrāk. Dažs krietns apgādnieks radās jau tautas atmodas laikā. Tāds bija, piemēram, K. Štālbergs Rīgā, kas sāka jau gādāt klasisku darbu tulkojumus. Pa daļai tāds bija Indriķis Alunāns Jelgavā, kas blakus dažai mazvērtīgākai grāmatai apgādājis Mērnīeku laiku pirmo izdevumu. Cits Jelgavas apgādnieks E. Zislaks izlaida pat vienu otru greznu grāmatu, piem., Gētes Lapsas Kūmiņu, ko atdzejoja Ernsts Dinsberģis. — Par pirmo lielāka stila latvju grāmatnieku būtu apzīmējams Jēkabs Dravnieks Jelgavā, kas darbojās 90. gadu sākumā. Starp citu viņš sāka grāmatu seriju Latvju tauta: tur bija grāmatas par latvju vēsturi, ģeografiju, literatūras vēsturi, kuģniecības attīstību. Tās rakstīja studenti un jau izstudējušie latvieši, tur bija priekšdarbi plašajām grāmatai, kas nāca vēlāk, valsts patstāvības laikā. Dravnieks sāka gādāt arī pirmo latvju konverzācijas vārdnīcu, par ko sapņoja jau Juris Alunāns. Bet materiālas grūtības nomāca šo aristokratiskas dabas un plaša vēriena darbinieku, un viņa pasākumi apstājās. Pēc Dravnieka ievērojams apgādnieks kļuva Jānis Ozols Cēsis, kas 19. gadusimta beigās, šī gadusimta sākumā laida klajā labu tiesu ievērojamu grāmatu, īpaši latviskā daiļliteratūrā. Ap 1905. gadu Ozols sāka sevišķi rosīgu darbu, bet cara valdības soda ekspedīcija šo apgādnieku nošāva 1906. gada sākumā; vēlāk, viņa lietu izmeklējot, kļuvis zināms, ka Ozolam īstenībā pienāktos tikai dažu mēnešu cietuma sods. (Ozola piemiņai Skalbe veļtījis dzejoli Mans draugs ir cieši aizmidzis, Brigādere dzejojumu Bez vārda.) Dravnieks bija Jelgavā, Ozols Cēsis, bet Rīgā? Tur ievērojama nozīme bija Rīgas Latv. biedrības uzņēmumam — 1887. g. dibinātai Derīgu Grāmatu Nodaļai. Ik gadus, iepriekš parakstoties par šīs apgādniecības izlaistām grāmatai, abonenti saņēma 10—12 grāmatas, bet abonementa maksa (par abām seriļām, vispārīgo un jaunatnes rakstu) tikai pusotra rubļa; arī atsevišķi pērkot, grāmatu cena bija visai lēta. Derīgu Grāmatu Nodaļa gādāja īpaši daudz populārzinātnisku grāmatu visvisādās nozarēs, bet šad tad izlaida arī vienu otru latviešu rakstnieka daiļdarbu un kādā darbības posmā — ik gadus vienu

Šekspīra drāmu, Fr. Adamoviča vai Raiņa atdzejotu.

Grāmatas radās, grāmatas krājās un vairojās. Radās vīrs, kas savai dzīvei izraudzījās uzdevumu: krāt, savākt, apzināt visu, kas iespiests latviešu valodā. Tas bija tirmmalietis Jānis Misiņš, kas savās dzimtas mājās Krācēs 1885. gadā sāka šo vākšanas darbu, turpinādams to Lejasciemā, vēlāk Rīgā. Rīgā Misiņa privāto dzīvokli, kur atradās aizvien pieaugošā krātuve, ik dienas apmeklēja rakstnieki, literatūras pētnieki, zinātnieki, un Misiņš tiem neliedza smelt, kas vien smejams. 1925. gadā, savu krātuvi Rīgas pilsētā pārdodams, Misiņš tai varēja nodot 28 000 sējumu, neskaitot rokrakstus un citas līdzīgas kolekcijas. Bibliotēka, kas tika novietota Torņa ielā, nu kļuva pieejama ikvienam cilvēkam, un lasītavu apmeklēja īpaši lielā skaitā rakstnieki, augstskolas un citu izglītības iestāžu mācības speki, studenti, skolnieki. — Pie Misiņa dzīvodams, šo rindu rakstītājs reiz noklausījās, ka Misiņš kādam apmeklētājam teica: „Grāmatām viena laba īpašība: viņas nepieviļ. Cilvēki mani daudzreiz pieviluši, grāmatas nekad.“ Šeit es vecajam rūķim varu pievienoties tikai daļēji. Protams, ir grāmatas, kas nevien nepieviļ, bet dod daudz vairāk nekā gaidīts. Taču gadās arī mānīgas, pat kaitīgas grāmatas. Te es domāju tā saucamo lubu literatūru. Tāda ir visās nozarēs, bet īpaši daļl-literatūrā — īpaši vēl stāstā un romānā. Ar latviešiem lubu literatūras nav trūcis. Sākot jau no 70. gadiem visādi apšaubāmas sugas apgādnieki Rīgā, Jelgavā, pat provincē rūpējušies par stāstiem, kur aiz lubnieciski raibas vācu „bildītes“ būtu pa pilnām ņausmu un pliekanības, laizdami šos stāstus „Istās Tautas bibliotēkas“ un citādās serijs. Visvairāk šie stāsti — tulkojumi un pārstrādājumi no vācu valodas, bet bija arī dažs oriģināls. Liela stila lubu literatūra ir briesmu, dēku un salkanību romāni burtnīcās, bieži vien visai garī. Jau 80. gados cilvēki drebinādamies un tvīkdami lasīja, piem., Kapsētas Urzulu un Belgrades Rozi, 90. gados — Desmit gadus apakš zemes, Marino Marinelli u. c. Īpaši 19. un 20. gadusimtu mijā mūsu grāmatniecību draudēja pārmākt lubu grāmatas, jo tad savairojās milzīgi laupītāju romāni burtnīcās: Antons Leichtveisis, Džuzepe Musolini (nav sajaucams ar citu šā uzvārda īpašnieku), Eips Tulliāns un citas līdzīgas „varoņu epopejas“. — Bet gadusimta sākumā vairojās arī vērtīgo grāmatu skaits, un šai savstarpīgā sacīkstē vērtīgā grāmata uzvarēja un izspieda lubu.

1903. gads uzskatāms par jaunas robežas, jauna pagrieziena gadu mūsu grāmatniecībā. No šā gada grāmatniecībā vairs nav zudis plašais stils, atskaitot abu pasaules karu laikus. 1903. gadā sāka apgādu jauns, uzņēmīgs, ideālistiski noskaņots apgādnieks

Ansis Gulbis, kas izsludināja parakstīšanos par Gētes rakstu izlasi, Pumpurā un Aspazijas nopietniem rakstiem, vēlāk — par Doku Ata un Pērsieša rakstiem. Ārpus Latvijas, cariskās Krievijas galvas pilsētā Pēterpilī, Kirila ielā, sākās latviešu grāmatniecības jaunlaiki; tur mita Ansis Gulbis, laimam pirmais latvju grāmatu izdevējs, kas nebija grāmatu tirgotājs, ne spiestuves īpašnieks, vienīgi apgādnieks. Gulbis rikojās rosīgi, gādādams latviskā tulkojumā arī mūsu tautas senā aizstāvja Garlība Merķeļa rakstus. — 1904. gadā A. Keņiņa, A. Saulieša un gleznotāja J. Rozentāla vadībā nodibinājās apgādniecība Zalktis, kuras mērķis bija izlaist nevien vērtīgas, bet arī āreji daiļas, pat krāšņas grāmatas — tikai latvju rakstnieku oriģināldarbus, latvju gleznotāju rotātus. Tādas skaistas, līdz tam neredzētas grāmatas bija Zalkša gādātie Saulieša un Poruka kopotu rakstu pirmie izdevumi ar Purviša, Rozentāla, Madernieka, Šķiltera vācu zīmējumiem, ilustrācijām, viņetēm, A. Niedra Austrumā savā parastā, gleznaini jocīgā stilā rakstīja, ka Zalkša apgāds esot tāda glīta Derīgu Grāmatu Nodaļa, kas „vairāk grozās salonā un runājas ar ciemiņiem, kamēr vecākā māsa brien dubļu dubļus par pusotra rubļa gadā.“

Visu 1905. gadu snīga kā nemitīgs sīkaku laikmetīgu grāmatu un brošūru putenis, īpaši tautsaimnieciska un socioloģiska rakstura brošūras. Bija tipiski progresīvu brošūru gādātāji: Leimaņu Jānis, Dzīves apgāds, Progresā apgāds. — Pēc tam līdz pirmajam lielajam karām katrs gads grāmatniecībā bija kāpne augšup. Arī revolūcijai sekojošā reakcija neapturēja grāmatniecības attīstību, kaut Ozolu nošāva, kaut Gulbis bija spiests uz laiku emigrēt un pārtraukt darbību. Bet 1911. gadā viņš to atjaunoja, sākdamas pēc Leipciņas Reklāmas Universālās bibliotēkas parauga savu latvisko Upiversālo bibliotēku. Šai grāmatu serijs Gulbis plaši izplatīja gan cittautu vērtīgu daiļdarbu tulkojumus, gan mūsu rakstnieku darbus, dodams mazās, glītās, dzeltenās grāmatīņas par visai lētu cenu: ik numurs Universālajā Bibliotēkā maksāja 10 kapeikas. — Radās citi jauni apgādi un apgādnieki: Valtera, Rapas un biedru akciju sabiedrība, Dzirciemiņieki, A. Golts, A. Saulieša Varavīksnas apgāds. Provincē

Jelgavā (jau agrāk pazīstamais) L. Neimanis, kas gādāja Blaumaņa un Niedras rakstu pirmos kopojumus, Cēsis O. Jēpe, Limbažos P. Stumps u. c. Šiem pa vidu grozījās arī dažs lubnieks, parādījās pat lubnieciskas bērnu un skolas grāmatīņas. Par divainu provinces „apgādnieku“ man stāstīja Misiņš: „Iedomājies, viņš izdevis abēci ar tikai deviņiem bausliem. Kad es prasu, par ko tā, šis atbild: jā, desmitajam esot pietrūcis papīra.“

Pēc pārtraukuma pirmajā kara un bēgļu laikā sākās Latvijas patstāvības gaišie gadi, un grāmat-

niecībā bija kā nepārejošs bagātāko augļu vākšanas rudens. Valsts pirmajā laikā vēribu izpelnījās A. Mežsēta Vainaga apgāds — moderno latvju dzemnieku darbi, moderno ekspresionisko gleznotāju zīmētiem vākiem, kur reizēm virsraksta burti izsvaidīti pa visu vāku. Un Ludvigs Santeklērs, kādu vienkāršāk izdotu grāmatu redzēdams, ironizēja: „Tā nav nekāda lāga grāmata: virsrakstu var izlasīt uzreiz...” — Vainaga garā, tikai plašāk un rosīgāk, rikojās valsts telegrafa aģentūras apgāds Leta. Bet abiem šiem apgādiem nebija ilgs mūžs. — Bet citi apgādi zēla un pastāvēja. Iznāca daudz liela stila izdevumu, daudz kopotu rakstu komplektu. Katram apgādam bija savi autori, kuŗu darbus un rakstu kopojumus tas laida klajā: A. Gulbim (kuŗa darba vieta beidzot bija Latvija un Rīga) — Rainis un Aspazija (turklāt Gulbis sagādāja veselu bibliotēku agrāko laiku latvju rakstnieku kopotu darbu); Valtera un Rapas akc. sab., kuŗas priekšgalā bija Jānis Rapa — latvju dainas, latvju pasakas un teikas, Blaumanis, Brigadere, vēlāk Fr. Bārda, Virza, Ezeriņš, Ziemeļnieks, Z. Mauriņa; Cēsu Ozola māceklim un pēctecim Jānim Rozem — Deglavs, Säulietis, Portuks, Skalbe, Akurāters, Austrīņš; O. Jēpem — Veidenbaums, Zvārguļi Edvards, Līgotnis; K. Rasiņam — Kaudziņi, A. Grīns, H. Rudziša Grāmatu Drauga apgādam — Janševskis, Plūdons, Ed. Vulfs, Rozītis. H. Rudzītis, sākdams 1926. gadā savu lēto romānu seriĶu, sacēla vai veselu apvērsumu grāmatniecībā. Viņam tūliņ piebiedrojās A. Gulbis ar Romānu bibliotēku un Stāstu bibliotēku; pēdējā seriĶā ik grāmatas cena bija tikai 50 santīmi. — Daudz bija arī skaisto, ilustrācijām rotāto izdevumu. Arī skolas grāmatas bija tādas, piemēram, J. Ezeriņa un J. Grīna sastādītā, J. Rozes izdotā latv. lasāmā grāmata — Valoda 6 daļās ar mūsu mākslinieku ilustrācijām un krāsainām gleznu reprodukcijām. Līgotņu Jēkabs, recenzēdams šo lasāmo grāmatu, izteicās: tīri vai jāapskauzot tagadējā skolu jaunatne, kuŗai laime mācīties no tik skaistām grāmatām...

Saimniecisko krīzi, kas iestājās 30. gadu sākumā, laimīgi pārcietusi, mūsu grāmatniecība ritināja tālāk savu grāmatu straumi. 1936. gadā mirušā A. Gulbja darbus turpināja viņa tuvs radnieks A. Mālitis. Lielu rosību radīja 1935. gadā toreizējā valsts galvas K. Ulmaņa Draudzīgā aicinājuma veidā noorganizētās grāmatu nedēļas ar ziedojumiem skolām un bibliotēkām, kas atkārtojās ik gadus. Interese par grāmatu augtin auga. Pirkta nevien katram pieejamās grāmatas, bet arī dārgās, arī luksa izdevumus un ilustrētos lielo klasisko darbu tulkojumus: Dievišķo komēdiju, Don Kichotu, Faustu, Peru Gintu, daudzus citus. Ziemassvētku tuvumā, kad grāmatu raža bija visplašāka, pa vā-

kariem skatu logu ugunis apmirdzēja tik daudzas šais logos izliktās jaunās, interesantās grāmatas.

Skaistu, var teikt, tipisku luksa grāmatu izdošanu par savu Zelta Ābeles apgāda vienīgo mērķi bija licis M. Gopers, īstais izsmaļcinātais „dendijs” apgādnieku vidū, kas laida klajā maza formāta ārkārtīgi daiļas grāmatas, raksturīgi, katrai grāmatai piemēroti iesietas, bieži vien tikai numurētus eksemplārus, īstus salona izdevumus. — Visai šai dažādīgai grāmatniecības darbībai svitru pārvilka otrais pasaules karš un pedomju okupācija 1940. gadā. Apgādu apvienoja vienā valsts apgādā, atņemot līdzšinējiem apgādu īpašniekiem visu, kas viņiem piederējis, bez atlīdzības, piedzenot vēl nenolūdzinātus parādus, ja apgādiem tādi bija. Tomēr arī jaunajam valsts apgādam ar grāmatu klajā laišanu veicās visai vāji, īpaši sākumā. Nopietnākais pasākums bija Blaumaņu rakstu jauns izdevums. Īstu traģēdiju šai laikā pārdzīvoja Jānis Rapa, kas, redzēdams sabrūkam sava mūža darbu, sabruka iekšēji arī pats un devās nāvē. Jānis Roze reiz teica, satīcis šo rindu rakstītāju: „Nu man viegla sirds. Nu es varu sacīt, ka man vaibs tiešām nepieder itin nekās.” Viņš iestājās darbā jaunajā apgādā — un tomēr tika aizrauts nezināmā svešumā.

Nāca otras okupācijas gadi. Bija pagrūti (īpaši šīs okupācijas beigu posmā) dabūt jaunu grāmatu izdošanas atļaujas (daudzas vērtīgas grāmatas neļāva laist klajā, reizēm motivējot aizliegumu: tāda un tāda grāmata neesot „kriegswichtig”), grāmatas varēja iegpiest tikai noteiktā eksemplāru skaitā, arī grāmatu piegāde provincē bija grūti izdarāma. Bet — ai, kā šai laikā grāmatas meklēja, pīrka, lasīja! Tad notika īsta cīņa par grāmatu iegūšanu, bija kaut kas nekad nepieredzēts mūsu grāmatniecības vēsturē: jaunās grāmatas bēdzināja, slēpa no pīrcējiem! Grāmatnīcu logos izliktās grāmatas pēc noteikumiem bija nepārdodami paraugi, bet veikalu iekšpusē uz letes un vitrīnās — dažādas vecas nevērtīgas brošūriņas, šādas tādas grāmatu grabažas. Ja kāds grībēja iegādāties kādu jauniznākušu grāmatu, bija jāgrīožas pie apgāda vai veikala direktora, lai dabūtu orderi. Tur pie direktora nu notika īsts pīrcēju „skrinings” un laimīgo, kam izsniedza orderi grāmatas iegādei, nebija pārāk daudz. Gadījās Rīgā iebraukt 1943. gada februārī, kad pašlaik bija iznākusi tāda greznāka grāmata: Latvju balets. To vēlējās daudzi, bet apmierināt visus nebija iespējams. Gadījās nosēdēt kādu stundu pazīstama grāmatnīcas vadītāja kabinetā, noklausīties, kā viņš katram grāmatas grībētājam stingri noprasīja: „Kas jūs tāds esat? Kādēļ jums tāda grāmata vajadzīga?” u. t. t. Daudzus noraidīja, arī kāda daiļa un mīlīga meiča, kāda ārsta meita, velti sīrsnīgi lūdās: direktors bija nepielūdzams kā liktenis. Tomēr šai laikā un šais apstākļos iznāca samērā daudz grāmatu.

Darbojas vecie apgādi: Zelta Ābele, (kas nu izlaida arī vienkāršākas grāmatas) u. c., radās arī dažs jauns.

Latviešu grāmatniecība nav pagurusi arī tagad svešumā, trimdā. Bijušas un joprojām ir milzīgas grūtības ar papīra sagādi, latviešu pareizās rakstības burtu sameklēšanu u. c., bet uzņēmīgi cilvēki ar pulēm arī šos kavēklus veikuši. Zviedrijā sākot ar 1945. gadu, Vācijā īpaši ar 1946. gadu, trimdnieki sākuši izdot latviešu grāmatas. Tipiska, agrāk nebijusi īsta trimdas parādība grāmatniecībā ir rotācijas tehnikā pavairotie (rotētie) izdevumi. Rotētās grāmatās ir gan mūsu klasiķu darbi (Brigaderes Maija un Pajū u. c.), gan tagadnes autoru sacerējumi (Pāvila Klāna un citas grāmatas), gan skolas un dažādu kursu mācības grāmatas. Vairāk tomēr iespiesto grāmatu. Darbojas šeit jau Latvijā pazīstamie apgādi: Zelta Ābele (Zviedrijā), H. Rudzītis u. c., radušies jauni jo rosīgi: V. Štāls, L. Rumaks, Ceļa apgāds u. c. Grāmatu vajadzība liela, nav, piemēram, jaunatnei skolas grāmatu, nav sāsniedzama skolu programmās noteiktā, obligātā lasāmviela latviešu literatūrā. Bet arī šai ziņā tiek gādāts un līdzēts. Iznāk pat ļoti glītas grāmatas, kas pilnām spēj sacensties ar Latvijas izdevumiem miera laikā. Ļoti skaisti izdotas trīs dzejoļu grāmatas: Veltas Tomas, A. Kaugara un sevišķi V. Mežezera.

Ja būs lemts atgriezties dzimtenē, atjaunosim tur mūsu latvisko kultūru. Kultūras izpaušme ir grāmata — un grāmatniecībā tad atspīdēs atkal jauns ziedu un augļu laiks. P. Ermanis

OLĢERTA LIEPIŅA NOVELES

Dzejnieki un valdnieki. Vēsturiskas noveles. Apškata apgāds, 1946.

Dzīves bargā skola jāiziet katram rakstniekam, vienīgi dzejnieku un skandari dažkārt rada bads un mīlestība. Vai visi amerikāņu rakstnieki jaunībā bijuši trauku mazgātāji, kokvilnas plūcēji vai fabriku strādnieki. Tālu no viņiem nestāv arī latviešu rakstnieks, kas dzīves skolu parasti sāk kā garu zēns, lauku puisis, pilsētas strādnieks vai labākā gadījumā tautskolotājs un avižnieks.

Pēdējais gandrīz 20 gadu bijis arī Oļģerts Liepiņš. Avižniecībā viņa skolotājs bijis Arveds Bergs un Hermanis Asars, abi — izcili stilisti, bet literāros paraugus Liepiņš, šķiet, izraudzījis no pasaules vēsturiskās noveles ievērojamākiem pārstāvjiem.

1926. gadā parādījās viņa pirmais stāsts Četrās mīlestības. Jānis Ezeriņš norādījis, ka cilvēks, kas 20 gadu vecumā top rakstnieks, pēc 10 gadiem esot jau ielu slaucītājs. Vienam otram

Ezeriņa spriedums ir piepildījies, bet Oļģerts Liepiņš ir izņēmums. Pēc 10 gadiem viņš gan kādu laiku bijis lauksaimnieks, ko tomēr nekādi nevar identificēt ar ielu slaucītāju pilsētā, un tagad, pēc 20 gadiem, ir rakstnieks, kas šo vārdu nopelnījis, rūpīgi kopdams savu īpatnību, stilu un tehniku, lai beigās īsto acinājumu rastu vēsturiskās vai fantastiskās noveles žanrā.

Bet Oļģerts Liepiņš nav piemirsis arī citus rakstniecības novadus. Paralleli viņš raksta arī kādu romānu par mīlestību un māksliniekiem Libekas bēgļu sadzīves fonā un drāmu par Gustavu Vāzu, kad tas 16. g. s. atradies gūstā Libekā.

Recenzējamā grāmata ir jau otrais Oļģerta Liepiņa noveļu krājums, kopš viņš atkal sācis pievērsties dailliteratūrai. Noveles, kas šeit sakopotas, skaļ pagājušā gadsimta vidi un to kompozīcijā pieeja vielai un tās apstrādāšanas paņēmienos redzam atspoguļojamies labāko vēsturiskās noveles meistarau paraugus. Nopietni kopdams un attīstīdams savu novelista talantu, Oļģerts Liepiņš arvien vairāk izvirzās to prozas rakstnieku starpā, no kuriem dibināti vēl daudz gaīdām.

Krājumu ar visām tipiskām trimdas spiestuvju nepilnībām izdevīs Apškata apgāds Saules nometnē. Ja pavēro tani ievietoto noveļu īpatnības, tad var manīt, ka autors labprāt izmanto fantastiskos elementus, kurus prot labi iekomponēt stāstījuma, kur tie top par zīmīgiem motivācijas momentiem un reizē paceļ noveles spēcīgā poētiskā gaisotnē, gluži kā dobjji tumši un briesmīgi zvani, kas pat vislielākās dzīvības dzīres un gavīles, no nezīnāmiem dziļumiem nākdami, spēj atgādināt mūžības dzelžainā likuma balsi. Veiklība, ar kādu autors prot šo rēgāino fantastikas elementu, piesātinātu ar dziļu simboliku, izmantot, tuvojas arvien lielākaī meistarībai. Tāpēc ir dabiski viņa nodomi pārmaiņus pāriet uz fantastisku noveļu sacerēšanu.

Šoreiz lai atgādinām tikai tās pārliecinātājas un rēgonīgās ainas, kādas viņš liek pārdzīvot saviem varoņiem: Puškina divaino sapni par lūsi, kas gaisredzīgā spēkā simbolizē drūmo liktenību, kas kā sarkans pavediens ieausts austrumu mītā, Edvarta Virzas spokaino redzējumu un nojautas 1940. g. notikumu priekšvakarā un Mopasāna apokaliptiskās cīņas ar viņa mocītāju. Te visur autora fantazija uzliesmojusi tik reljefā, dzejiskā spēkā, ka cienīgi var sacensties ar dižo garu visdivainākajiem izdomājumiem.

Otra Oļģerta Liepiņa stiprā puse ir viņa plūstošais stāstījums, veiklā fabulēšanas prasme, saistīgā tematika un vispārējā inteliģence. Katrā ziņā autoram ir rokās viss, lai viņš kļūtu par ievērojamu prozas rakstnieku: vispusīgs talants, plašas zināšanas, bagāta pieredze un laba vēstures intuiģija.

vam pretspēlētājam šķīroties jautā: „Varbūt tu saproti? — Jebi nē...“ (89. lpp.).

Ne cilvēkus vien, bet arī dzīvniekus autors labprāt izvēlas par saviem tēlojuma objektiem: zirgu — atmiņu tēlojumā Beks un suni Fašīņu Bārkstis. Pēdējais darbs savā ziņā ir atjautīgs fejetons par mums tik ļoti pazīstamajām trimdinieku dzīves likstām Vācijas sabrukuma laikmetā.

Krājumā savrupa vieta pienākas fantastiskajai novelei Viendienas zemē. Savādnieka Valda Stunka stāstā īstenība sajaucas ar sapņiem un rēģiem.

Lielās dažādības dēļ Lesiņa grāmatai trūkst viengabalainas noskaņas. Šķiet, Lesiņš sevi vēl nav pilnīgi atradis. Bet viņš neatlaidīgi strādā, un trimdā iznākušais krājums liecina par nopietniem meklējumiem tiklab stilā, kā noveles tehnikā, kas viņa literārās gaitas vada augšup.

Vidberga ilustrācijas glītas, bet dzīvo savu patstāvīgu dzīvi, savā vēsajā daļjumā neatstarojot to sirds siltumu, kas raksturīgs daudzām Knuta Lesiņa personām.

Anna Dārziņa

TRIMDAS DZEJA

Valdis Mežezers, Trimdas grāmata. Dzejas. Ap-
gāds Ceļš, 1947.

Vispirms jāatzīmē, ka nelielā grāmatiņa izdota ļoti skaisti — varbūt skaistākā dzejas grāmata trimdā. Šo skaistumu piešķir J. Kalmītes ilustrācijas un vāka zīmējums, arī vākam izraudzītais baltais papīrs. Grāmatiņas ārējā veidam kaut kas meitenīgs, balti pavisarīgs, tā ka jābaidās, vai pieskarties, un, grāmatiņu paņemot, gribas uzmet skatu rokām: vai tās pietiekami tīras?

Pagājušā pavasarī iznāca V. Mežezera korāļu grāmatiņa resp. kulta dziesmas, šinī ziemā — autora pārējie dzejoļi. Liekas, istākās spējas Mežezers tomēr parādījis kulta dzejā, un jaunajā grāmatā, no Gaišās gaitas pārņemtās, Trimdinieka lūgšanas pieskaitāmas Trimdas grāmatas vērtīgākajām lappusēm. — Arī šai grāmatā gandrīz vienīgais temats — dzimtene un mūsu tagadējie pārdzīvojumi. Te autoram jāsaņem ar daudzjiem citiem trimdas dzejniekiem, kas nav viegli. Tādēļ gribētos jaunajiem dziesminiekiem likt pie sirds: izraudzīties dzejai šad un tad arī citādu, neparastāku vielu, būt arī vielas un temata izvēlē īpatnīkiem.

Forma Mežezeram laba, var teikt, g a t a v a, gan antīko pentametru, gan soneta veidojumā viņš drošs. Bet tāpat kā viņa spilgtākajai kolēģai Veltai Tomai, arī Mežezeram patoss daudzkārt paskalš, tanī neizpaužas dziļāks pārdzīvojums; patētikas vēsums nevar iesildīt, pārliecināt un aizraut. Pretstatā Veltai Tomai ar kvēlo un īsto erotismu Mež-

ezeram arī milas izjūtās vēsa rimtība; mīlestība tikai vēsa veldze, ziedošs zars, kas dod paēnu (52. lpp.). Autoram netrūkst cerības, bet ir dzejoļi, kur viņu pārņem prātnieciska rezignācija, palašanās liktenim, dzīves neizprotamības pieņemšana. Tā tas dzejoļi Pretstatī, kas Trimdas grāmatā viens no vislabākajiem un dziļākajiem tvertiem.

Vietām Mežezers pratis jau spēcīgi sakoncentrēt izteiksmi (Latviešu gods). Un vietām sasniegta arī laba un īsta vienkāršība. Ārējā veidojumā gluds, iekšējā vienkāršībā noskaņots, piem., sonets Savā pusē (20. lpp.), tāpat Bērziem (23. lpp.) silts un tīkams lirisms. Garākā, tēvam veltītā, dzejoļi Mūsu mājas autors beigu rindā pateic tēvam vienkārši un tomēr īpati: „Ar tevi runājos es savā grāmatā“. Un šai vienkāršā teikumā tik gaiši parādīts trimdas dzejnieks, kam vecāki palikuši dzimtenē. Pirmajā Ziemassvētku sonetā (54. lpp.) autors beigās pasaka pavisam vienkārši: „Trejas mūsu zvaigznes nodzi-
sušas, Latvju sētas tumsā palikušas“. Bet tas pateikts īsti un aizkustina.

Grāmatas beigās (trešā daļā) treji dziedājumi atskanētos pentmetros, kur tēloti autora personīgi pārdzīvojumi svešniecības gaitās, sākot ar 1944. gada rudenī. Ir te dažas rindas, kas mazāk laimīgi izdevušās, bet visumā darbs izjūsts un interesanti tverts.

P. Ērmanis

Trimdā mūsu dzejnieku saimē parādījies jauns vārds: Valdis Mežezers. Viņš ir mācītājs un pagājušā gadā izdevis kulta dziesmu krājumu Gaišā gaita. Tas, man šķiet, ir pārāk maz ticis ievērots, jo tur Mežezers parādās kā viens no mūsu ievērojamākiem garīgajiem dziesminiekiem. Dziesmu forma, saprotams, no tīras liriskas viedokļa mazliet vienmuļa un daudzvārdīga, jo piemērota parastajām baznīcas meldījām, tomēr valoda ir skaidri latviska un saturs izjūsts un patriotisks, trimdinieku gaitām atbilstošs. Mežezers pieder pie tiem mūsu jaunākās paaudzes garīdzniekiem, kas cenšas apvienot kristietību un latvietību. Tas viņam pa lielai daļai izdodas. Šādā pašā ideju lokā iecerēta arī sava tiesa Trimdas grāmatas dzejoļu, tikai te nacionālisms parādās vēl spilgtāk. Pat Kristus zvaigzne Ziemassvētkos Mežezeram saplūst ar Latvijas zvaigznēm (54./55. lpp.), un jaunā gadā viņš apliecina, ka viens vienīgs vārds — Latvija — dara mūs stiprus, Dieva vārdu tikai klusībā līdzī domādams (56. lpp.). Arī senlatviskā veļu piemiņšana (45. lpp.) nebūt netraucē Mežezera kristieša izjūtas.

Pēc dzejoļu tematikas redzams, ka tie radušies tieši tautas posta dienās, bēgļu laikā un svešniecībā. Pirmās grāmatas noskaņas atgādina skaistās Trimdinieku lūgšanas (48. lpp.), košie Latvijas da-

bas ainu priekšstati autoram parādījušies atmiņās (19., 20.).

Mežezera talants nav vulkānisks, verdošs, te daudz kristīgā klusuma un pazemības. Vietām izteiksme iet jau redzētās pēdās (59.), ir arī pa neveiklam izteicienam („Nāve pār pilsētu brauc“, 67.), domu liriskā ievērtītais dzejnieka motīvs (34.) beidzas neitrāli un neizdevīgi — ar to, ka vēlāk nāks citi un dziedās tālāk, — taču daudz ir arī skanīgu un cildeni formulētu vārsmu (46. „Dzimtenes pakalnos vējš latviešu nopūtas sēj“, 13.: „Un mūžam nebūs mums te jāpaliek, mēs gaidām taisnību un savu dienu“.). Protams, ka asāku, spilgtāku, vēl savdabīgāku izteiksmi pamats sagaidīt Mežezera turpmākajās grāmatās, taču jau tagad var teikt, ka radies apdāvināts dzejnieks ar sirsnīgu, patiesu izjūtu un visumā gludu formu (ir laba tiesa sonetu), kas stāv krietni augstāk par iesācēju vidusmēru.

Olgerts Liepiņš

JĀŅA KALMITES ILUSTRĀCIJAS

V. Mežezera Trīmdas grāmatai.

Jānis Kalmīte pieder pie latviešu gleznotāju jaunās paaudzes. Šogad mākslinieks atskatās uz 40 nodzīvotiem gadiem (dzim. 1907. gadā Kau-guru pagastā). Kalmīte pazīstams kā spēcīgs latviešu zemnieku dzīves tēlotājs. Viņš glezno latviešu zemnieku sētu un lauku laudis viņu nodarbībās. Ar ekspresīvu izjūtu un savdabīgu pieeju viņš savās gleznās veļ lauku dzīves burvību.

Mākslinieks staigājis trimdnieka ceļus, atrodas Vurcachā. Pēc čakla darba Kalmīte paspējis sarīkot jau pāris patstāvīgas darbu izstādes, iegūdam franču mākslas sabiedrības ievēribu. Kalmīte pazīstams arī kā izcilis mākslas skolotājs, darbojies vairākās Latvijas skolās. Pašlaik Kalmīte ir Vurcachas Latviešu ģimnazijas skolotājs. Bez gleznotāja darba Kalmīte labprāt nododas grāmatu rotāšanas mākslai.

Viņa darinātās ilustrācijās ekspresīva uztvere; mākslinieka galvenais izteiksmes līdzeklis ir tumši gaišo laukumu pretstati. Gaisma kalpo emociju izteiksmei. Viņa veidoli dinamiski un garīga sprieguma pilni. Viņš grāmatu rotājumus izpilda sangina vai litografijas tehnikā. Viens no viņa pēdējiem darbiem grāmatu rotājumu mākslā ir ilustrācijas un vāks V. Mežezera dzejoļu krājumam Trīmdas grāmata. Grāmatas trīm nodaļām darinātas pa vienai ilustrācijai, kas izpildītas sangina tehnikā.

Pirmajā nodaļā Liktenīgā laikā dzejnieks apdzied mūsu tautas traģisko likteni. Atmiņās tiek saukts un minēts mūsu zemes daiļums, kas iesilda nogu-

rušo trimdnieka dvēseli. Visām nopūtām un ilgām cauri aužas ticība trimdnieka pārnākšanai dzimtenē. Ilustrācijā attēlotais arkls tūrumā simboliski raksturo vientuļību, atstātību un reizē cerības, ka zemes arājs vēl pārnāks. Pēdējam kā apstiprinājums pie arkla atstātās sakas, kas norāda, ka arājs aizgājis tikai uz īsu laiciņu. Viņš vēl nāks atpakaļ. Tumšās debesis kā draudi par negaisa tuvošanos. Ar tumši gaišo pretstatu mākslinieks rada spilgtu gaismas iespaidu apvāršņa malā. Tumsas un gaismas cīņu rezultātā tumšie mākoņi izklist, jo apvāršņa mala skaidrojās — arājs nāks atpakaļ. Apvāršnis ilustrācijas vidū norāda nomierināšanos. Ilustrācija drāmatiska sprieguma piesātināta. Stils lapidārs. Virtuozs un jūtīga ilustrācijas apdare ar bagātām toņu niansēm. Arkla ievietojums un tumši gaišo laukumu sadalījums zīmējumā liecina par dziļi pārdomātu un laimīgi atrisinātu kompozīciju.

Ekspresīvi drošos sangina triepumos mākslinieks darinājis ilustrāciju grāmatas otrai nodaļai, kur tēlota latviešu sēta ziedu laikā. Dzejnieks kavējas atmiņās par dzimteni, bet visam cauri kā gaišs kerību stars iemirdzas ticība gaišā uzvarai, kas trimdniekam liek cerēt atgūt zaudēto dzimteni. To ilustrators ietvēris simboliskos veidolos. Latviešu zemnieku sēta ar ābeļu dārzu un bišu dravu iemīļotākais mākslinieka gleznojuma motīvs. Augļu dārzs tērpies ziedu kupenās, ir saules pielijis, mir-dzošs un liksms. Zemais apvāršnis vēl vairāk izceļ priekšplānā parādītās ābeles varenumu un piešķir tai pacilatū svinīgumu. Vertikāli izstieptais ilustrācijas formāts piešķir celumu un garīgu atbrīvošanās izjūtu. Ar plašu un svaigu sangina triepumu Kalmīte izvilinājis bagātas toņu nianšes. Gribētos teikt, ka viņš jūt pat kolorītu ilustrācijā. Kompozīcijā tumšo un gaišo laukumu pretstati. Tumšākie laukumi — šaura joslīņa priekšplānā, ābeles stumbrs ar stūrainiem zariem, kas spēcīgi izdālās no gaišo ziedu vainaga, un augšējā debess mala kontrastā ar ziedošo ābeli. Vel daži tumšāki akcenti mājas, bišu stropa un tālumā redzamās ābeles stumbra atveidojumā. Apdare meistarīgi vienkārša, svaiga un tonāli bagāta.

Pēc drūmām pārdzīvojuņa dienām un ciešanām dzejnieks tic, ka apausīs Latvijas brīvības saule. Pēdējās nodaļas ilustrācijā mākslinieks parādījis dzimtenē pārnācēju. Ar zemo apvāršni ilustrācijas kompozīcijā mākslinieks izvērza dzimtenē pārnācēja figūru, paceļot to pāri apkārtnēi un izeļot tā vitālo spēku. Otrs emocionālās iedarbības faktors ir plašās debesis, kas pa daļai segtas tumšiem mākoņiem. Caur mākoņu spraugu izlauzies saules stars, kas krīt uz dzimtenē pārnācēja galvu un ceļu, to spilgti apgaismodams. Gaismu ēnu pretstati ilustrācijā izpilda ritmiski dekoratīvas funkcijas.

Gaismas kūlis ir vēstnesis gaišā un labā uzvarai, ko alkst trimdnieks, kas atgriezās savās tēva mājās ar kvēlu sirdi un to, kas mugurā, Salikušais trimdnieka ķermenis liecina par pārdzīvoto bēdu smagumu. Pārdzīvoto jūtu dziļums, kas dves no šīs ilustrācijas, un izsmalcināti maigās toņu pārejas padara šo ilustrāciju pievilcīgu.

Grāmatas vāka rotājumam viņete un burti pieskaņoti ilustrāciju stilam. Kā redzams, mākslinieks viņetei izvēlējies Pūt, vējīni motīvu, jo visā grāmatā cauri skan ilgas pēc dzimtenes. Burti darināti brīvā sangina tehnikā un kārtojas piramīdālā kompozīcijā, kam varam arī saskatīt savu nozīmi.

Mežezera grāmatai Kalmītes darinātās ilustrācijas iedarbojas ar izjūtas vienkāršību, apdāres svaigumu un spēku.

V. Jansons

CIŅA PAR GARA SKAIDRĪBU

Nav gandrīz franču sabiedrībā tādu, kas nepazītu Pusnaktis izdevniecības (Edition de Minuit) milzīgo darbu domāšanas neatkarības pasargāšanā franču tautā vācu okupācijas laikā. Pašreiz šīs izdevniecības publicējumi kļuvuši it kā leģenda, bet nebrīvības laikā tikai nedaudz izredzēto turējuši savās rokās visu izdoto grāmatu krājumu.

Runājot par franču literātūru otrā pasaules kara laikā, noteikti jānošķir pretestības literātūra (Literature de la Résistance) un nelegālā literātūra. Pirmā ciņa bija politiska rakstura, tās uzdevums — nacionālās enerģijas koncentrēšana, lai iespējami daudz aktīvu cīnītāju piepulcinātu kopīgajam augstākajam mērķim — Francijas nacionālai atbrīvošanai. Šai literātūrai vajadzēja cilvēkus pārliecināt un ar aizliegtais preses saukļiem apvienot. Propagandiskā satūra darbiem parasti formai izraudzījās pamfletu, satīru, zīmējumā — karikatūru.

Prestatā šai minama nelegālā literātūra. Tā aptvēra vērtīgākos literāros darbus, kas radušies franču tautas nebrīvības laikmetā. Jauni literāti te blakus ievērojamiem rakstniecības vecmeistariem cīnījās par patiesās domāšanas pamatlīkumiem, domāšanas, kas pretestības prasījumiem pakļāvās tikpat maz kā ienaidniekam. Ar šo nostāju rakstnieki piedzīvojuši arī daudz asu uzbrukumu, jo atteicās atzīt jebkādu citu autoritāti, pat ciņu pret okupāciju, lai tā saglabātu gara neatkarību. Tā Verkora darbu Jūras klusēšana (Vercors — Le silence de la mer), kurā varonis ir kāds godīgs vācietis, vērtēja kā apslēptu vācu propagandu.

Savā rakstā Chroniques interdites Verkors saka: „Tieši tas ir zīmīgi, ka tiro domāšanu kā tādu, bez naida vai kaislībām, nedrīkst vairs paust brīvi,

bet to uzskata par bistamu un noziedzīgu.“ Tie nebija vairs vairāk vai mazāk vērtīgi ienaidnieka noliegti darbi, tā bija gandrīz spirituāla kustība franču gara vēsturē.

Nedaudzi šīs literātūras darbi iznāca arī atklāti neokupētā Francijas daļā un vēlāk Ziemeļāfrikā. Galvenokārt tās bija dzejas žurnālos: Fontaine, Confluence un Poésie. Nelegālais te slēpās formā, divdomībā un apslēptā saturā, kas bija meklējams starprindām. Visumā darbi nav pozitīvi vērtējami, kaut arī te parādījās slavenais Eliāra (Eluard) dzejojums Brīvība (Liberté) un vairāki Aragona (Aragon) darbi.

Nelegālās literātūras iekšējais attaisnojums slēpās pilnīgā formas un izteiksmes līdzekļu skaidrībā. Tā aptvēra sevi dzeju, romānu, eseju, vēsturi un filozofiju — visu aktīvo gara pasauli. Nebija literārā žanra, kas neatspoguļotu sevi lielo gara brīvības un neatkarības domu, un visur to pauda lielas personības.

Literāros jaundarbus apgādāja Pusnaktis izdevniecība Pjēra de Leskīra (Pierre de Lescurie) un Verkora vadībā. Šīs izdevniecības ietvaros iznāca rakstu krājumi Le Cahier noir pazīstamā romānista Fransuā Moriāka (François Mauriac) vadībā un Rakstnieku nacionālās komitejas (Comité National des Ecrivains) laikraksts Les Lettres Françaises, kurā dibinātājs bija vāciešu 1942. gadā nošautais rakstnieks Žaks Dekūrs (Jacques Decour), to rediģēja Klods Morgāns (Claude Morgan) un Žans Polhāns (Jean Paulhan). Pēdējais ilgāku laiku darbojās Andrē Žida (Gide) vadītās rakstnieku grupas izdotajā mēnesrakstā Nouvelle Revue Française, un arī jaunajā laikrakstā mēs redzam atdzīvojamies Žida tradīcijas — nejaucat pēc rakstnieka tendences, bet vērtēt darbu kvalitāti.

Pusnaktis izdevniecību radīja garīga nepieciešamība. Ievadot šīs izdevniecības darbību, kas izauzusi no 1941. gadā vāciešu slēgtā laikraksta La Pensée libre (Brīvā doma), Pjērs de Leskīrs sava manifesta vienā teikumā izteic visas nelegālās literātūras mērķi: „Mēs cīnāmies par cilvēka spirituālu skaidrību!“ Rūpēs par šo skaidrību rodas Pusnaktis izdevniecības darbi. Jaunajā literārajā kustībā var saskatīt zināmu apspiestās franču domāšanas vienotu /instinktīvu kaislību, kas prasa nekad nepakļauties notikumiem un aizvien paturēt neatkarīgu skatu. Tieši dzeja kļuva galvenā šīs kaislības paudēja. Pirmais izdevums tādēļ ir dzeju krājums L'Honneur des Poètes. Par Eliārs, kas agrāk nodevās vienīgi sapņiem, tagad apzinājās savu pienākumu. Dzejnieki izvairījās pusvārdu, vārdu spēles, dzeja viņiem bija vienīgais ierocis ciņā par savu garīgo neatkarību.

Tikai Žans Kasū (Jean Cassou) grib sev humanitāti saglabāt citiem līdzekļiem. Viņš neaicina uz

cīpu, bet savos 33 sonetos, kas rakstīti apcietinājumā esot, sludina pastāvību un uzticību.

Žiljens Benda (Julien Benda) savā Rapport d'Uriel liek eņģelim Urielam ziņot Dievam par priekšstatiem, kas dažādām tautām par viņu izveidojušies. „Ir tautas, kas apmaina lomas: dedzinot pilsētas un verdzinot laudis, viņi sauc: „Dievs ar mums“ un sludina, ka dara to, klausot Jūsu gribu. Arī viņiem Jūs esat gribas priekšstats, bet gribas, ar kuŗas varu viņi pavēl, ko paši vēlas.“

Gabriels Audisio (Gabriel Audisio) gūstā raksta Pārdomas par naidu (Propos sur la haine) un lasītāju aizgrābj viņa moku pilnās refleksijas.

„Es zinu, ka reiz pienaks diena, kad es nožēlošu naidu, kas it kā no sevis plūst no šim lapām. Diena, kad mana sirds atkal būs atguvusi cilvēcīgo milu pret katru citu cilvēku. Bet šodien es vēl negribu padoties šim līdzjūtības impulsam. Ar visu spēku es pretojos kļūt apskaidrots pirms laika. Tādēļ es steigā rakstu šīs piezīmes. ... Es gribu, lai no tā (naida) paliktu liecība, kaut arī pret mani pašu, ja tam tā jābūt.“

Daļai literāro darbu ir vēstītājs raksturs, stāstot par autora pieredzēto, atzīto vai uzminēto, ļaujot lasītājam dalīties ar autoru pieredzē. Citi darbi turpretim rakstīti, lai uzjundītu lasītāja sirdsapziņu.

„Visa cilvēka cieņa tagad pastāv kārtībā, ko meklē un atrod sevi,“ raksta Žans Guēhenno. „Ir jāprot izšķirt patiesais un, ja šķiet to atradis, pie tā

jāturas, nevērojot ārprāta izpausmi, kas triumfē un pazūd.“ Garīgās brīvības glābšana un cilvēka skaidrība bija augstākā pavēle un pēdējais glābiņš.

Fransuā Moriaks uzsver, ka skaidrības meklēšana nenozīmē bēgšanu noslēgtībā, bet cīņu par garu ar garu, un sludina pretestību gara iekšējā skaidrībā.

Ikviena no šiem rakstniekiem nicināja savus apspiedējus, nicināja nāvi un pierādīja to, aizvien no jauna savos darbos sludināt tautai skaidras, nenomāktas domas un brīvas idejas, riskējot tā ik brīdī ar brīvību un savām dzīvībām. Daļai šo cīnītāju nebija lemts rakstīt spārnotus vārdus brīvās Francijas atjaunotajā presē. Cīņā krituši rakstnieki Žoržs Polisjē (George Policier), Francis Kizēns (Cusin), Alberts Lautmanis, Žans Kavajē (Cavaillés). No vācu lodes miruši Zaks Dekūrs un Žans Prevosts (Prévost). Gūstā savas dzīvības atstājuši Robērs Desno (Robert Desnos), Maksis Žakobs (Jacob) un esejists Benjamins Kremjē (Crémieux).

Alvis Palums

Redakcijas piezīmes. Rakstnieka Pētera Ērmaņa skulptūras autora tēlnieka Voldemāra Jansona dzīves dati un viņa mākslas īss apraksts Ceļā 1946. g. jūnijā (6/9) burtnīcā. —

Š. g. janvāra burtnīcā 44. lapp. (rakstā Mirdzošā grāmata) 13. rindā no apakšas vārda „radi“ vietā jābūt „vāri“.

Permitted by Military Government

Editor — atb. redaktors V. Mežezers, redaktors prof. Dr. phil. L. Bērziņš
Virburgas Centrālās nometnes komitejas apgādā „Ceļš“

Druck: Konrad Tritsch, Druck- und Verlagsanstalt, Würzburg, Fasbenderstraße 2